aylık dergi

Özgür İnsan

Özgür insan herkese karşı özgürdür, fakat herkesle birlikte özgür olmayı özler.

BÜLENT ECEVİT

yesil

12

siyasete saygı

SAYI 1
HAZİRAN 1972

Sevgili ÖZGÜR İNSAN okurları,

ÖZGÜR İNSAN dergisinin ilk sayısı elinizde. Bütün dergilerin ilk sayıları gibi Dergimizin kusurları ve noksanları olduğunu biliyoruz. Önümüzdeki sayıdan başla yarak, siz okurları ile birlikte kusurlarının düzeltileceği ve noksanların tamamlanacağı inancındayız. «*Amacımız*» da da belirttiğimiz gibi «*Yazar ve okur olarak bu dergide buluşacak, Özgür İnsan için gerekli toplum koşullarını bu dergide birlikte*» arayacağız.

Görüleceği gibi bu sayımızda «Özgür İnsan» anlayışımızı her yönden aydınlığ kavuşturmağa çalıştık. «Amacımız»dan Sanat - Edebiyat sayfalarımıza kadar, say mızın bu özelliğinin belirmesini istedik. Bu konudaki temel felsefemizi başyazısın Bülent Ecevit ortaya koydu. Tanınmış karikatürcülerimiz «*Özgür İnsan*»ı na düşündüklerini *ÖZGÜR İNSAN*'a çizerek anlattı.

Birinci sayıda ağırlıklı olmasına çalıştığımız bir konu da: sosyal ve siyasal ala larda tarihsel gerçeklerimize eğilmek oldu. Son zamanlarda, özellikle aydınlarım arasında değerinden kaybeden siyaset ve demokrasi üzerinde de durduk. Siyaseti insanlar için kaçınılmaz, vazgeçilmez bir «*insanlık durumu*» olduğunu belirtmeğ çalıştık. Bunlar ve başka temel konulara verdiğimiz ağırlık, birinci sayıda ayın öt ki olaylarına gereğince yer ayırma olanağını daralttı.

Bütün noksan ve kusurlarımızı hoşgöreceğinizi umuyor, eleştirilerinizi ve yak katkılarınızı içtenlikle bekliyoruz. Saygılarımızla.

ÖZGÜR İNSA

ÖZGÜR İNSAN

AYLIK DERGİ
1/Haziran/1972
Yıl; 1 Sayı; 1

Sahibi ve Sorumlu
Müdürü: Önder SAV

Yönetim yeri;
Esat Cadd. 57/8
Küçükesat - Ankara

Haberleşme adresi
P. K. 46
Küçükesat - Ankara

Özgür İnsanın bu sayısı Bilgi Basımevinde basılmıştır.

İlan tarifesi:
Arkakapak 2000 TL.
tek sütun santimi 30 TL.

ÖZGÜR İNSAN'ın bu sayısında:

ÖZGÜR İNSAN'A ABONE OLMAK İÇİN:

Bir yıllık abone bedeli olan 50 TL. bulunduğunuz yerin PTT şubesinden Önder Sa 10078395 sayılı hesaba POSTA ÇEKİ ile göndermeniz ve dergimizden çıkan abone kartı doldurarak adresimize iletmeniz gerekmektedir.

Amacımız...

ÖZGÜR İNSAN, bu adı taşıyan derginin insanlık ülküsüdür.

Bu dergi, ülkemizde özgürlüğü ve demokrasiyi, sosyal adaleti, hızlı ve sağlıklı gelişmeyi, Atatürk devrimciliği doğrultusunda bir arada gerçekleştirmeye çalışanların yayın organı olacaktır.

Türk toplumu artık demokrasiden yoksun yaşayamaz duruma gelmiştir. Fakat Türk toplumu henüz demokrasiyi yaşatabilmenin ve sorunların demokratik rejim içinde köklü çözümler getirebilmenin yolunu da bulamamıştır. O yüzden birkaç yılda bir demokrasimiz kazaya uğramaktadır. ÖZGÜR İNSAN Dergisi, ülkemizde demokrasiye süreklilik ve verimlilik kazandırabilmek için, demokratik rejim içinde toplum sorunlarımıza köklü çözümler getirilmesini sağlayabilmek için neler gerektiğini araştıracaktır.

Demokrasi, yalnız Türkiye'de değil, başka birçok demokratik ülkelerde bir bunalım döneminden geçiyor. ÖZGÜR İNSAN Dergisi, demokrasideki bunalımın nedenleri üzerine eğilecek, çağımıza ve ülkemize en uygun demokrasi uygulamasını tartışacaktır.

Değişen ve gelişen Türk toplumu, artık Türkiye'nin çağdışı sosyal ve ekonomik düzenine sığmaz olmuştur. ÖZGÜR İNSAN Dergisi, Türk toplumu için gerekli sosyal ve ekonomik düzenin nasıl olması gerektiğini saptamağa çalışacaktır.

Demokrasimizin sürekli ve yeterince verimli işleyemeyişinde, Türk aydınının toplum sorunlarına ve siyasete bakış açısındaki bazı özellikler, halkla ilişkilerindeki bazı eksiklikler, önemli bir etkendir. ÖZGÜR İNSAN Dergisi, bu etkenin giderilmesine ve ülkemizde demokrasiyi verimli ve sürekli kılabilmek için gerekli aydın yaklaşımının ve davranışının oluşturulmasında katkıda bulunmağa uğraşacaktır.

*

Özgür İnsan dergisini, aynı adı taşıyan bir anonim ortaklık çıkarıyor İkiyüze yakın üyenin katılması ile meydana gelen ortaklıkta, hiç bir hisse, derginin yayın politikasına ağırlık ve ayrıcalık sağlayacak kadar büyük değildir.

Ortaklığın ve Derginin kuruluşu için ilk girişimde bulunanlar arasında Bülent Ecevit de vardır. Fakat Birinci sayımızın hazırlığına başlandığı sırada, Bülent Ecevit, C.H.P. Genel Başkanlığına seçildiği için, Dergide, bir sorumluluk almaksızın, sürekli yazarlarımız arasında kalacaktır.

*

Dergide yayınlanacak bütün yazılar, okurlarımızın tartışmasına açıktır. Dergide çıkan yazılar üzerine okurlarımızdan gelebilecek görüşleri, Yazı Kurulumuz ve yazarlarımız ilgi ile ve saygı ile değerlendireceklerdir. Yerimizin elverdiği oranda, bu görüşleri Dergide yayınlamağa veya özetlemeğe de çalışacağız.

Okurlarımıza verebileceğimizden daha çoğunu, okurlarımızın bize vereceklerine inanıyoruz.

ÖZGÜR İNSAN

Özgür İnsan

Bülent ECEVİT

Özgürlük her zaman her yerde vardır. Ancak zamanına ve yerine göre özgürlüğün karşılığı değişir.

Zaman olur yer olur özgürlük bollaşıp ucuzlar sokağa dökülür. O zaman herkes özgür görünür.

Zaman olur yer olur özgürlük daralır. O zaman özgürlüğün karşılığı çileyle veya canla ödenir. Özgürlüğün karşılığı ne kadar yükselirse yükselsin o karşılığı ödeyebilen insan her yerde her zaman özgürdür.

Bir toplumda özgürlük için her karşılığı ödemeğe hazır insanlar çoğaldıkça o toplumda özgürlük yaygınlaşır ve kökleşir.

Özgürlük ucuzlayıp sokağa döküldüğünde özgür görünenle gerçekten özgür insan nasıl ayırd edilir.?

Özgür insan insanlığa karşı da topluma karşı da kendine karşı da sorumludur. Özgürlük ucuzlayıp sokağa döküldüğünde onu sorumsuzca harcamaz. Özgür insan özgürlüğün sorumluluğunu bilir.

Özgür insan kendi özgürlüğüyle yetinmez.

Özgürlüğü yalnız kendine veya kendi gibi düşünenlere ve kendi durumunda olanlara isteyen insan bencildir veya zorbadır.

Bencil insansa özgür olamaz çünkü bencil insan kendi kendinin kölesidir.

Zorba insan özgür olamaz çünkü zorbalık özgürlüğe düşmandır.

Özgür insan tüm insanlık için özgürlük ister.

Özgür insan herkese karşı özgürdür fakat herkesle birlikte özgür olmayı özler. Özgür insan topluma karşı özgürdür ama toplumun da özgürlüğünü gözetir. Çünkü özgür olmayan toplumda kendi özgürlüğünün de zorlanacağını bilir.

Özgür insan kendi kendine yabancılaşmadan toplumla bütünleşebilen ve toplumla yabancılaşmadan kendi kişiliğini koruyabilen insandır.

Özgür insan kendine karşı da özgürdür. Çünkü kendi kendisinin çünkü kendi kişiliğinin ve önyargılarının tutsağı olan insan kendini aşamaz.

Özgür insan kendini aşabilen insandır.

Özgürlük ucuzlayıp sokağa döküldüğünde gerçekten özgür insanla özgür gibi görünenler bu ölçeklerle ayırd edilebilir.

İnsan kendini aşarak gücünü ve yeteneklerini geliştirir. İnsan kendini aşarak yücelir.

İnsanın kendini aşarak gücünü ve yeteneklerini geliştirmesi önünde bazı toplumsal engeller vardır. Toplum bu engellerden arındıkça özgürleşir ve güçlenir.

Özgür insana da özgür topluma da ulaşabilmek için özgürlüğü güçleştiren siyasal sosyal ekonomik eğitsel engellerin kalkması gerekir.

İnsan ve toplum özgürleştikçe bu engelleri kaldırır ve bu engelleri kaldırdıkça özgürleşir.

Özgürlüğün karşılığı çile veya can olduğu zaman bile o karşılığı ödeyebilen insan her yerde her zaman özgürdür ama bu engeller onun kendini aşabilme olanağını sınırlar. Bu engeller onun kendine karşı da topluma karşı da özgürlüğünü etkinleştirebilmesini ve özgürlüğünü toplum ve insanlık için de kullanabilmesini zorlaştırır.

Bu engellerin kalkması için en etkin araç demokrasidir. Genel oya dayanan demokrasi... Düşünce ve anlatım özgürlüğü tanıyan demokrasi... Birleşme ve örgütlenme özgürlüğü sağlayan demokrasi...

Özgür insanın en kolay ve en çok yetişebileceği rejim demokrasidir. Toplum ancak demokrasiyle özgürleşir.

Türkiye'de ilerici aydınlardan büyükçe bir bölümü bir süre özgürlüğü de demokrasiyi de tutuculuk sandılar. Tutuculuğa yararlı sandılar. Özgürlük ve demokrasi isteyenlerin tümünü tutucularla bir saydılar veya tutucuların gericilerin suyuna giden kimseler gibi gördüler.

Oysa özgürlük ve demokrasi en çok tutucu olmayanlara gereklidir. İlericilere gereklidir. Devrimcilere gereklidir.

Tutucular değişim istemedikleri için yeni düşüncelerden ürkerler. Yeni düşünceler oluşturup yayabilmek içinse özgürlük gerekir. O yüzden özgürlük de ürkütür onları.

Ona rağmen Türkiye'nin çağdaş gelişiminde yakın zamana kadar tutucularla gericiler özgürlüğü ve demokrasiyi ilericilerden daha çok ister ve benimser görünmüşlerdir. Neden?...

Çünkü yakın zamana kadar Türkiye'de daha çok üstyapı kurumlarıyle ilgili olan ilerici atılımlar ve yenilikler yapılıyordu. Bu atılımlar ve yenilikler de dar bir aydın ve yönetici çevrenin devletten aldığı güçle ve bir ölçüde zorlayıcı yöntemlerle yapılıyordu. Bu zorlamaya karşı direnmek isteyen tutucular da direnme güçlerini özgürlükten ve demokrasiden alabileceklerini düşünmüşlerdir.

«Hayır» diyebilmek için özgürlük gerekir. Tutucular ve gericiler

de zorlayıcı yöntemlerle gelen yeniliklere «hayır» diyebilmek için özgürlüğe gerek duymuşlardır.

Lâik devlete «hayır» diyebilmek isteyenler de giyim kuşamdaki ve yaşamdaki yeniliklere «hayır» diyebilmek isteyenler de kadının erkekle eşitleştirilmesine «hayır» diyebilmek isteyenler de dört elle özgürlüğe ve demokrasiye sarılmışlardır.

O yüzden de özgürlük ve demokrasi bütün yeniliklere ve devrimlere «hayır» demek isteyenlerin yararlanabilecekleri ve güç alabilecekleri araçlar gibi görünmüştür.

Ne zaman ki üstyapı kurumlarıyle ilgili yenileştirme hareketi amacına erişip de altyapı değişikliğine yönelen devrimci atılımlara geldi sıra... Ne zaman ki bu yeni devrimci atılımların devlet gücüne dayanan zorlayıcı yöntemlerle değil de demokrasinin ve özgürlüklerin sağladığı olanaklarla yapılabilme olasılığı belirdi... Hele ne zaman ki halkın bunu anlamağa ve bunun bilincine ve kararlılığına varmağa başladığı görüldü... İşte o zaman durum değişti.

O zaman gerçek anlamıyla tutucu güçler özgürlük ve demokrasi karşısında gerçek durumlarını almağa başladılar.

Aslında Türk toplumu bu aşamaya varıncaya kadar «tutucu» denenlerin tutuculuğu üstyapı devrimleriyle ilgiliydi daha çok... Üstyapı devrimlerine karşı bir direnişdi... Geleneklere aşırı bağlılık anlamındaydı bunların tutuculuğu... Şimdi ise tutuculuk da anlam değiştiriyor. Daha doğrusu çağdaş dünyadaki gerçek anlamına dönüşüyor.

Şimdiki dönemin tutuculuğu üretim ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi yönündeki ve halkın ekonomik gücünün ve dolayısıyle siyasal gücünün artması yönündeki değişiklik eğilimine ve sürecine karşı direnmek isteyenlerin tutuculuğudur artık.

Bu anlamdaki tutucular günümüz Türkiye'sinde özgürlüğün ve demokrasinin yoksul ve sömürülen halk toplulukları yararına işlemeğe başladığını anladılar. Böyle giderse ekonomik ve sosyal gücün büyük ölçüde el değiştireceğini ve bir avuç varlıklının tekelinden çıkıp geniş halk topluluklarına yayılacağını sezdiler. Onun için de özgürlüğe ve demokrasiye karşı durum almağa başladılar.

Halk da özgürlüğün ve demokrasinin kendi yararına işlediğini ve giderek daha çok kendi yararına işleyeceğini anlamıştı. Onun için özgürlüğe ve demokrasiye bilinçle sarılmıştı.

Bunu anlayamayanlar ancak halk yararına altyapı devrimleri yapılmasını isteyen veya ister görünen aydınlardan bir bölümüydü. Öylesine eski anlayışlara ve davranışlara göre koşullanmışlardı ki onlar ve halka karşı öylesine önyargılıydılar ki halkın şimdi sırası gelen devrimlere de «hayır» diyeceğini ve «hayır» diyen çıkar çevreleriyle birlik olacağını sanıyorlardı. O yüzden de özgürlüğün ve demokrasinin yeni

devrimci atılımları engelleyeceği kanısından bir türlü kurtaramıyorlardı kendilerini...

Bu sanıların kanıların etkisinde kalan bir bölüm ilerici aydın bir büyük çelişkiye düştü. Tarihin en olumsuz en talihsiz çelişkilerinden biriydi bu... Toplumda halk yararına yenilik ve değişim isteyenlerle böyle değişiklikleri önlemek isteyenlerin özgürlüğü ve demokrasiyi yıkma yolunda biribirlerine destek olmaları biçiminde beliren bir çelişkiydi bu... Bir yandan yenilik isteyen devrimcilerin öbür yandan da yeniliği önlemek isteyen tutucuların genç kuşağı ateşe ve ölüme sürmeleri ve demokratik rejimin ortasına dinamit gibi atmaları biçiminde beliren bir çelişki...

Bu çelişkidir ki Türkiye'yi 12 Mart 1971'e getirdi.

12 Mart 1971'den sonra özgürlükler tüm kalkmadı ama bir ölçüde daraldı. Demokrasi yıkılmadı ama bir ölçüde sınırlanıp askıya alındı. Özgürlüğün bollaşıp ucuzlayarak sokağa dökülmüş olduğu yıllarda özgürlüğü sorumsuzca harcayanlar ve harcatanlar birden bire suskunlaşıverdiler. Çünkü özgürlük daraldıkça onun yükselen karşılığını ödemeğe hazır değildi çoğu. Üstelik topluma yabancılaşmış oldukları için toplumdan da güç alamayacak durumdaydılar. Yapayalnızdılar.

Türkiye'de aydınların alışık olmadıkları bir yalnızlıktı bu... Öteden beri Devletle ve Orduyla birlik olmağa alışmışlardı. Oysa artık ne Devleti ne de Orduyu yanlarında bulabiliyorlardı. Başları darda kalınca başvurmağa alıştıkları bir Cumhuriyet Halk Partisi vardı eskiden. O da şimdi eski yerinde yörüngesinde değildi. Bu tür aydınların ayrı düştükleri halkın yörüngesindeydi Cumhuriyet Halk Partisi artık... Halkla bütünleşmeden Cumhuriyet Halk Partisine de erişemezlerdi bir daha... Bazıları bir ara Cumhuriyet Halk Partisini eski yörüngesinde görebilme özlemini duydular. Fakat çok geçmeden bu özlemin kendilerini daha da derin bir çelişkiye düşürdüğünü gördüler. Çünkü Cumhuriyet Halk Partisini eski yörüngesine oturtmağa uğraşanlar ansızın bu tür aydınların can düşmanı kesilivermişlerdi. Eski taktik işbirliği sona ermişti artık.

Şimdi bu dönemin acı da olsa eğitici etkisi böyle aydınların kafasında da yavaş yavaş aydınlatıyor olmalı durumu... Altyapı devrimciliğinin gerektiği ve yapılabileceği bir aşamaya ulaşan ve halkı bu aşamanın bilincine varmağa başlayan bir toplumda özgürlüğün de demokrasinin de tutuculara değil ilericilere ve halka yararlı olduğu iyice ortaya çıkıyor artık... Bir bölüm ilerici aydının davranışındaki çelişki ağır ağır da olsa çözülüyor.

Bu aşamaya varan bir toplumda özgürlük ve demokrasi neden artık tutuculara değil de ilericilere ve halka yararlıdır?... Bu aşamada neden özgürlük ve demokrasi tutuculuğun değil de devrimciliğin gereğidir?

Çünkü devlet gücüne dayanan zorlayıcı yöntemlerle düzenin üstyapısını değiştirme girişimlerine karşı gelenekçilerin «hayır» deme gereğini duydukları ortam kapanmıştır artık. Şimdi düzenin altyapısına «hayır» denme zamanıdır. Düzenin altyapısına «hayır» diyecek olanlar da elbette tutucular değildir. Düzenin altyapısını olduğu gibi korumak isteyen tutuculara halkın «hayır» diyebilme gereğini duyduğu ve «hayır» demeğe başladığı bir düzeye varmıştır artık Türk toplumu...

Onun içindir ki bu aşamada özgürlük ve demokrasi tutuculara değil fakat altyapıda halk yararına değişiklik isteyenlere gereklidir.

Özgürlük ve demokrasi tam işlemelidir ki bu aşamada halk yararına devrimler veya reformlar yapılabilsin!... Tersinin olabileceğini düşünmek kendi kendini aldatmaktır. Bu aşamaya varmış bir toplumda özgürlük ve demokrasi tam işlemeden halk yararına devrimler veya reformlar yapılabileceğini sanmak yanılgıların en büyüğüdür. Bir yıllık deney bu gerçeği göstermeğe yetmiş olmalıdır.

Özgürlük ve demokrasi tam işlemelidir ki halkın sesi yükselebilsin!... Özgürlük ve demokrasi tam işlemelidir ki halkın gücü birleşebilsin ve devlet yönetiminde ağırlığını duyurabilsin!... Yoksa yükselen ses ancak kurulu düzenin altyapısını olduğu gibi korumak isteyenlerin sesi olur... Devlet yönetiminde de daha çok onların ağırlığı duyulur.

İnsanın da toplumun da kendini aşabilmesi için özgürlük gerektir.

Halkın gerçekleri öğrenebilmesini sağlar özgürlük... Neden yoksul kaldığını ve nasıl sömürüldüğünü anlayabilmesini ve yoksulluktan da sömürüden de nasıl kurtulabileceğini görebilmesini sağlar.

Fakat bunu görebilmek yetmez.

Halkın kendini kurtarabilmesi için demokrasi gerektir.

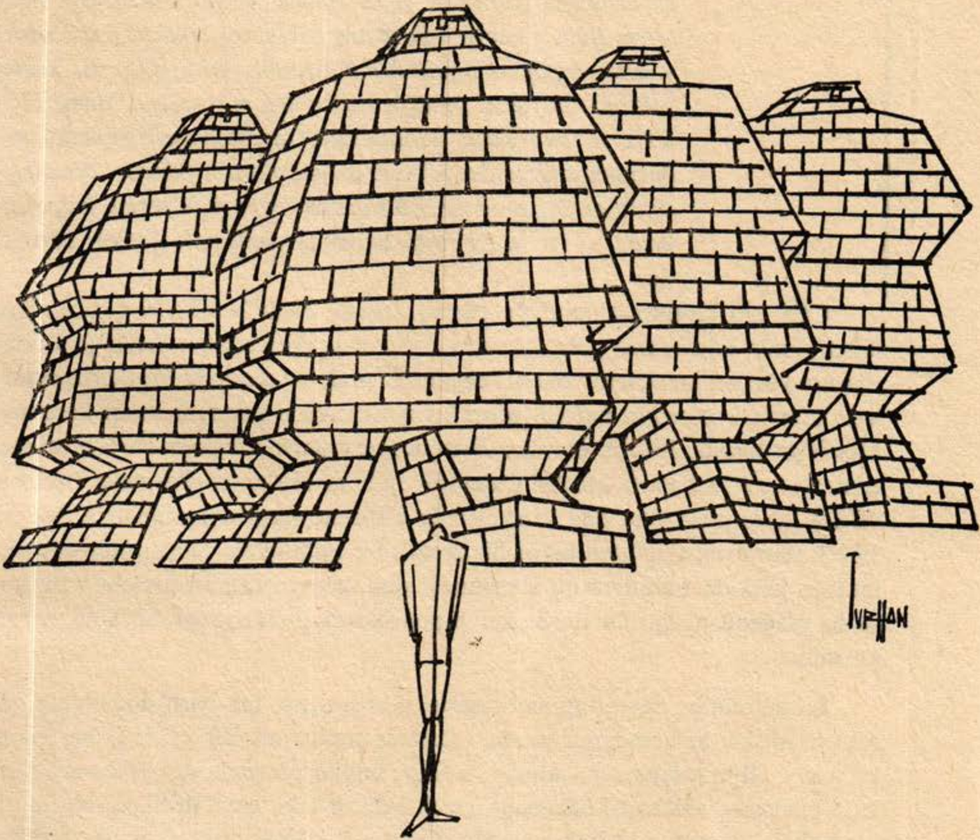
Demokraside oylarıyla bir yol dener halk. Yanlış ya da çıkmaz olduğunu görürse döner o yoldan. Bir başka yol dener. Deneye-döne düşe-kalka bulur yolunu sonunda...

Özgürlük herkesi birey olarak güçlendirir. Demokrasi güçlenen bireylerin güçlerini birleştirip etkinleştirir. Durgun bir yığın olmaktan çıkar böylece halk... Örgütlenir. Örgütlendikçe güçlenir.

Halkın gücü oranında yönetime ağırlığını koyabildiği ve kimsenin kimseyi sömüremediği ve bütün insanların insanca yaşayabildiği bir düzen biçimlenmeğe başlar böylece... Herkesin kendi kişiliğini ve yeteneklerini geliştirmesi önündeki engelleri aşabildiği bir düzen oluşmağa başlar... Herkesin kendini aşabileceği... Toplumun kendini aşabileceği... Her insanın ÖZGÜR İNSAN olabileceği bir düzen...

Türk toplumu o düzenin eşiğindedir şimdi. O düzenin doğum sancısıdır çekilen...

Turhan SELÇUK

CHP'deki Değişikliğin Gerçek Anlamı

ÜLMAN - YÜCEKÖK

CHP'de son değişiklik, yalın bir lider değişikliğinin çok ötesindedir. Gerçi, bu değişiklik sonunda CHP'ne otuz dört yıl aralıksız başkanlık yapan İnönü, yerini, eski Genel Sekreteri Bülent Ecevit'e bırakmış bulunuyor. Bunun CHP'ndeki yönetim biçimine büyük bir değişiklik getireceğine hiç kuşku yoktur. Böylece, şimdiye kadar hep arka plâna itilmiş olan CHP örgütü parti politikasının saptanıp gelişmesinde, uygulanmasında daha çok söz sahibi olacak; yönetici organlarda da artık çağı geçmiş bir denge endişesinin yerini, bu politikanın en iyi ve en etkin biçimde uygulanması isteği olacaktır.

CHP'nin başında bulunduğu sürece, İnönü, çoğu kez ilerici yönde olan, fakat günün koşullarına göre önemli sapmalar da gösterebilen kendi özel politikasını yürütebilmek için yönetici organlar içinde ve arasında bir denge politikası izlemişti. Örneğin Parti Meclisi bu politikaya uymayınca onun karşısına Meclis gruplarını, Meclis grupları direnince ise onların karşısına Parti Meclisini çıkarmıştı. Hattâ Parti Meclisini değişik eğilimli kişilerden kurmaya özel bir dikkat göstererek, onu bile kendi içinde birbirine karşı oynanabilir kümelere bölük tutmuştu. Örgütten ise hiçbir zaman bir politikanın oluşturulup saptanmasına katkıda bulunmasını istememiş; onu, zaman zaman toplanan olağan ya da olağanüstü kurultaylarda kendi politikasını onaylayacak bir araç olarak görmüştü.

İnönü'nün bu davranışı, hiç kuşkusuz, kaynağını, tek parti döneminin gerek ve alışkanlıklarından alıyordu. O zaman toplumun her eğilimi, her çıkar kümesi CHP'nin içinde yer alıyor ve lider, bunlar arasında denge kuran; devletin çıkarları, «**hikmet-i hükümet**» gerektirdikçe sağı, gerektirdikçe solu seçen bir hakem durumunda bulunuyordu. Oysa çok partili düzene geçişle birlikte bu durumun değişmesi gerekirdi. Çünkü artık her eğilim kendi partisi çevresinde toplanmaya, her çıkar kümesi kendi işine en çok gelen partiyi desteklemeye başlamıştı. İşte bu ortamda CHP'nin de hangi eğilimin, hangi çıkar kümelerinin, hangi toplumsal güçlerin partisi olduğuna karar vermesi ve liderin de, denge endişelerini bir yana bırakarak, bunlara sahip çıkması, bunların savunuculuğunu yüklenmesi zorunluğu doğruyordu.

1965'DE ANLAŞILAN «ZORUNLUK»

CHP, bu zorunluğu, biraz geç de olsa, 1965 yılında anladı ve bizzat İnönü **«Ortanın Solu»** hareketini başlattı. Bu hareketle birlikte CHP artık çok partili hayattaki yerini saptıyor; CHP'nin o zamana kadar toplumun her kesimine dönük, her yana çekilebilir nitelikteki programına, istense de, istenmese de, sosyal demokrasi yönünde bir açıklık geliyordu. Bu açıklıkla birlikte de, CHP, artık eskisi gibi her eğilimi, her çıkar kümesini içinde barındıran, barındırabilen bir siyasal kuruluş olmaktan çıkıyor; toplumdaki köylü kentli emekçilere, daha hızlı ve daha eşit bir kalkınma isteyenlere ve bunların davasını paylaşan aydınlara, kısaca sol güçlere dayanan bir parti oluyordu.

CHP'deki bütün değişiklik, her düzeyde, işte bu «Ortanın Solu» ile başlamıştır. Gerçekten, kendi yerini «Ortanın Solu» nda seçtikten sonra, CHP'nde bulunan sağ eğilimlilerin bir bölüğü bu partiden ayrıldıkları gibi; bu hareketi benimseyen örgüt ve yönetici kadro da, zamanla, hareketin gerektirdiği ve her gerçek siyasal partide görülen tutarlığı kazanmaya başlamıştır. Örgüt ve yönetici kadroda beliren bu tutarlık, Genel Başkanın eski denge oyunlarıyla kendi özel politikasını yürütmek olanağını ortadankaldırmıştır. Gene her gerçek siyasal partide olduğu gibi, lider, artık kendi özel politikasını değil, örgüt ve yönetici kadronun elbirliğiyle saptadığı politikayı uygulamak gereğiyle karşılaşmıştır. İşte İnönü'nün anlayıp benimsemekte güçlük çektiği, bu olmuştur. Yoksa, onun, kendi başlattığı bir hareketten sonunda şikayetçi olması için, başka hiçbir neden yoktu.

«ORTANIN SOLU»NUN İKİ YANI

Güven Partisi olayının CHP içindeki bütün sağ eğilimli kişileri götürdüğü söylenemez. Bunların bir kısmı, büyük ölçüde, Güven Partisi lideriyle olan kişisel anlaşmazlıkları nedeniyle CHP içinde kalmışlar; fakat İnönü'den geldiği için fazla bir tepki gösteremedikleri **«Ortanın Solu»** hareketini anlamsız bir slogan haline getirebilmek için, fırsat kollamaya başlamışlardır. Buna karşılık Genel Sekreter Bülent Ecevit'in etrafında kümelenenler de, bir yandan **«Ortanın Solu»**na Türkiye'nin bugünkü gerek ve gerçeklerine uygun bir ekonomik ve toplumsal içerik kazandırmaya çalışırken; öteyandan da, bu hareketi kendi kendini yenilemek için zaten büyük bir olanak olarak karşılayan CHP örgütünün bu içeriğe uygun bir tutarlık kazanmasına yardımcı olmuşlardır.

«Ortanın Solu»nu anlamsız bir söz haline indirgemek isteyenlerin uzun bir süre açıktan durum almaktan kaçındıkları halde 12 Marttan sonra birdenbire cesaretlenmeleri, Ecevit ve arkadaşlarını partiden «temizlemek» için kollarını sıvamaları, hattâ bunu açıkça ilân etmeleri, nedensiz değildir. Gerçekten, onlar, 12 Marttan sonra Türkiye'de görülen genel sağa kayıştan kendi amaçları için de yararlanabileceklerini düşünmüşler ve bu nedenle harekete geçmişlerdir. Ecevit ve arkadaşlarına komünistlikten, ordu düşmanlığına kadar uzanan

çeşitli uydurma suçlamalar yapmışlardır. Kendi içlerinden çıkan Erim'in kurduğu hükûmetlerden yardım göreceklerine inanarak, fırsatı değerlendirmek istemişler ve olağanüstü Kurultayı toplantıya çağırmışlardır. Erim hükûmetlelerinin bazı bakanları, onların bu inancını boşa çıkarmamıştır. Türk kamu oyu, kadın ve gençlik kollarını kaldıran Siyasal Partiler Kanunu tasarısının alelacele hazırlanmasını ve radyodan yapılan asılsız Dev-Genç suçlamalarını daima ibretle hatırlayacaktır.

İşte bütün bu gelişmeler sırasında, İnönü'ye, her ne bahasına olursa olsun, CHP'de kendi başlattığı bir hareketi savunup güçlendirmeye, ona bir anlam içerik kazandırmaya çalışanların başında yer almak, onları desteklemek düşüyordu. Fakat ne yazık ki, Genel Sekreter Bülent Ecevit'in kendisi ile birinci Erim hükûmetinin kuruluş yöntemi ve CHP'nin buna katılış biçimi üzerinde görüş ayrılığına düşerek istifa etmesinden duyduğu kızgınlığa kapılarak, İnönü, Ecevit ekibini desteklemek şöyle dursun, bu ekip hakkında imal edilen uydurma suçlamaların bazılarına katılmış, Ecevitçilere karşı çıkanların önderliğini yüklenmiş ve nihayet, 5. Olağanüstü Kurultay'ı «**ya ben, ya Ecevit**» seçimiyle karşı karşıya bırakmıştır.

SEÇİM ŞANSI KALMAYANLAR

«**Ortanın Solu**»nu Türkiye'nin ve Türk halkının gerçek ve isterlerine uygun bir sol politika yönünde geliştirmek isteyen Ecevit ve arkadaşlarının karşısına 12 Marttan sonra dikilenler, yalnız, bu politikadan hoşlanmayan ekonomik sağcılar değildi. CHP içinde bulunan siyasal sağcılar, yani eski tek parti özlemi içinde, Türkiye'de demokrasinin yürümeyeceğini ve yapılması gerekli reformların ancak bir sivil-asker aydınlar yönetimi tarafından, tepeden-inme yollarla gerçekleşebileceğini savunan ve CHP'ni böyle bir yönetimin sivil kadrosu haline getirmek isteyenler de, 12 Marttan sonra, reformların yalnızca genel oyla yapılabileceğini savunan Ecevit ekibinin karşısına dikilmişlerdir. Erim hükûmetlerinin başına gelenler Ecevitçilerin ne kadar haklı olduklarını açıkça ortaya koyduğu halde, inatla, kendi görüşlerinde direnmişler ve 12 Mart muhtırasını bir askerî diktaya dönüştürmek umuduyla yanıp tutuşmuşlardır.

Bunlara, CHP'deki değişim sonucunda olağan demokratik rejim içinde hiçbir seçim şansı kalmadığını pek iyi bilen başkaları da katılmıştır.

SÜREKLİ BİR OLAĞANÜSTÜ İKTİDAR

C H P nin farklılaşan Türkiye koşulları nedeniyle değişen gerçeklerine ayak uyduramayan, bu yeni sorunları içtenlik ve halkçı bir anlayışla benimseyemeyen bir siyasî örgüt olarak kalmasının C H P yi hiç bir zaman ciddi bir iktidar alternatifi yapmayacağını en az Ecevit'çiler kadar yakından bilen C.H.P. nin siyasal sağcıları, toplumun geniş tabakalarına yönelmeyi amaç edinmiş ve

ülkemizdeki demokratik sürecin sağlığı bakımından gerekli olan ortanın solu hareketini desteklemek şöyle dursun, partideki böyle bir gelişmenin şiddetle karşısına çıkmışlardır. Bu karşı çıkışlarının ana nedeni, orta-sol bir programı yürütecek kadrolar içerisinde kendilerine yer olmayacağı kanısı ve korkusudur. Böylelikle kendi ellerinde kalsa iktidar yüzü görmeyecek, ortanın solundakilere geçse kendilerinin yeri olmayacak bir C.H.P.nin kendi siyasal çıkarları bakımından yararlı bir araç olmayacağı kanısına varan bu hizip, olağanüstü koşulların sağladığı kısa dönemli olanaklardan ve anarşik olayların yarattığı şaşkınlık ve duygu ortamından da yararlanarak sürekli bir olağanüstü iktidar olma yollarını aramıştır.

Bu yolun kendilerinden başka heveslisi olmadığı için kısa zamanda desteksiz ve tabansız kalan, sağlam siyasal güçlere dayanmadıkları ve ülke gerçeklerini temsil etmedikleri için de sık sık açık vererek kamu oyuyla ters düşen C.H.P.nin bu gerçek «**maceraperest**»leri olağanüstü iktidar olma olanaklarını yitirmişler fakat siyasî varlıklarını sürdürebilmek için C.H.P. içi iktidarı ele ele geçirme ümidini henüz yitirmemişlerdi. Günün duygusal ortamından da yararlanarak akıl almaz suçlamalarla parti içinde Ecevit kanadının üzerine yürümüşler, yasa ve gerçek dışı her eylemi yapmaya, her iftirayı atmaya kararlı görünmüşler ve siyasal kavgalarını sayın İnönü'nün gölgesine sığınarak ve kabinedeki bakan arkadaşlarının yardımlarına dayanarak kullanmak istemişlerdi. Bütün gürültü, patırtı ve acelecilik arasında Beşinci Olağanüstü Kurultay kendi başlarına ayakta duracak güçleri olmadığı için kendilerine «İnönü'cü» diyen bu grubun siyasal geleceğini tayin etmek üzere toplanmıştı.

C.H.P. Beşinci Olağanüstü Kurultayının ve onu izleyen «Genel Başkanlık» Kurultayının sonuçları gözler önündedir. Bu neden böyle olmuştur?

CHP'NİN "ESKİ" VE YENİ YERİ

Sanayi toplumu olma yolunda çıkarları ve değerleri gelişen, farklılaşan geleneksel yapısı yoğun işbölümü ve ihtisaslaşmayla parçalanan bir Türkiye'nin siyasal yapısı da bu değişime ayak uydurmak zorunda kalacak, bunu sağlayamayan geçmişin güçlü kadroları ve bu kadroların siyasal görüşleri çözülüp dağılmaktan kurtulamayacaklardır.

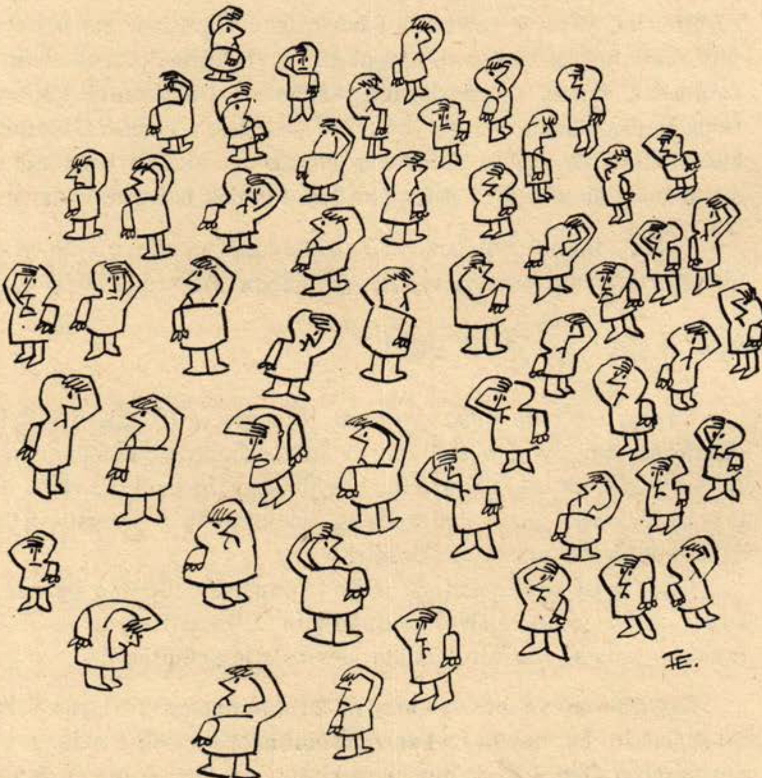
C.H.P. üst kademelerinde köşe kapmış şöhretlerden bazıları bu makamlara, normal demokrasilerde olduğu gibi halka dayanarak değil fakat bürokratik bir anlayış içerisinde adeta «**tayin**»lerle gelmişlerdir.

Sayın İnönü ve onu «**ya ben, ya Bülent**» demeye zorlayan C.H.P.'nin siyasal sağcıları bu «**tayin**» mekanizmasının hâlâ işlemekte olduğunu sanmışlar ve kurultayları Genel Başkanın buyruklarını onaylayan bir «**soğuk damga**» olarak görmüşlerdir. Fakat anlamamış ve görmemiş oldukları bir gerçek varsa o da artık bu «**soğuk damga**»nın rüştünü ispat ettiği, kendi öz çıkarlarının bilincine ulaşmış «**özgür iradeli**» bir yurttaşlar topluluğu haline dönüşmüş olduğudur.

C.H.P. örgütü, içi kan ağlayarak da olsa, tek iradeli «**tayin edici**» yerine «**özgür iradeli**» toplumun savunucusu olan Ecevit'i seçmiştir. Bunu yaparken de CHP'yi halka dayanan kadroların oluşturduğu modern bir parti niteliğine kavuşturmuştur.

C.H.P. örgütü, Türkiye'nin değişen koşullarına yönetici kadrolarını değiştirerek ayak uydurmuş, modernleşen Türkiye'de kendini de söz sahibi kılacak en uygun politikayı seçmiştir. Halk iradesinin zaferi doğrultusunda «Genel Başkanlık» Kurultayının toplandığı 14 *Mayıs* 1972, *önem taşıyan bir gelişme olarak tanımlanmalıdır.*

Ferruh DOĞAN

Demokraside Partileri Yaratan Etkenler

Prof. Mustafa AKDAĞ

İngilizler, kendi demokratik düzenlerini hiç te bilimsel bir öğretiye dayanmadan sanki laboratuvar deneyleriyle elde eder gibi bir yöntemle geliştirdiler. Bu iş, soylular ve burjuvalar karması bir yüksek tabakanın kraldan bir çok yetkileri kendilerine almaları biçiminde başladı. Modern çağda, artık devlet idaresi zengin kişilerden oluşan bir parlamentoya geçmiş bulunuyordu.

Bugünkülerine pek benzemeyen İngiliz demokrasisinde, iktidar çekişmesi bu zengin azınlığı iki partiye ayırmıştı. Sık değişikliklere, yâni ivedi ilericiliğe karşı olanların partisi **Tory** ve ilericilerin partisi de **Whig** adı almış idi. İşte İngiliz parlamentosu, biri çizginin sağında ötekisi solunda yer alan bu iki partinin elinde idi. Uzun geçmişine rağmen İngiliz demokrasisi, belki bilimsel öğretiden çıkmadığı nedeni ile, kara Avrupasında dikkati çekmediği için, onun üzerinde fazla durmayacağız. Yalnız şunu kaydetmeliyiz ki, işçi sınıfının örgütlenip patronlara karşı haklarını koruma yöntemini geliştirmeleri, bir işçi partisi kurup, parlementoda çizginin solunu hakkıyla tutacak gücü kazanmaları önce İngiliz demokrasisinde olmuştur.

XVIII. yüzyıl düşünürleri, özellikle Fransa'da toplum-birey ilişkilerini ele alıp vatandaş eşitliğini bir doğa kanunu olarak ortaya attılar. Bunun da uygulamada gerçekleşmesi için, devletin halk güdümü ile yönetilmesi gerektiğini savundular. Kara Avrupasında bilimsel öğreti yaygınlığı kazanan bu fikirlerin bir uygulaması olarak çok partili parlamenter rejimler doğdu.

Bu fikirlerin ilk önce geniş biçimde benimsendiği Fransa'da burjuva sınıfı 1789 da harekete geçerek ünlü «**İnsan Hakları Bildirisi**»ni yayınladılar. Kıralı düşürerek asıp, düzeni cumhuriyete çevirdiler. Bu suretle, tarihî ve Tanrısal haklar denen ayrıcalıklar kalktı. Devlet yönetimi üyelerini vatandaşların seçtiği bir meclise geçti. Böylece, kıral ve onu çevreliyen soylular sınıfının tarihî hak olarak kullanageldikleri iktidarları, halkı peşine takıp devrimi başarmış olan «**Burjuva**» sınıfınca yıkılmış oldu.

Görülüyor ki, eski düzenin yerine geçen yeni düzenlik, vatandaş hakları (*Eşitlik, düşündüklerini açıklama özgürlüğü, devlet düzenini yürütecek örgütün oluşmasında* «**oy sahibi**» *olma*) ilkesine dayanıyordu.

Fransa'da vatandaş haklarının gerçekleşmesi, kral ve soyluların da ortadan silinivermeleri, bütün Avrupa'da büyük yankılar yaptı. Öteki ülkelerde, halk yığınları Paris'te olup bitenlere yerinirken, krallar ve soylular da, tıpkısı olayların kendi başlarını da yiyebileceği kuşkusu ile, aralarında birleşip, Fran-

sa'ya savaş açtılar. Napolyon'un idare ettiği devrimci ordu zaferden zafere koştu ve devrim fikirleri de Avrupa'yı iyice sardı ise de, 25 yıla yakın süren kavgayı, «**Avusturya, Rusya, Purusya ve İngiltere**»den oluşan müttefikler ordusu kazandı. 1815 te Viyana'da toplanan bu «**Dört Büyükler**» Fransayı'da kapsayan bütün Avrupa'da milletlere mutlakıyetçi kırallık rejimini, gerektiğinde zorla da olsa, kabul ettirmeyi kararlaştırdılar. Devrimci burjuvalar iktidardan atıldılar ve kral ile soylular sınıfı «**tarihsel hak**» dedikleri iktidarlarını dört büyüklerin zoru ile gene ele geçirdiler.

Bilimsel bir veri olarak bu kadar yaygınlık kazanan vatandaşlık hakları akımını «**Dört Büyükler**»in gerici yasakları durdurabildi mi? Elbette hayır. Her toplumun aydını bu yeni bilimsel toplum-devlet düzenini, «**özgürlük-liberalizm**» sözcüğü ile, halk yığınlarına yayılan bir slogan yaptı. Halkın iradesine değil, sırtlarını dört büyüklerin koruyuculuğuna dayayan kralların ve prenslerin ülkelerinde burjuvaların «**liberaller**» adı ile mücadeleye sürdükleri özgürlükçüler kanlı olaylar çıkarmaya başladılar. Fransa, Almanya, İtalya v.b. ülkeler anarşi içinde kaldı. Adına I. Restorasyon diyebileceğimiz bu Napolyon galibi dört büyüklerin milletlere zorla kabul ettirdikleri «**yabancı zoru rejimler**» ancak 15 yıl sürebildi, ve 1830 da, Fransız halkı restorasyoncuların desteği ile yaşıyan krallığı yıkıp yeni bir özgürlükçü krallık idaresi kurdular. Böylece, Avrupada burjuvaların «**vatandaşlık hakları**»na bağlı parlamenter rejimler yayılmaya başladı. Soylular sınıfı tarihe karıştı.

Fakat, 1830'dan 1848'e kadar geçen sürede, insan haklarına ve vatandaşlığa daha başka bir anlam veren yeni bir sınıf, burjuva iktidarının karşısına çıktı. Bu, işçilerin sınıfı idi. ve bunların da hakları ve iktidarları için mücadeleye atılanlarına «**Sosyalistler**» deniyordu. O halde, bundan sonra, **burjuva özgürlükçüleri -liberalleri ile işçi toplumcuları- sosyalistleri karşı karşıya gelmiş bulunmaktaydılar.**

Vaktiyle burjuvalara karşı soylular, milletlerarası güçbirliği yapmışlar ve Napolyon'un devrimci burjuvalarını yenmişlerdi; 1815-1830 arasında ise, bukez burjuvaların liberalleri, dört büyükler yapısı istibdada karşı gene milletler arası güçbirliği ile anarşiyi dayanılmaz sertlikte uyguladılar. Marks ve Engels, te, işçiler arasında milletlerarası bir dayanışma kurmayı denedilerse de, başarılı olamadılar. Sonunda, batı ülkeleri sosyalistleri, parlamentolara, girerek, burjuvalar karşısında çizginin solundaki yerlerini aldılar ki, bugünkü Avrupa parlamentrizminin başarılı olmasında bu oluşumun büyük payı vardır.

BİZDEKİ DURUM NEDİR?

Türkiye tarihinin Osmanlı döneminde vatandaş hakları diye bir konunun bulunduğu bilinmiyordu. Devlet düzeninin eleştirisi dışarıya karşı girişilen savaşların bozgunlukla sonuçlanması etkisiyle başlamıştı.

Kuzeyden ve Batıdan gelen saldırılar devletin varlığını tehlikeye soktukça, eski-geleneksel düzeni önce düzeltme denemelerine girişildi ve sonra yeni baştan

kurma yoluna gidildi. Bunda da Batı örnek alınmaya başlandı Yenileşme çabalarında parlamenter bir sisteme yöneliş söz konusu olmamakla beraber, düzen değişikliğini isteyenler ve istemiyenler diye iki çelişkin görüş beliriverdi, padişahlar hep yenilikçilerin başında geldi II. Mahmut ve Sultan Mecid, devletin yaşaması için düzenin batılılaştırılması zorunluğuna iyice inanmışlardı. 1834 de Harp Okulunun açılması, ve 1839 da ilân edilen Tanzimat'ın arkasından, Batı biçimi öğretim ve eğitim yapan okulların çoğalması ile Osmanlı Devletinde kimileri yabancı dil öğrenmiş yeni bir aydın kuşak ortaya çıktı. Bunlar, padişahın öncülüğünü yaptığı, çoğu devlet büyüklerinden olan yenilikçilerden çok ilerde bulunuyorlardı. Sultan Abdülaziz ve II Abdülhamit, II. Mahmut, ve Abdülmecit'den hiç te geri kafalı olmadıkları halde, bu yeni «**Mektepli**» kuşaklara göre gerici duruma düşmüşlerdi. Artık, bu son iki padişah ve onlardan sonrakiler batı tipi aydın kuşaklara karşı tutuculuğun başı kesilmişlerdi. Böyle bir hâl Osmanlı tarihinde ilk kez ortaya çıkıyordu. Gerçekten, önceki padişahlar ileri-ci oldukları için taht'dan atılmışlar, ya da öldürülmüşlerdi. Fakat, 1875 de Abdülaziz gerici olduğu için padişahlıktan düşürülüyordu. Yeni kuşaklar yalnız devlet kurumlarını batılılaştırma ve düzeltme değil, anayasal parlamentolu düzenlik de istiyorlardı. 1876 da bu amaçla tahta geçirdikleri Abdülhamit'e bunu kabul de ettirmişlerdi.

Tarihte, I. Meşrutiyet dediğimiz bu ilk anayasalı Osmanlı düzeni çok kısa sürdü. 1877-1878 Osmanlı-Rus harbini bahane eden Sultan II.Abdulhamit Meclisi kapattı. Yeni seçimi de yaptırmadı. Böylece, 32 yıl süren ünlü «**İstibdat**» dönemi başladı. Garibi şu idi ki, Padişah Anayasayı kaldırmamış, her yıl yayınlanan Yıllıkların başına «**Kanun-î Esasî**» adı ile koydurup yayınlatmaya devam etmişti.

İşte, Türkiye'de, demokrasiyi kurma çabaları daha bilinçli ve başarılı olarak bundan sonra başlıyordu. Bu konuda gizli dernekler kurulmaya başlanmış, Batı'daki mücadele yöntemlerinden yararlanılmıştı. Bu kez Harp Okulundan yetişme subaylar da daha geniş biçimde demokrasiyi kurma, anayasayı yeniden uygulamaya koyma çalışmalarına geniş ölçüde katıldılar. «**İttihat ve Terakki Gizli Cemiyeti**»ni yürütenler ve başarıya ulaştıranlar subaylardı. Ordu içine siyasî faaliyetler dalbudak salarcasına girmişti. Bu sayede Abdülhamit'e, II. Meşrutiyet, ordu kullanılarak ilân ettirildi.

Gizli Dernek «**İttihat ve Terakkî**» bu başarı üzerine açığa çıkarak aynı ad ile parti haline geçti. Doğal olarak, 1789 Fransız devriminden beri Avrupa'da uyulan bir kural gereğince, «**sol**» da yer aldı. Çünkü «**Milliyetçi-Türkçü**», Batıcı, ve hurafecilikle, gelenekçiliğe karşı olumcul felsefe doğrultusunda bir tutuma hareketle bağlı idi.

Bu ateşli devrimci partinin «sağ»daki karşısına «**Ahrar-Liberaller**» Partisi kuruldu. Gene bir gizli cemiyetten dönüşen bu parti de ilk kuruluşunda gerici, hattâ tutucu da değildi. Fakat, solda yer alan partinin liderleri hep asker olduğu ve gücünü ordudan aldığı, hürriyetçi düzenliği padişahın bir lutfu değil, milletin ayaklanması ile kurmakta birinci etken olmuş bulunduğu için; geniş gerici

çevreler, bu devrimci partiye karşı mücadele güçlerini, onun karşısında bulunan «**Ahrar-Liberaller**» Partisinde birleştirme yolunu seçtiler. Böylece, bu ikinci parti, kurucularının hürriyetçi felsefe tutkusunda bulunmalarına rağmen, çabucak «**İrticacıların**» güç birliği örgütü oldu. Ama, İttihat ve Terakkî Partisi'nin yenilmesi, Meşrutiyetin kaldırılması olanaksızdı. Çünkü, devrimin perde arkası sahibi bütün bir ordu olduğu gibi, yüksek rütbeli ve aydın bir çok subay da onu gerçekleştiren partinin üyesi idi. Nitekim, «**31 Mart İrtica Hareketi**», ordu kullanılarak, hemen bastırıldı. «**Ahrar-Liberaller**» Partisi kapatıdı. Bu kez onun boş bıraktığı sağdaki yerini «**Hürriyet ve İtilâf Partisi**» kurularak tuttu.

Devrimci «**İttihat ve Terakki Partisi**»nin karşısına, yâni sağdaki boş yere oturan bu yeni parti de gerici, halifeci, mutlakiyetçi kişilerin eline geçti. Osmanlı Devletinin girdiği 1914 Dünya Savaşında iktidar partisi bulunan İttihat ve Terakki liderleri savaş sorumlusu sayılmaları üzerine, dışarı kaçınca, bu devrimci parti son buldu. Sağcı Hürriyet ve İtilaf Partisi de Millî Kurtuluş Savaşına karşı düşmanca bir politika güttüğünden, o da Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte tarihe karıştı.

CUMHURİYET DÖNEMİ

Kozmopolit (Çeşitli milliyetlerden oluşmuş) Osmanlı toplumunun bir ifadesi olan İmparatorluk dağılıp, Anavatan sınırları içinde millî yapılı, yeni Türk Devleti, cumhuriyet düzenliği biçiminde kurulduktan sonra, Türkiye'de parti hayatına yepyeni bir ortamda giriliyordu. Herşeyden önce parti programlarının kaynağı olması gereken siyasî ve toplumsal, hatta iktisadî sorunlar, Osmanlı dönemindekine hiç benzememekteydi. Cumhuriyetten öncekiler için tek sorun yok olmaya doğru giden Devleti kurtarmak olmuştu. Bunun için padişahın istibdatı yerine meşrutiyeti, yâni parlamentolu rejimi, kurarak, siyasî iktidarı sultanın ve çevresinin tekelinden parlamentoya geçirmek tek amaç olarak görünüyor, batılılaşmaya hızla yürümekte, sultanın iradesi yerine, aydın iktidarını geçirmek gerektiği ortaya çıkıyordu.

Sosyal sınıflara göre partileşmek, batıdaki vatandaşlık haklarını Osmanlı hayatında da dâvâ konusu yapmak biçiminde bir amaca yönelmek olanağı yoktu. Çünkü, bu garip yapı millî bir toplumun güdümünden yoksundu. Bu nedenle İslâmcı —Ümmetci, Turancı— Türkcü ve Osmanlıcı akımlara kendilerini kaptıranlar, İmparatorluğa sahip çıkacak bir toplum bütünü yaratmayı zorunlu görmüşlerdi.

Kurtuluş savaş. kazanılıp, Anavatan sınırları içinde millî devlet kurulduktan sonra, artık Türk toplumu, Batıda demokrasi düzenini geliştirmiş bulunan ülkelere, örneğin Fransız toplumuna çok benzemişti. O halde, Cumhuriyet Türkiyesi toplumunda parti programını biçimlendiren sorunlar Avrupadakilerinin kuruluş dönemindekilerine benzemiş bulunmakta idi.

«Cumhuriyet Türkiyesinin sorunları ne idi?» denildiğinde, eski düzenliğin kurumlarını kaldırıp, yerine çağdaş Batı toplumlarında olduğu gibi, bilim-

sel öğretiye uygun millî bir toplumun niteliği olan yeni kurumları geçirmek zorunluydu. Bu değişmeler reform yöntemiyle değil, devrimci vurgu ile yapılabilirdi. Kurtuluş savaşının ve Cumhuriyet düzeni hareketinin lideri Mustafa Kemal'in başlarında bulunduğu bir grup böyle düşünüyordu. 1923 yazında, Cumhuriyet Halk Partisini bu felsefeyi benimseyenlerin kurdukları biliniyor. Bu yeni partiyi ne programı ve ne de devrim kavramı bakımlarından «**İttihad ve Terakki Partisi**»ne benzetmek olanağı yoktu. Birincisi, bir süre açıktan açığa, sonradan da eylemi yönüyle asker partisi niteliğinde olup, orduyu her zaman güç olarak kullanır bir tutumu bırakmadığı halde, C.H.P. daha kuruluşta ordunun siyasete karışmasını hiç bir suretle kabullenmemiştir. Yalnız ortak tarafları, her ikisinin de Batının ve olumcul felsefenin tutkusunda bulunmalarıdır. Doğal olarak, her iki partinin yeri de orta çizginin solundadır.

Türkiye'nin, Batı uygarlığına dönüştürülmesinde, «**Vurgu**» yöntemini beğenmeyip, amaca, devrimlerle değil, «**Tekâmül-zamanla ilerleme**» biçiminde ulaşılma kanısı taşıyanlar da, «**Terakkiperver Cumhuriyet Partisi**»ni kurarak meşrutiyet dönemindeki «**Ahrar-liberaller**» partisinin ve ondan sonraki «**Hürriyet ve İtilaf Partisi**»nin çizginin sağındaki yerini doldurdu. Kurucuların cumhuriyetçilik ve vatanperverliklerine rağmen, bu parti de gericilerin akınına uğradı ve C.H.P.nin karşısında bir muhalif parti niteliğini aşmaya, Türk toplumunun yaşaması için hayatî önem taşıyan devrimleri yıkıcı ve engelleyici bir geri hareket hazırlığına giriştiler. Bunun üzerine, bu sözü geçen parti 1925 te kapatıldı.

Çizginin sağındaki boş kalan yeri doldurmak üzere, yeni bir deneme de 1930 da «**Serbest Cumhuriyet Partisi**»nin kurulması ile yapıldı. Gerici çevreler bu kez de bu partiye doldular. Muhalefet kısa sürede çığ gibi büyüdü ve geri dönüş, hattâ Cumhuriyetin gerçekleştirdiği bütün devrimleri yok etmeyi amaçlıyan bir harekete girişme emareleri görüldü. Aynı yıl bu parti de kapandı.

Atatürk, çok partili demokrasinin yaşayabileceği bir ortama gelindiğini göremeden, 1938'de öldü ve İkinci Dünya Harbinin bitmesinden sonra, 1946'da, Demokrat Parti kurularak, C.H.P.'nin karşısında adları yukarıda sayılan partilerin bir türlü dolduramadıkları çizginin sağındaki boş yere oturdu. Gerici devrim düşmanı takım, etkinliklerini yitirmiş, sayıları da azalmış olmakla beraber kalanları bu kez de bu partiye doldular. Ama, parti kurucuları, Serbest Cumhuriyet Partisinin başına gelene uğramamak için, frenleyici gayretler harcamak zorunda kaldılar. Bununla beraber, Atatürk devrimlerinden bir çoklarının halk yığınlarına kadar inme kanalları da az çok tıkandı. Bunun aydın sınıf üzerinde yarattığı hoşnutsuzluk yüzünden, 27 Mayıs 1960 hareketi meydana geldi ve adıgeçen parti de kapandı. 1961 Anayasasının daha geniş olarak getirdiği «**özgürlük**» ve hele «**vatandaşlık**» hakları üzerine, yeni yeni partiler kuruldu. Bunların çoğu C.H.P.'nin karşısında, çizginin sağında yer aldılar. Fakat, bunlardan yalnız A.P., eski D.P.'nin yerine oturdu ve onun siyasî, iktisadî ve top lumsal görüşlerinin tutumundan yürüdü. Artık, bir sürü küçük partileri anmıyoruz. Çünkü, Türk toplumunun derneşim tarihinde obalaşma (kamplaşma)

köyünden kasabasına ve şehrine kadar, genel olarak ikiye ayrılma biçiminde olmakta, daha çok obalara ayrılmayı götürememektedir.

Yukarıdaki uzunca tanımlamamızı daha bilimsel bir görüntüye koyup anlamlandırmak üzere, 64 yıllık Türk demokrasi hayatındaki partilerin dayandıkları temel felsefeleri yönünden, aşağıda şu tabloyu veriyoruz:

1908 - 1972 DE PARTİLER ALTERNATİFİ TABLOSU

Çizginin solundakiler (İlerici, devrimci)

Partinin adı	Kuruluşu	Sonu
İttihat ve Terakki Partisi	1908	1918
Cumhuriyet Halk Partisi	1923	—

Çizginin sağındakiler (Gelenekci, liberal)

Partinin adı	Kuruluşu	Sonu
Ahrar (Liberaller)	1908	1909
Hürriyet ve İtilaf Partisi	1909	1920
Terakkiperver Cum. P.	1924	1925
Serbest Cumhuriyet Par.	1930	1930
Demokrat Parti	1946	1960
Adalet Partisi	1961	—

Yukarıdaki tablo Türk demokrasisindeki parti hareketlerini ve dolayısıyla çok partili düzenliğin sık sık geçirdiği bunalımları tanımlamamıza çok yardım edecek bir anlam taşır. Biz, buna göre şuna değineceğiz ki; tabloda görüldüğü üzere kararsızlık Halk Partisinde değil, onun alternatifi olması gereken sağ parti ya da partilerdedir. Demokratik düzenliğin güvenli ve kararlı olabilmesi için, çizginin solundaki C.H.P.'yi değil, sağdaki partiyi uzun ömürlü kılmak zorunluğu vardır. Bu da, onun, ilerici, bilimsel öğretiden sapmıyan bir felsefeyi kabulü suretiyle Türkiyenin Atatürk devrinde gerçekleştirdiği devrimlerin toplumun yaşamı için zorunlu görüp, C.H.P. ile bu prensipler yönünden alternatif kurması ile sağlanır. Türkiyenin güçlenmesi ve geleceğinin güven altına alması için, Batı uygarlığına göre, C H P bulunduğu yerden sağa hiç kımıldayamaz Onu bir merkez partisi yerine çekmek, Atatürk devrimlerinin son dayanağını da yok eder. Bu partinin halka inme çabası, 1923'den beri yüklendiği devrimci görevine yeniden başlaması anlamını taşır.

Siyasete Saygı

Bugünlerde siyasetten yorgun düşmüş insanlar arasında yaşıyoruz. Coşkunluk düş kırıklığı ile sonuçlanmış, umut karamsarlığa dönüşmüş, güven duygusunun yerini tedirginlik hatta korku almış. Konuşan ağızlarda sözler yuvarlanıyor, yazan kalemler usanmadan, siyasal gerçekçiliğin aynı grisini boyuyor. Parlamento «ağır başlı» «ölçülü», kendisine düşen rolü oynamağa çalışıyor. Üniversitelerde hocalar, eskiden siyasal tartışmalar yaptıkları boş zamanlarında ya, konuşmadan beraber olmanın yolunu bulmuşlar satranç oynuyorlar, ya da sinema salonlarının karanlığına bürünüp kendi başlarına bol bol film seyrediyorlar. Sanat ve edebiyat dergileri hızla gelişiyor.

Belirli bir grubun giriştiği eylemlerin sonucunda, hemen bütün biçimleriyle ilerici düşünce, sanık sandalyasına oturtulmuş. Yaygın bir suçlama, yaygın bir sorumluluk altında pek çok kimse, kişisel mutluluğun siyasetten kaçışta arıyor. «Bir suçlu gibi ezik» aydınlar, resmi ellerin boşluğa doğru uzanmış işaret parmakları önüne düşmemek için suskun duruyorlar.

Bu sessizliği zor ve baskı açıklamaya yetmez. Bu durumun aydınların kendisi ile ilgili daha ince bir nedeni var. Siyasete güvenlerini yitirmişler. Umut bağlamışlar gerçekleşmemiş, olur demişler olmamış. Beraber yürüdükleri karşılarına geçmiş. Bunun niçin nasıl böyle olduğunu da anlayamamışlar. Geçmiş deneyler ve yanılgılar sonucunda heyecanları sönmüş, kuşkulu gözlerle siyasete uzaktan bakıyorlar. Bu kopukluğun temel nedeni başlangıçta yapılmış yanlış çözümleme olmalı. Türkiyenin içinde bulunduğu gelişme aşaması, yöneldiği gelişme doğrultusu, çeşitli toplumsal güçlerin nitelikleri gibi önemli konularda, yanlış değerlendirmeler yapıldı. Yanlış temellere dayanan strateji de işlemedi. Türkiye gerçeğinin somut gelişim mantığı, «bilimsel» stratejilerin soyut mantığını aştı. Aydınların siyasal yorgunluğu, bu somut gelişim mantığının dilini anlamakta yetersiz kalışlarıyla ilgilidir.

Aydınlardaki siyasal **apathy**'nin yanısıra, siyasetin içeriğini boşaltmaya yönelmiş, gittikçe yaygınlaşan bir başka akım daha var Bu akım, 12 Marttan sonra Sayın Erim'in siyasal üslubuyla belirgin bir biçimde ortaya çıktı. Düşünüldü ki, Türkiyenin sorunları **güven verici** şöhretlerle, **iyi niyetli** uzmanları biraraya getiren bir ekiple çözülebilir. Önemli olan, bütün çevrelerin temsilcilerini içinde bulunduran böyle toplayıcı, birleştirici bir kadro kurmaktır. Bilgili ve değerli insanlar elbette ne yapılması gerektiğini de **bileceklerdir.** Toprak reformu mu yapılmak isteniyor? Gider Planlama Örgütüne sorarsınız. «Getirin dosyalarınızı. Ne yapacağız?» dersiniz. En iyi çözümü onlar söyleyeceklerdir. Yönetici olarak hiç bir siyasal konuda **peşin fikriniz** yoktur. Teknis-

yenler her konuda çözümü bulurlar. Siyaset adamı olarak siz yalnızca cevaplandırılacak soruyu sorarsınız.

Bu yaklaşım, köklü tarihsel dayanakları olan bir anlayışı günümüze yansıtmaktadır. Tekcil islam felsefesinin ve hiyerarşik Osmanlı siyasal kuruluşunun beslediği siyasal kültür, bu dayanaklardan yalnız birisidir. Bu siyasal kültür, hayata hayır-şer ikilemi içinden bakar ve tartışmayı, farklılaşmayı, çatışmayı olumlu değerlendirmez. Tek gerçek ve tek geçerli davranış kuralı vardır. Bunlar da bizim dışımızda saptanmıştır. Daha sonraki Cumhuriyet döneminin felsefi atmosferi de, farklı çıkış noktalarından fakat aynı sonucu yaratacak biçimde gelişmiştir. Bu defa laik pozitivist bir espri içinde, **bütün** sorunların geçerli bilimsel çözümlerinin bulunabileceği anlayışı kökleştirilmiş, zihinler bir çeşit bilim mistiği içinde biçimlenmiştir. Temel siyasal sorun, çoğu kere bilimi politikaya hakim kılmak (bilim ile politika arasında işbirliği sağlamak değil) biçiminde dile getirilmiştir. Çıkar peşindeki politikacı ile **objektiv** bilim adamı karşı karşıya dikilmiş, politikacının tarafsız olması istenmiştir. Bunun içindir ki bilim adamı siyasal hayata girince özel bir üstünlükle işe başlamıştır. Üniversitelerin siyasal hayatımızdaki etkinliği, 1961 Anayasasının bir bilim kuruluna hazırlatılmış olması hep aynı anlayışın görünümleridir. Gerçi, son on yılın siyasal gelişmeleri, bilim çevrelerinin birbirinden farklı siyasal görüşlerin etkisi altına girmesi, siyasette bilime öncelik tanıyanlar bakımından yadırgatıcı oldu. Bu dönemde, siyasal yelpazenin bütün kanatlarıyla bilim arasında bir uzlaşmanın mümkün olduğu, bilimin siyaseti belirlemediği ortaya çıkmaya başladı. Ama 12 Mart olayı, bu dönemin birçok yönüyle birlikte bu özelliğine de bir tepki olarak gelişti.

Bugün meşru siyasal çerçeve, yeniden tarif edilmek isteniyor. Fakat yönetimi elinde bulunduran siyasal iktidar, kendisini bu çerçevenin herhangi bir yerine yerleştirmek niyetinde deeğil. Aslında, partiler-üstü de değil siyasetüstü bir iktidar anlayışı bu. Tartışmaya açık siyasal tercihlerin yerini, «bilimin ışığında» «Atatürkçü bir anlayışla» gibi tartışma götürmez kutsal kalıplar almış. Reform yapma arzusu, kimseye karşı çıkmama isteğiyle dengelenmiş. Bu deney ve onun altında yatan tartışmasız, farklılaşmasız bir siyasal hayat özlemi ile bilimin veya Atatürkçülük anlayışının siyasal sorunlarımıza herkesçe kabul edilecek geçerli çözümler sağlayacağı inancı, siyaset kavramının irdelenmesini gerektiriyor.

Önce, bilim ile siyaset birbirinden farklı iki mantıki kategori içinde yer alır. Bilim **olan** ile olgularla, siyaset ise **olması gereken** ile değerlerle ilgilenir. Bu iki kategorinin birisinden diğerine geçiş yoktur. **Olan**'ın bilinmesi, **olması gereken**'in anlamamıza yetmez. Aynı biçimde, **olması gereken**'den **olan**'ı çıkaramayız. Siyasetin kendisine özgü bağımsız bir alanı vardır. Bu alanı ne bilime ne de başka bir sisteme indirgemek mümkün değildir. Bilim adamlarının siyasal tutumlarındaki farklılık, bilgi düzeylerinden değil siyasal kişiliklerinden gelir. Bilgiye dayanan siyasal kararlarla bilgisizce alınan kararlar arasında bir

fark olması doğaldır. Fakat önemli olan şudur: belirli bir bilgi belirli bir siyasal tercihi zorunlu kılmaz, aynı bilgi ile biribirinden farklı siyasal tercihler yapılabilir.

İkinci olarak, siyaset bir değer seçme işidir. Bu seçmeyi neye dayanarak yapacağına herkes kendisi karar verir. Seçilmesi gereken değerler bakımından bütün insanlar için geçerli bir ortak öncelikler listesi düşünülemez. Kendi dışımızda, değerler arasındaki hiyerarşiyi bize verecek hiçbir şey yoktur. Herkesi kendi sorumluluğu altında seçmeler yapar ve yaptığı seçmelerle, kendisini yaratır. Çoğunluk tercihlerinin belirli değerler etrafında kümelenmesi, herkesi aynı tercihleri yapmağa zorlamak hakkını kimseye vermez. İnsanları soyut bir insan modeline indirgemek imkanı yoktur. Tutum, davranış ve değer tercihi farklılıklarını koruyan insanların, bu farklılıkları siyasete yansıtmaları kaçınılmazdır.

Üçüncü olarak, insan sınırsızdır; toplum bir açık sistemdir. İnsan sürekli olarak kendisini aşma eğilimindedir. Her yeni doğan insan, henüz tarif edilmemiş bir imkandır. Bu imkan, toplumsal sınırlamalar çerçevesinde, herkesin kendisi tarafından gerçekleştirilir. Henüz yaşanmamış bir hayat, önceden belirlenmesi imkansız bir hayattır. İnsan kesinlik belirlilik ararken başvurduğu bilim, mantık, matematik gibi araçlara, insanın kendisi indirgenemez. İnsanın aşkınlığı, sanat siyaset din gibi alanlarda görülür. Ayrıca toplum daima kendisini tekrar eden bir kapalı sistem değildir. Sürekli olarak, içinde değişme tomurcuğunu barındırır. Siyaset, bu değişim için gerekli çerçeveyi sağlar. Ancak bir karınca ya da arı toplumunda siyasete yer yoktur.

Görüldüğü gibi, siyaset kaçınılmazdır. Siyaset insanlık durumundan çıkar. Siyasal sorunların **doğru** cevabı yoktur. Belirli koşullar altında, belirli açılardan **geçerli** cevabı vardır. Siyasete niteliğini veren, belirsizlik ve değişmedir. Bu belirsizlik, hoşgörüyü gerektirir. Hoşgörü, insancıl bir barışçılıktan değil, belirsizlik karşısında güvence ihtiyacından çıkar. Hoşgörü lütfumuz değil, çıkarımızdır. Siyasetin serüvenini, kesinlik özlemi ile belirsizlik gerçeği arasındaki gerilim yaratır. İnsanoğlu, efsanedeki gibi, Âdem'in, Cenneti —mutlak uyumu— terketme bahasına, elmayı ısırışından beri siyasete mahkum edilmiştir.

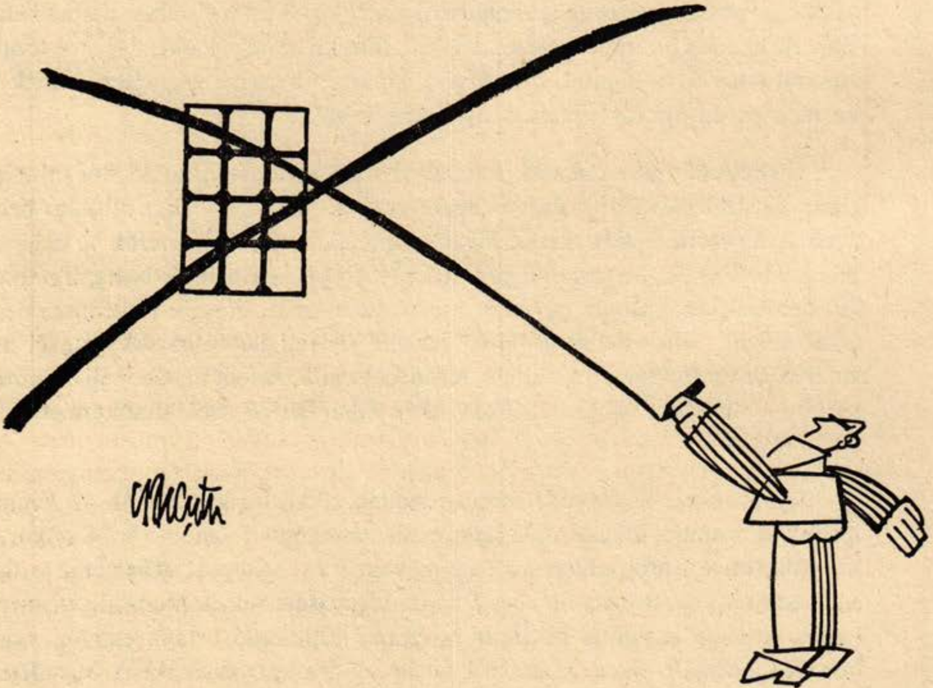
Siyasetin bir kavramsal incelemesinden çıkan bu zorunluluk ve kaçınılmazlık karşısında, ülkemizdeki siyaset düşmanlığının anlamı nedir? Sanıyorum ki, daha önce işaret edilen nedenlerin yanısıra, toplumsal gelişmenin ortaya çıkardığı bir yeni durum da var. Türkiyede siyasetsizlik, toplumsal gelişmenin tasfiye etmeğe başladığı güçlerin programı biçiminde ortaya çıkıyor. Başta bürokrasi olmak üzere geleneksel güçler, yitirmeye başladıkları önemlerini, siyasetsizlik programı etrafında savunmayı denemekteler. Sağ ve sol toplumsal tabanı olan güçler, sorunlarımızı siyasal çerçeve içinde çözümlemeye hazır görünüyorlar. Bir gerçekliği dile getiren bütün hareketlerin, siyaseti savunmak-

ta çıkarları vardır. Bu bakımdan siyaset düşmanlığı, aşılmış bir dönemin koşullarını, Türkiyeye zorlama yöntemi ve gerici bir tepkidir.

Tartışmasız bir «normal düzen», herkesi aynı biçimde düşünmeye, davranmaya zorlayan bir «huzur» ve siyasetin üstünde bir «reform» düşünülemez. Toplumun değişen dengeler içindeki gelişimini, tartışma, farklılaşma ve siyasal çatışma sağlayacaktır. Her reform, her ileri atılım, bir süre sonra aşılması gereken bir durum yaratır. Siyaset sonsuza dek sürecek bir uğraşıdır. Kutsal kalıplar içinde hayatı dondurmak mümkün değildir. Türkiyenin somut gerçeği, bütün soyut reformcuları geride bırakacak dinamizme sahiptir. Ne var ki, siyasetin boynu bükük bayrağı kendisini kaldıracak kolu bekliyor.

D. B.

Yalçın ÇETİN

Türkiye'de Radikal Sağ'ın Toplumsal Tabanı

Dr. Ahmet N. YÜCEKÖK

Türk toplumsal yapısını, Batılı toplumların sosyal ve siyasal yapılarından yüzyıllar boyunca ayırmış olan temel bir çelişkigünümüzün sanayileşen ve farklılaşan Türkiyesinde artık giderek kalkmaktadır. Toplumsal yaşantımıza uzun yüzyıllar egemen olmuş bu çelişki, Prof. Akdağ'ın da belirttiği gibi, Türk Toplumlarında, Batılı toplumların aksine, devlet yapısını toplumsal niteliklerin değil fakat toplumu devlet yapısının belirlemesidir.

Yine uzun yüzyıllardan beri benzemek için çok çaba harcadığımız Batılı toplumların gelişme modellerine ters düşen bu devlet-toplum ilişkilerimiz, toplumsal yaşantımızda devleti her sahada güçlü kılmış, batıda gelişme sonucu beliren toplumsal güçlere kendini uydurmaya zorlanan devlet yapısı bizde sanayileşmeyi ve gelişmeyi önleyen başlıca unsur olmuştur. Bunun sonucu olarak sanayileşememiş ve bu nedenle farklılaşamamış, statik ve tepeden buyurmacı bir toplum düzeni içinde **«devlete tabi millet»** *olarak yaşamış ve III. Selim'den bu yana bütün yenilikçilerin özlemlerini çektikleri batılı kurumların ve kültürün, toplumumuzda, yalnızca iyi niyet ve yurtseverlikle gerçekleşemeyeceğini görememiş ve anlayamamışızdır.*

OSMANLI TOPLUMUNDA SANAYİLEŞME NİÇİN GERÇEKLEŞEMEDİ?

Osmanlı toplumunun sanayileşememesinin ardındaki gerçeği Osmanlı devletinin asker-bürokrat niteliğinde aramak gerekmektedir. Ana görevleri askerî fütuhat ve din'e ve devlete en uygun şekilde hizmet olan bu kişilerin sanayileşmeden sınıfsal bir çıkar beklemiyecekleri açıktır. Buna rağmen, Avrupadaki sanayi devriminin yıkıcı etkilerine kadar, Osmanlı toplumunda devlet denetimi altında bulunan ve hatta Avrupaya büyük ölçüde ihracatta bulunan bir sanayiden söz etmek mümkündür. Ama ne zaman ki tarım fazlasının oluşturduğu bir sermaye Batıda kentlere akmaya başlamış ve bunun sonucu olarak sanayi merkezleri serpilmiş ve büyümüştür; o zaman Osmanlı sanayii çabuk ve ucuz üretim yapan batılı tezgâhların ve yüksek fırınların ekonomik etki alanına ve ekonomik güçleri koruyan ve temsil eden Batılı devletlerin de siyasal etki alanına girmiştir.

İşte Avrupanın ekonomik üstünlüğünü, ona açık pazar olarak böylesine çabuk ve ezilmek pahasına kabullenen Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünü

ve onu izleyen geri kalma sürecini, toplumun «**devlete tabi millet**» niteliğinde aramalıyız.

Batıda ekonomik değişim ve gelişimler sonucu beliren sermaye sahibi bir sınıf, sosyal ve siyasal yaşantıya giderek egemen olup kendi çıkar ve ihtisaslarını temsil edecek kurumları devlet yapısına kabul ettirirken, bizde toplumsal ve ekonomik hayatın tek egemen unsuru olan saray ve kapıkulu toplumda kendilerinden bağımsız oluşacak her birikimi ve akımı kıskançca denetleyen ve dağıtan bir görüntü ve davranış içindedirler.

Ticaret sektörünü akıl almaz bir kırtasiye ve vergileme sistemiyle denetleyen, sanayi kollarının rekabetini ve üretimini merkeze bağlı bir ahilik sistemi ile sınırlayan ve tarımsal alana miri toprak düzeni ile egemen olan Osmanlı Devleti, yalnız batıdaki sanayileşmenin ilk koşulu olan sermayenin belirli ellerde toplanmasını önlemek ile kalmamış, fakat o sanayileşmeyi yaşatacak ve hızlandıracak olan bu batı parlamenterizminin ana unsurunu meydana getiren bir burjuva sınıfının da doğmasını önlemiştir.

İKİNCİL GRUPLARIN YOKLUĞU VE DEVLETİN ÖNEMİ

Osmanlı devletinin üretimde ve ticaret hayatındaki bu kıskanç denetimi sonucu saray ve kapıkulu egemenliğine rakip olabilecek her sosyo-ekonomik gelişme daha doğum anında yok edilmiş ve batıda devlet toplumun değişen ekonomik yapısı ile güçlenen sınıflarının eline geçerken Osmanlı Devleti egemenliği tekelinde tutan ve paylaşılmayan bir iktidar yapısı olarak kalmıştır. Batıdaki burjuva patlayışı sonucu devlet iktisaden egemen güçlerin mülklerini koruyan bir jandarma görünümüne bürünürken Osmanlılarda Devlet, burjuva toplumuna set çeken ve bu nedenle topluma sanayileşme yeteneği vermeyen bir baraj olmuştur. Ayrıca batı toplumlarında bulduğumuz bazı kurumları, sanayileşmeme ve onun bir sonucu olan farklılaşamama nedeni ile Osmanlı Devletinde görmek mümkün değildir.

Bu kurumlar, fertle devlet arasında tampon görevini yerine getiren ve «**ikincil gruplar**» diye adlandırdığımız kurumlardır. Bunlar arasında dernekleri, sendikaları, çeşitli baskı gruplarını, belediyeleri saymak mümkündür.

Ekonomik gelişmenin yarattığı sosyal hareketlilik ve farklılaşma, batıda, bu gruplar ve kurumlar sayesinde, Devletin kayıtsız şartsız egemenliğini kırmış, ticaret ve sanayi ile gelişen şehirler kendi özel kanunlarını çıkarmak yetkisini sağlamışlar, Belediyeler kurmuşlardır. İhtisaslaşmanın ve iş bölümünün beraberinde getirdiği çıkar farklılaşması aynı çıkarları ve görüşleri savunanların örgütlenmesi gereğini duyurmuş, böylelikle oluşan farklı gruplar topluma, batıda, giderek dengeci, **pluralist** bir görünüm kazandırmışlardır.

İşte Osmanlılarda bu ikincil kurumların sosyo-ekonomik yetersizlikten ötürü bulunmayışı ikincil kuruluşların batıda yarattığı değerleri, tutumları, istemleri Osmanlı toplumunda bulmamızı olanaksız kılmıştır.

Kişi ile devlet arasındaki bu kurumların bulunmayışı devleti siyasal, sosyal

ve ekonomik sahalarda bütünüyle başı boş bırakmış, toplumdaki bütün iyiliklerin de, kötülüklerin de başlıca kaynağı devlet olmuştur.

BATIYA AÇILMA VE TOPLUMSAL SARSINTI

Genellikle fütuhat gelirleri ile beslenen bir ülke olan Osmanlı İmparatorluğu 16. yüzyılda doğal sınırlara ulaşıp, gelişen batı teknolojisinin güçlendirdiği batılı ordularla başa çıkamaz olunca duraklamıştı. Bu duraklama, Avrupa'daki sanayi devriminin rekabet kabul etmez sonuçlarının sanayileşemeyen toplumlar üzerindeki ezici etkileri görülmeye başlayana kadar sürdü. Ondan sonra kaçınılmaz olarak ancak «iman dolu göğsümüzle» karşı koymaya çalıştığımız bir gerileme devri başladı.

Üstünlüğünü hemen her alanda Osmanlı devletine kabul ettiren Batıya karşı duyulan hayranlık ve özenti Osmanlı batıcılarında **«çöküntüye karşı»** tedbir olarak **«Batılı Kurumların»** topluma ithal edilme tezini güçlendirdi. Zannedildi ki Batı uygarlığını ve gücünü yansıtan modern kurumlar Osmanlı toplumuna ithal edilirse biz de onlar gibi uygar ve güçlü olabileceğiz. Fakat yanılgı şuradaydı ki Avrupadaki siyasal ve sosyal kurumlar, oradaki toplumsal bünyenin ürettiği, yeni gelişen sanayici ve üretici sınıfların çıkarlarına ve sorunlarına cevap olarak oluşan kurumlardı. Yani toplum içerisinde beslendikleri ve yaşamak için güç buldukları geniş bir taraftar kitleleri vardı.

Bizde ise bu batılı kurumları yaşatacak bu tür toplumsal güçler ve çıkarlar henüz oluşmamıştı. Toplumun yapısal özelliklerini ve niteliklerini bir tarafa bırakıp kerameti bu kurumların kendilerinde arayan Osmanlı batıcıları yanıldıklarını anlayana kadar Batılaşma hareketi Osmanlı toplumuna sarsıcı ve parçalayıcı etkisini kabul ettirdi.

Batının ucuz ve bol mal sürümü karşısında rekabet edemeyen Osmanlı siyasal baskı ile 1838'de gümrük duvarlarını da kaldırınca cılızlamaya başlamış olan sanayi gücünü büsbütün yitirdi ve fütuhat gelirlerinden sonra gümrük ve tekel gelirlerini de kaybetmiş oldu. Hazineye gelir sağlama nedeniyle topraklardaki **«miri»** düzen daha 16. yüzyıl sonlarında bozulmuştu ve topraklar **«iltizam»**a verilmeye başlanmıştı. Tarımsal ürünü denetleyen bu **«mültezimlerin»** yanı sıra dış devletlerin ticari çıkarlarını kollayarak zenginleşen ve siyasal güç kazanan, çoğu azınlık tebaaya mensup, bir ticaret sınıfı devlet gücünü iyiden iyiye etkilemeye başladı. Toplumsal ve siyasal düzen alt üst oldu. Batıya açılma sonucu giyinişiyle, konuşuşuyla, davranışı ile ve sahip olduğu değerler ve kültür ile toplumun ana kısmını meydana getiren tabakalardan giderek ayrılan ve yabancılaşan zümreler ve tabakalar belirdi. Siyasal yapıda, kendini devlet çıkarlarına adamış «boynu kıldan ince» olan geleneksel kapıkulunun yerini uluslararası diplomasinin sivrilttiği, hayatları ve gelirleri yasal teminat altında olan büyük bürokrat aileler aldı. Paylaşılmayan, tekelci iktidarın sahibi olan Osmanlı devlet yapısı zayıfladı, parçalandı ve etkinliğini yitirdi. Çöken devlet yapısı, toplumda kendi yerini alabilecek nitelikte bir alternatif, bir ulusal güç

yaratamamış olduğu için korkunç çatırdılarla çöken bu kof gövdeyi ayakta tutmak mümkün olamıyordu.

Mali ve siyasal perişanlığı «**Düyunu Umumiye**» idaresi perçinledi.

Batılaşma hareketlerinin sonucu, toplumda kökleri bulunmayan batılı kurumların getirilmesi, böyle kurumların toplumdaki sosyo-kültürel yapı ile açık bir çelişkiye düşmeleri, Osmanlı toplumunda bir kültür ikileşmesi yarattı. Çünkü bu kurumlar batıda kapital sahibi olup sosyal ve siyasal hakları kısıntılı burjuvaların ihtiyaçlarına cevap veren kurumlardı ve, görüldüğü gibi, Osmanlılarda ise bu kurumları yaşatacak toplum çapında böyle bir sosyo-ekonomik zorunluk henüz yoktu.

Sömürünün, siyasal ve ekonomik sarsıntının acılarını çok yakından tanıyan halk yığınları batılaşmanın bu iğreti görüntüsüne şiddetle karşı çıktılar. Ülkenin giderek yoksullaşmasını bu yeni kurumların varlığına bağlayan geniş bir muhalefet, dinî esaslara dayanarak bütün suçu şeriattan ve dinden uzaklaşmada bulmaktaydı. Batılı kurumların ve batı iktisadi gücünün toplum üzerinde etkin olmaya başlaması Osmanlı toplumunun statik düzenini parçalamış, ekonomik hareketlilik ve kapitalist baskı sonucu halkın yaşamında büyük değişimler başlamıştı. Yüz yüze olan ticari ilişkinin, uluslararası ticaretin de koyulaştırdığı bir gayri şahsi sömürü ortamına dönüşmesi halkın büyük kısmını tedirgin etmiş, değişen ve yabancılaşan sosyo-ekonomik koşullar halk tarafından «**gâvurlaşma**» olarak nitelenmiş ve batılaşmanın sebep olduğu bir sosyal hastalık olarak görülmüştür. *Günümüze kadar uzanan İslâmi akımlar propogandalarını ve eğitimlerini genellikle islâm dininin* «**vahşet ve bedeviyet hahalindeki bir kavmi**» *dünyanın en büyük, en güçlü imparatorluklarından biri haline getirmesine dayanmaktadırlar. Bu anlamda islâmcılık akımları gerek Osmanlı devletindeki çöküşün gerekse Cumhuriyet Türkiyesindeki bozuk düzenin nedenlerini islâmi ilkelerden uzaklaşılmış olmasına ve bünyemize uymayan batıcılık özlemlerine bağlamışlardır.*

Hatta batılaşmayı savunan ve Osmanlı toplumunu bu yönde etkilemiş yeni Osmanlı akımının öncülerinden Namık Kemal bile savunduğu batı kurumlarını islâmî temellere oturtmak istemekte bir sakınca görmemiştir. Bunu bir tezat olarak göremeyişinin nedeni ise, büyük bir olasılıkla, sanayi devriminin batıda yarattığı kültür ve değerlerin Osmanlı toplumunda bulunmamasıdır.

İşte bu yokluk sonucudur ki batılı kurumlar, Namık Kemal ve arkadaşları tarafından, toplumda farklılaşmama ve sanayileşmeme sonucu, tek egemen değer sistemi olarak bulunan islâmi ilkelere dayandırılmak istenmiş fakat bütün iyi niyetlere rağmen gayretler sonuçsuz kalmıştır.

CUMHURİYET TÜRKİYESİNDEKİ GELİŞMELER

Cumhuriyet Türkiyesinde de statik, yalınkat ve alışılmış düzeni yıkmaya ve sarsmaya devam eden batılaşma hareketi ve onun yanısıra sosyo-ekonomik

ve kültürel yeteneksizliklerden dolayı yıkılanın yerine boşluğu doldurabilecek nitelikte yeni kurumları hemen oluşturamıyan bir toplumsal bünye, acıları ve sarsıntıları devam eden halkı, başlarına gelenlerin yine batılılaşmadan geldiğine inandırmış ve durumlarından hoşnut olmayan yığınlar yeni cumhuriyet düzenine radikal bir dinsel tepkiyle karşı çıkmışlardır.

Batılaşmaya karşı tutucu bir direniş olarak başlıyan bu muhalefet giderek «**gerici**» bir tepki halini almış ve aynı zamanda «**ütopyacı**» bir anlam kazanmıştır. Burada «**ütopya**», batının maddeciliği ve kötü taraflarının alınması sonucu kısırlaşan ve bu nedenle çöken, dağılan bir toplumun, İslâm dini sayesinde tekrar altın devirlerine ulaştırılması ideal ve istemi anlamındadır. Cumhuriyet devriyle birlikte dinsel akımlarda beliren ve tutuculuğu gericiliğe dönüştüren bu fonksiyon değişimi, kendini en belirgin şekilde günümüz Türkiyesinde, kapitalist kalkınmanın en yoğun olduğu, içinde bulunduğumuz yıllarda göstermiştir.

ÇOK PARTİLİ HAYAT VE «SAĞ» TEPKİ:

Çok partili hayata kadar kendilerine yabancı buldukları batıya açık düzeni kanlı başkaldırmalarla yıkmak isteyen radikal sağ, yalnız bununla yetinmemiş, fakat çok partili hayata her geçiş denemesinde birer liberal muhalefet olarak beliren siyasal partilere damgasını vurarak yolundan saptırmış ve kapatılmalarına sebep olmuştur.

Ekonomik ve kültürel yeteneksizlikleri nedeniyle güçlenemeyen esnaf ve sanatkâr sınıfı, devletten de kendi çıkarları doğrultusunda bir politika sağlayamayınca, kendilerini ezen batılaşma ve yenileşme ortamına karşı duymakta oldukları hoşnutsuzluğun ana kaynağını devlette aramışlar ve gelişen burjuvazinin kendine paravan yaptığı sivil-asker bürokratları suçlayarak, batılaşmanın ve değişimin getirdiği sarsıntıları ve acıları onlardan bilmişlerdir.

Ticaret ve toprak burjuvazisinin güçlendiği yıllar olan tek parti devrinde «**radikal sağ muhalefet**» için için kaynamış ve kendi çıkarlarına ters düşen bir ekonomik gelişime ve sosyal değişime karşı çıkmak için uygun bir ortamın yaratılmasını beklemişlerdir.

Bu fırsat ikinci dünya savaşının da getirdiği elverişli koşullardan yararlanan ve artık tek partinin dar kalıpları içinde barınamıyacak kadar serpilmiş ticaret ve toprak burjuvazisinin Demokrat Parti hareketi ile doğmuştur. Aslında sınıfsal çıkarları bakımından islâmcı cephe ile hiç bir ilgisi bulunmayan D.P.de örgütlenen bu burjuvazisinin, asker-bürokrat CHP ye karşı yürüttüğü muhalefet yine dinsel bir niteliğe büründürülmüş ve mücadele, topluma «**yabancı**» olanlara, «**frenkmeşreplere**» karşı verilen bir mücadele şekline sokulmuştur. Gerçi DP'nin temsilciliğini yaptığı burjuvazi Türk toplumunda batılaşmadan en fazla yarar gören bir sınıftır ama «**batıcı**» olarak görünmenin gereksizliğini, hatta zararını da gayet iyi bilmektedir. Bu nedenle D.P. de örgütlenen burjuvazi «radikal Sağ»ı tatmin etmek için batılaşmanın görüntüsüne karşı

imiş gibi davranmakta ve fakat batılaşmanın nimetlerinden fazlasıyla yararlanmaktadır.

Bu arada enflasyonist patlama ve şuursuz olmasına rağmen Türk toplumunun o zamana kadar görmüş olduğu en hızlı gelişme süreci, aslan payını ticaret ve tarım burjuvazisine sağlarken, refah kırıntılarını da halka kadar saçmaktaydı. İşte bu refah kırıntılarıdır ki halk yığınlarına DP yi tercihlerinin isabetini göstermiş ve bu nedenle radikal sağ, asker-bürokrat batıcılara gösterdiği tepkiyi D P 'ye göstermemiştir.

Fakat plânsız kalkınmanın sonucu beliren ekonomik tıkanıklık siyasal hayatı da etkilemiş, iktidarın muhalefeti susturma çabaları da anayasa dışına çıkınca ordu müdahalesi kaçınılmaz olmuştur.

1960 SONRASI TÜRK TOPLUMSAL GELİŞİMİ:

1960 sonrası Türk toplumsal hayatında ekonomik ve sosyal gelişmeler, toplumumuzdaki «**radikal sağ**» güçlerin nicelik olarak daha az fakat bilinç ve eylem olarak daha güçlü olmalarını sağlamıştır. Bunun ana nedeni, halk yığınlarının DP zannettikleri A.P.'nin artık bir D.P. olmamasında yatmaktadır.

İlk kalkınma yıllarında, halkı saçtığı refah kırıntıları ile az çok tatmin eden D.P.'nin devamı sayılan AP, sanayileşen bir toplumda büyük iş çevrelerinin temsilciliğini yükümlenerek toplum içerisindeki çıkar kutuplaşmasının yoğunlaşmasını sağlamış sanayileşmenin bazı çevreler üzerinde yarattığı statü kaybının ve çöküntünün sebebi olarak bilinmiştir.

A.P. gerçi ticaret, toprak ve sanayi burjuvazisini bir koalisyon haline bünyesinde bulundurarak iktidarı devir almış bir partidir ama kapitalist gelişmenin burjuva sınıfı içinde yarattığı bir iç çelişkiden ötürü bu koalisyon 1970 Türkiyesinde artık çatlamaya başlamıştır. Çünkü büyük sanayi ve ticaret burjuvazisi 1965'den bu yana Türk ekonomik yaşantısına ağırlığını koymuştur.

Bütün D.P. devri boyunca ve son bir kaç yıla kadar A.P. iktidarı içinde çatışmasız ve koalisyon halinde beraber bulunan egemen sınıfların, sanayi burjuvazisinin gelişmesi sonucu ittifakları çelişmeye düşmüştür. Sosyo-ekonomik gelişme süreci içerisinde kaçınılmaz olarak belirecek olan ve A.P. yi de uzun bir süreden beri etkilemekte olan burjuvazi arasındaki bu çatlama, sınıfsal çıkarları temsil etme bakımından, D.P. ye oranla A.P.ye daha başka bir görüntü vermiştir.

BURJUVAZİ İTTİFAKI ÇÖZÜLÜYOR:

1960 sonrası ekonomik gelişme, burjuvaziyi, ekonomik çıkar farklılaşması nedeni ile parçalamaya başlamış ve ekonomik tabanı zayıflamaya başlayan küçük burjuvazi ile ekonomik gelişmeden en büyük payları alan sanayi ve dış ticaret çevreleri siyasal ve ekonomik ittifaklarını çözmeye başlamışlardır. Çünkü bir toplumda gelişen bir sanayi kolu, kaçınılmaz olarak toprak ve küçük

ticaret burjuvazizini sömürecektir. Çünkü artık onların beslendiği tabandan beslenmemektedirler ve Türkiye sanayileşmenin tarımı sömürerek gerçekleşeceği noktasına artık ulaşmıştır.

Açılacak bir alimünyum fabrikasının yakın zamanda koca bir bakırcılar çarşısını kapatacağı, bir plastik sanayinin o bölgedeki çömlekçi, yemenici, derici gibi esnafın ekmeği ile oynıyacağı düşünülürse küçük ticaret ve sanayi burjuvazisinin de büyük sanayi burjuvazisine ters düşen çıkarları savunacağı açıktır. Sanayileşmenin, kapital birikiminin, artırdığı üretim sonucu, toplumsal tüketim fazlalaşacak, özellikle şehirlerdeki pazarlama koşulları süper-marketleri ve büyük ticari şirketleri ön plâna itecektir. Yoğunlaşan uluslararası ticaret, ithalât ve ihricat alanında zengin ve güçlü bir sınıf yaratırken iç piyasalarda da ekonomik hareketliliği kontrol eden ve hizmetinde ticari koşulları en yeni tekniklerle kendi şirketleri lehine çeviren, hangi malın ne zaman hangi koşullar altında sürüleceğini bilimsel yönden araştıran uzmanlar bulunduran yeni bir ticaret burjuvazisi belirmektedir. Ayrıca tüketim alanı, şimdilik yalnızca büyük şehirlerde de olsa, Ordu Pazarları, Gima, Tarko gibi büyük şirketler ve kooperatifler tarafından önemli ölçüde etkilenmektedir. Bu gelişmeler küçük ticaret burjuvazisini de olumsuz olarak etkilemekte, esnaf ve küçük tacir her geçen gün kapitalist gelişimin oluşturduğu büyük ticaret burjuvazisi tarafından biraz daha ezilmektedirler.

Böyle bir ortamda büyük burjuvazi ile küçük burjuvazi ayrılacak ve bunu kaçınılmaz olarak bir çatışma izleyecektir.

Büyük sanayi burjuvazisinin ne ölçüde güçlendiğini anlıyabilmek için ise 1963 yılından bu yana olan gelişimine kısaca bir göz atmak yeterlidir.

1963 yılından buyana 10-19, 20-49 kişi çalıştıran iş yerlerinin payında bir azalma meydana gelirken, 50 kişiden fazla çalıştıran işyerlerinin katkısında bir artma olmuştur. Nisbi öneminde en fazla düşüş olan iş yerleri 10-19 kişi çalıştıran kurumlardır. Buna karşılık en çok artanlar, önce 200-499 kişi, sonra 1000 ya da daha fazla çalıştıranlardır.

Bu şekilde, genel olarak baktığımızda 1965'lerden sonra Türkiye'de burjuva sınıfı içerisinde çıkar farklılaşmasından doğan bir çözülme görmekteyiz. Büyük ve küçük burjuvazi arasındaki bu çözülmenin sonucu kendisini A.P. deki büyük çatlama ile belirtmiş ve genellikle küçük burjuva kökünden gelen ve o sınıfın çıkarlarını temsil eden 41 kişilik bir grup, artık büyük burjuva girişimlerinin daha fazla temsil edilmekte olduğu A.P.'den kopmuşlardır.

RADİKAL SAĞ YENİ DÜZENDE KİMLERİ TEMSİL ETMEKTEDİR?

Son sosyo-ekonomik gelişmeler halk yığınlarının büyük kısmını batılı kurumlara karşı eski düşmanlıklarından arıtırken aynı zamanda yeni bir yabancılaşma ve kişilik bunalımı meydana getirmiştir. Bu yeni bunalım sonucu, nicelik olarak daha az fakat nitelik olarak daha tutarlı bir sınıfın artık kalkınmaya karşı daha bilinçli bir vaziyet aldıkları görülmektedir.

Kapitalist gelişme toplumun statik bünyesinde büyük patlamalara sebep olmuş, gelişen ulaşım ve haberleşme sonucu inançlar ve değerler yıkılmış, kapitalist tarım sonucu küçük işletmeler yer yer kapanmış, sanayileşme, ve büyük ticaret bazı esnaf üzerinde olumsuz etkilerde bulunmuştur. Bu yeni koşullara adapte olamayan insanlar yıkılan çevrelerinde eski alışkanlıklarını ve ilişkilerini bulamamış, yabancı bir toplumda kendilerine bir kişilik arama çabasına düşmüşlerdir. Büyüyen toplum karşısında kendilerini güçsüz hissedenlerin, yeni düzeni anlamsız bulanların, yıkılan, yok olan, örf, adet ve normları yeniden kurmak isteyenlerin ve kendilerini toplumdan kültürel ve sosyal bakımlardan soyutlanmış görenlerin, yani bütünüyle topluma yabancı olanların imdadına gene din koşmuştur. Fakat bu geleneksel bir toplumdaki gibi dine kaderci bir bağlanma değildir. Radikal sağ bugün Türkiyedeki en bilinçli sınıfların ideolojisidir.

Gelişen kapitalizm karşısında tutunamayan ve giderek kaybettiği çıkarlarını korumak için direnişe geçen küçük burjuvazinin tümünün, dinsel bir cephe arkasında sosyo-ekonomik sisteme muhalefet ettiklerini önermek gerçekci bir yorum olamaz. Başka bir ekonomik sistem içerisinde, tarım sektörüne prim vererek ve kapitalist patlamayı yavaşlatarak dengeli, ağır ve uzlaştırıcı bir politikanın izlenmesi küçük burjuva arasında bir çok taraftar bulabilir. Fakat gelişen kapitalizmin kendilerinde yarattığı statü ve gelir kaybını ahlâksızlık, üç kâğıtçılık gibi unsurlara bağlayıp, çöküntüyü batı ekonomik sistemine açılmada gören ve çoğunluğu esnaf ve küçük çiftçi olan kitleler dinsel bir muhalefete katılacaklar, ekonomik çıkarlarını din aracılığı ile savunacaklardır. Sanayileşme karşısında bazı bölgelerde sönmekte olan esnaf ve sanatkâr çevrelerinin temsilcisi olarak Türk siyasal hayatında belirmiş olan Milli Nizam Partisi, altlarından hızla kayan sosyo-ekonomik tabanı dinsel bir ideoloji ile tutmaya çalışanların örgütü olarak belirmektedir. Kapitalizmin yarattığı değişim sonucu, içinde yaşadıkları geleneksel ortamı da kaybeden küçük esnaf, el sanatkârları ve küçük çiftçiler kendilerine yabancı ve haksız gelen yeni ortamda kişilik krizi geçirmekte, sosyal yapı içerisinde tutunacak bir yer aramaktadırlar.

İslâmın toplum içerisinde yaygın bir değer olmasının yanı sıra değişime muhalefetin dinsel olmasının önemli bir başka nedeni bulunmaktadır. İslâm dini statik bir toplum yaşantısı sağlayacak ekonomi ve hukuk kurallarını içermektedir. Tanrı hükümdardır ve toplumda herkes kendini ona adamıştır. Onun kitabı olan ve bütün gerçekleri ifade eden Kur'an hükümleri değişmez ve önemini yitirmez birer kuraldır. Çünkü insanları yaratan Tanrı herşeyi insanlardan daha iyi bilir ve görür. İşte bu değişimi önleyici niteliği islâm dininin çökmekte olan sınıflar arasında siyasal bir dünya görüşü olarak benimsenmesine ve kapitalist gelişimin yukarıda belirtilen değişmelere yol açması, bu değişmelerden zarar görenlerin, değişimi engelleyen islâmi ilkeleri siyasal eylem olarak benimsemelerine sebep olmuştur. Kapitalist gelişmeyle birlikte artan kuran kurslarının ve İmam Hatip Okullarının nedeni genellikle burda yatmaktadır.

TÜRKİYE'DE RADİKAL SAĞ NEDEN GERİCİDİR?

Kendilerini önce ezen ve mutsuzluğa iten batılaşmaya, sonra proleterleşmeye başlıyan, kapitalizme karşı amansızca direnmiş olan Türkiyedeki radikal sağ, tutucu ideolojilerini terketmiş durumdadırlar. Bunu şöyele açıklamak mümkündür: Kendilerinin değerli buldukları düzeni ve kurumları değişime karşı şiddetli savunan tutucuların, bu uğraşılarında başarısızlığa uğradıkları takdirde bir kısmı, yeni beliren düzeni, evrenin işleyişinini kaçınılmaz sonucu olarak kabul edeceklerdir. Fakat eski ideallerini hala benimsemekte devam eden yenik düşmüş tutucu, ister istemez, bir «**gerici**» olacaktır. Yeni, gelişen dünyayı eleştirecek, ve gelecekte, eskiden var olmuş olduğuna inandığı bir «**altın çağı**» tekrar yaşamak için harekete geçecektir. *Bütün değişimler* «**status-quo**»*dan ayrılmayı öngörürler. Bu anlamda, ilerici değişim ile, gerici değişim arasında değişim açısından hiç bir geçerli ayırım yoktur. Her ikisi de değişimdir ve bu gerici değişime yönelen islâmcılar da bu anlamda birer radikaldirler. Radikal sağı, tutucu sağdan ayıran diğer belli başlı hususlar şunlardır: Tutucu sağ, genellikle, eğitim görmüş, ekonomik alanda başarılı, teknolojiye açık bir orta sınıf ideolojisi ise; radikal sağ da, dünya görüşü Sosyo-ekonomik yeteneksizliklerden ötürü sınırlı olan, ekonomik ve teknolojik alanlarda başarılı ve etkili olamamış, bu nedenlerle ezilmiş ve statü kaybına uğramış bir sınıfın ideolojisidir. Tutucu sağ, çevresine adapte olmasını bilmiş ve onun tarafından ezilmemiş, radikal sağ ise zamanın bütün sosyal güçlerine düşmanlık duymuş, çevresine adapte olamamanın psikolojik sarsıntılarını geçirmiştir.*

Bu anlamda radikal sağ «**yeni bir dini kabul eden toplumlarda eski inancın tanrıları ve yeni dinin şeytanları**» *olarak belirmektedirler.* Değişmeden yarar görmeyen ve olumsuz yönde etkilenen sınıflar, ideal model olarak geçmişteki bir altın devri aldıkları için (ki bu model islâmın yedi düvele meydan okuduğu çağdır) değişim ve bu modelden giderek uzaklaşma en büyük hata ve suç sayılır ve bozulmanın temelinde de geleneklere saygı ve inançtan uzaklaşma görülür.

RADİKAL SAĞ KENDİ İÇİNDE BÖLÜNMEKTE MİDİR?

Farklılaşmamış ve durağan toplumsal yapısı nedeni ile batılaşma hareketlerinin yarattığı bunalımlara, «**tutucu**» bir ideoloji ile karşı koymaya çalışmış olan Osmanlı İslâmcılarının Cumhuriyetle birlikte başlayan ve özellikle 1960'-lardan sonra büsbütün hızlanan gelişime karşı sürdürdükleri tepkinin nasıl «**gerici**» bir niteliğe büründüğünü göstermeğe çalıştık. Fakat üzerinde durmamız gereken diğer bir önemli nokta, Türkiyede radikal sağ cephenin yalnızca islâmcılardan oluşmadığıdır. Türkiyede radikal sağın bir kanadını meydana getirdiğini önerebileceğimiz «**Milliyetçi Toplumcular**» da üzerinde durmamızı gerektiren bir sosyolojik unsurdur. «**İslâmcılar**» ile «**Milliyetçi Toplumcular**» arasındaki sosyolojik benzerlik, «**Milliyetçi Toplumcuların**» da ayni «**İslâmcı-**

lar» gibi, ideolojilerine, küçük burjuva unsurlar arasında taraftar bulabilmeleridir.

Marxist anlamdaki sınıf çatışmalarının kesinlikle karşısında olan «**Milliyetçi toplumcu**» görüş ve ideoloji, sınıflar, zümreler ve tabakalar arası bir dayanışmanın öngörüldüğü «**uyuşumcu**» bir toplum düzenini savunmaktadır. Toplumdaki farklı sosyal güçler arasındaki bu dayanışma milliyetçilik gibi idealist değerler ve esaslar ile sağlanacaktır. «**Bütün Türkler bir Ordu**»dur. Bu «**Ordu**»nun muzaffer olması için yoğun bir dayanışmaya ve ortak bir gayeye ihtiyaç vardır. Bu nedenle çıkar farklılaşmalarına dayanan sınıf çatışmaları yerine «**Ordu**»yu ortak gayeye ulaştıracak sınıflararası yardımlaşma gerekmektedir. Toplum içerisindeki farklılaşmalara ise, yine bir Ordunun içindeki gibi, rütbe ve statü farkı gözü ile bakılmaktadır. Bu da gerekli bir unsurdur. Çünkü erat'ı zafere götürecek önder ve kumanda heyetinin «**Milliyetçi toplumcu**» görüşte büyük bir ağırlığı vardır.

Toplumdaki değişimlere ve farklılaşmalara böyle bir ideoloji ile eğilmesi «**Milliyetçi toplumcular**»a kapitalist patlama sonucu mağdur duruma düşmüş küçük üretici ve ticaret erbabı arasında taraftar kazandırmıştır. Durumları gün geçtikçe kötüye giden ve kapital'e karşı büyük hınç beslerken sola açılmalardan da (ellerindeki küçük imkânları da yitirecekleri korkusu ile) korkan bu küçük burjuva unsurları, kendilerini de yaşatacak ve statülerini koruyacak uyuşumcu bir toplum modeline giderek daha çok yaklaşacaklardır. Toplum düzenini, aynen islâmiyet gibi, statik ve dayanışma esasına göre kuracak, fakat İslâmi kurallardan uzak böyle bir ideolojinin, toplumda islâmcı akımları besleyen aynı sosyo-ekonomik kaynaktan desteklenmesi doğaldır.

Böyle bir yaklaşım ve yorum Avrupadaki «**Nasyonal Sosyalist**» ve «**Faşist**» gelişimlerin toplumsal tabanlarına eğilinince daha da bir açıklık kazanacaktır. Geniş çevrelerce genellikle zannedildiği gibi Avrupadaki faşist hareketler sermaye çevrelerinin yön verdiği ve oluşturduğu hareketler değildirler.

Belki faşist iktidarlara sermaye çevreleri daha sonra damgalarını vurmuşlardır ama Avrupada «**faşizmi**» iktidara getiren kadrolar asıl, büyük sermaye ile komünist tehlike arasında ezilen orta ve küçük burjuva unsurlara dayanmışlardır. Örneğin kırsal İtalyada faşizme en büyük desteği ipotek ve faiz altında inleyen özgür küçük çiftçiler sağlamışlardır.

Türkiye'de islâmcı cephe ile milliyetçi toplumcu cephenin aynı sosyolojik kaynaktan beslendiğini önermekle birlikte aralarındaki büyük farka da değinmemiz gerekmektedir.

İslâmcıların isteği, kapitalist bir düzende tek taraflı işleyen kredileri ve bankacılığı faiz yasağı ile sınırlamak, ekmekleri ile oynayan kapitalist patlamayı din devletinin dizginlerine vurmak, üç kâğıtçılık ve namussuzlukla edinildiğine kesin inançları olan sermaye karşısında beş paralık olan itibarlarını tekrar kazanmak ve islâmi düzenin getireceği statik bir toplum yapısı içerisinde herkesin yerli yerini bildiği eski güzel günlere ulaşmaktır.

Kapatılan Milli Nizam Partisi bu anlamda, gelişme karşısında, statü gelir

ve itibarlarını yitirmiş bir kısım küçük tacir, işletmeci, esnaf ve el sanatkârının temsilciliğini yapmaktaydı.

Aynı tabana dayandığını iddia ettiğimiz M.H.P. ise, islâmcı cepheden siyasal inanç ve görüşleri bakımından kesinlikle ayrılmaktadır.

Modern toplumun oluşturduğu kaçınılmaz bir sonuç o toplumdaki kişilerin kendilerini yurttaşları ve ulusları ile özdeşleştirebilme yetenekleridir. Bu yeteneğin «**İslâmcılar**» arasında bulunmayacağı kesindir. Statü kaybı ve ekonomik gerileme ile toplumun gelişen kısmıyla araları giderek açılan Türk İslâmcıları, kendilerine karşı işleyen bir düzene tümüyle karşı koyarlarken ve onu yeniden islâm milliyetçiliği ile yoğurarak şekillendirmeye çalışırlarken «**Türkçülük**» gibi «**Kavmiyet Davaları**» ile uğraşmayacakları açıktır. Kurtuluş yolunda esas olan İslâmiyettir. Türklük ise İslâmiyetin içinde erimeye mahkûm bir azınlıktır. Türkiye'deki islâmcıların Şöven milliyetçi Alpaslan Türkeş taraftarlarını «**kuru**» ve «**ruhsuz**» milliyetçiler olarak isimlendirmeleri de bu görüşe dayanmaktadır.

İslâmcılarla, milliyetçi toplumcular arasındaki ideolojik ayrılığın, her iki akımında taraftar kitlesi üzerinde nitelik ve nicelik bakımından oynadığını sandığımız bir başka rolüne değinmek gerekmektedir. Halkın islâmcılara gösterdiği ölçüde eğilimi milliyetçi toplumculara göstermemesinin nedeni, büyük bir olasılıkla, milliyetçi toplumların sivil-asker devlet bürokrasisinin gücünü artırma sonucunu doğuracak bir «**üstün devlet**» anlayışına sahip olmalırdır. Böyle bir anlayışın, bir kısım halkın siyasal hatıralarındaki «devlet» tecrübelerine aykırı düşeceği beklenebilir. Milliyetçi toplumcuları otoriter ve faşist bir devlet anlayışına yaklaştıran bu nitelikleri, radikal sağ cephe içerisinde kuvvet dengesinin islâmcılarda kalmasını sağlamıştır.

TÜRKİYE'DE RADİKAL SAĞIN GELECEĞİ:

Toplumsal yabancılaşma, statü kaybı, uyuşumsuzluk gibi nedenlerle «**gerici**» *bir hareket olarak örgütlenen islâmcı cephenin geleceği Türkiyenin ulusal sanayi toplumunu gerçekleştirmesi ile yakından ilgilidir. Herkese iş, onurlu ve güvenilir yarınlar ve toplumsal gelirden adil bir pay verebildiğimiz gün, islâmcı muhalefet içinde yabancılaşmış ve kaybolmuş yurttaşlarımızı tekrar kazanacağımızdan kimsenin kuşkusu olmamalıdır.*

İslâmcı cephe içerisinde Cumhuriyete, ekonomik düzene ve yurttaşlarına giderek yabancılaşan tabaka ve zümreleri «gerici» olarak suçlayıp, iterek onları büsbütün kaybetmek yerine modern teknolojiye ve üretime geçiş yollarını onlara açma uğraşına girmeli, gelişmeyi ve modernleşmeyi yoğunlaştıracak yeni düzen programları ile onları tekrar kazanmanın yollarını aramalıyız. Millî değerler üzerinde durarak ve halkın bağlılık, güven ve otorite özlemlerini tatmin ederek gelişen radikal milliyetçi sağ akım ise her sanayileşen, farklılaşan, örf ve adetleri sarsıntı geçiren toplumda bulunabilecek bir akımdır. Yalnız, özgür ve demokratik bir yaşama ortamını yığın toplumu isterisine kurban etmemek için yalnızca ulusal sanayii kurmakla yetinmemeli fakat o sanayi toplumunu şekilsiz, amaçsız bir yığın toplumu halinden uzak tutacak demokratik kurumları ve plüralist yapıyı da yaşatmalıyız.

"Türk İşçi Hareketi"nde Yeni Gelişmeler

M. Şükrü KOÇ

Kendisine ait olmayan bir iş yerinde, emeğinin karşılığında ücret alarak çalışan insanarımızın sayısı 3.5 milyanu bulmaktadır. Bunun 600 binden fazlası yurddışındadır. 1,5 milyon kadarı, tarım kesiminde çalışmaktadır. Geri kalanları da sanayi ve hizmetler kesimindedir.

Sosyal Güvenlik, Sendika kurma, Toplu-iş sözleşmesi yapma hak ve özgürlüklerine kavuşabilmiş işçilerimizin sayısı sadece 1,4 milyondur. Bunların 900 bin kadarı sendikal bir örgütün üyesi durumundadır. Bilindiği üzere, Türkiye'de **TÜRK-İŞ** ve **DİSK** adı altında faaliyet gösteren iki Konfederasyon ile irili ufaklı «**bağımsız sendikalar**» vardır.

En büyük İşçi Üst-kuruluşu Türk-İş'dir. Kendilerine «**Türk İşçi Hareketi**»adını verenler bu kuruluşa bağlı olan sendikalardır. Dünya İşçi sendikaları tarihinde önemli yerleri olan İngiliz İşçi Hareketinin halen sürdürdüğü «*Working Class Movement*» **(İşçi Sınıfı Hareketi)** deyimini, bizim Türk sendikacıları, «**Sınıf**» kelimesini çıkararak kabul etmişlerdir.

Son iki yıl içinde, Türkiye'deki en geniş sendikal topluluğun bünyesinde meydana gelen gelişmeler önemli tartışmalara neden olmuştur. Türk-İş'e bağlı kuruluşlardan önce «**Dört**»ler, sonra, «**12 ler**»adı altında çıkan yeni akımın temsilcileri, kendilerine «**Sosyal Demokrat Cephe**» adını vererek, Türk İşçi Hareketinde yeni bir aşamaya geldiklerini açıklamışlardır. Bu akımın giriştiği teşebbüsler ve yaptıkları çalışmalar, bir yandan kamuoyunda, üniversitelerde, basında, siyasal partilerde, sosyal politika çevrelerinde, öte yandan, bizzat sendikal kuruluşlarda ilgi ve önemle izlenmiştir. Özellikle, son aylarda kongrelerini yapan çeşitli işçi örgütlerinde, bu yeni akımın ortaya attığı görüşler ve önerdiği sosyo-ekomik kalkınma yönetemiyle ilgili model üzerine önemli tartışmalar yapılmıştır.

Hattâ, bu «**Sosyal Demokrat**» nitelikli yeni akımın öncüleri, kendi aralarında toplanıp, ülkemizin çeşitli sorunlarına çözüm yolları arayan çalışmalar yapmakta, seminerler düzenlemekte ve kendi tabanlarındaki yönetici kadroları bu yeni hedefin isteklerine uygun biçimde eğitmek amacıyla büyük çaplı projeler geliştirmektedirler.

Türk-İş içinde başlıyan bu yeni tartışmalar ve gelişen «Yeni Model» araştırmalarının kökenini ve nedenlerini iyi anlıyabilmek için, öncelikle, Türk İşçi Hareketinin, özellikle son 25 yıllık geçmişine kısaca gözatmak zorunluğu vardır.

Türkiye'de bilimsel anlamda ve ekonomi-politik kitaplarının benimsediği terminolojide, ifadesini bulan bir «**İşçi Sınıfı**»nın teşekkülü çok yakın bir tarihe sahiptir. Hattâ denebilir ki, Türkiyede işçi sınıfının sosyolojik oluşumu son 25 yılın içine sığmıştır. Bu nedenle, Türk işçi örgütlerinin «**sınıflaşma bilinci**» henüz Batılıların geçirdiği aşamaya gelmiş sayılmaz. Daha belirgin deyimle, Türk işçi Hareketi liderlerinin dilinde, bu terimlere çoğu kez rastlanılmaz. Sınıfsal nitelikleri ortaya çıkmadan, çalışan kitlede «sınıfsal» bilinçten bahsedilemez. Ayrıca, Türk İşçi Hareketinin termino lojisinde «Sınıf bilinci» deyiminin yer bulmamasının başka nedenleri de vardır.

Türk İşçi Hareketi, dünyadaki örneklerine paralel olarak, ülkemiz ekonomisinin tarımsal yapıdan, yani kapalı niteliğinden kurtulup kapitalize olmaya başlamasından sonra gelişmiştir. Türk toplumunun sanayileşme hamleleri, ilk ciddî adımını attığı Cumhuriyet'in 10. yılından sonra başlamıştır. Devletçilik ilkesinin uygulanması ve sanayi plânlamasının yürürlüğe konulmasıyla görülen bazı sanayi tesisleri, bir yandan, ülkemizin bazı

zarurî tüketim mallarını üretirken, öte yandan da, işçi sınıfının ilk organize çekirdeklerini de meydana getirmeye başlamıştır. Ancak, sınırlı imkânlı ve «makina üreten makinalar»a dönük olmayan bu sanayileşme hareketi, II. Dünya savaşının araya girmesiyle, duraklamıştır. Bu nedenle, ülkenin sosyal, ekonomik ve siyasal hayatına etkili olabilecek nitelikli bir işçi sınıfının teşekkülü için yeterli ortam sağlanamamıştır.

1947'lerden sonra, bir yandan siyasal demokrasiye geçiş, öte yandan, savaş sonu ekonomisinin yarattığı durgunluktan kurtulmak için girişilen «Hızlı Kalkınma» isteklerinin ifadeye başlanması, ülkede dinamik bir kapitalizmin bütün koşullarını hazırlamış bulunuyordu. Marshall Yardımı programı çerçevesinde ülkemize girmeye başlıyan tarım arau ve makinaları, traktörleri ve karayolları yapımında kullanılan araçlar, ekonomimizde önemli bir «şok» yaratmıştır. Bir kaç yıl içinde tarlalara sokulan 40 bin traktör ve binlerce karayolu aracı, tarım kesiminde çalışan insanları, birdenbire «açık işsiz» olarak ortaya dökmüştür. Makinalaşan tarım ve bazı kamuhizmetleri, hızla hacım gelişmeleri göstermiştir. Bununla birlikte, «*yarıcılık*»ya da «**kiracılık**» usulüyle işlettiği topraktan çıkarılınca, kendisine yeni iş arama zorunda kalan köylülerimiz, büyük şehirlere akın etmeye başlamıştır. Önemli bir nüfus boşalması ile karşılaşan şehirler, kısa zamanda, sosyal ve ekonomik alanlarda ciddî bunalımlara uğramışlardır. Aslında, sanayileşen Batılı ülkelerde görüldüğü türden, sanayi merkezlerine yığışma niteliğinin dışında meydana gelen Türkiyedeki «Şehirleşme», sosyal bir olay olduğu kadar, siyasal partiler bakımından da önemli bir konu olagelmiştir. 7-8 yıl içinde 600 bin kadar tarım nüfusu «gecekondulaşarak» ekonominin hassas noktaları üzerinde ağırlıklarını hissettirmişlerdir.

Bu gelişmenin sonucu olarak, devlet ve kamu iktisadî kuruluşlarına «*siyasal kararlarla*» istihdam fazlalığı yükü verilmiştir. Örneğin, 30 bin kişilik Devlet Demiryolları işçilerinin sayısı 45 bine yükseltilmiştir. Yüzde 50 oranında yaratılan bu fazlalık, işletme için önem li sıkıntıların kaynağı olmuş ve bu sıkıntıların sürüp gitmesine yol açmıştır. Çalışma düzeninde, sendikal hak ve özgürlüklere yer olmadığı için, tarım kesiminden kopup şehirlere akın eden köylülerimiz, organik olmayan, plânlı bir biçimi, belirli bir modeli olmayan bu yeni istihdam politikasının sonucu olarak, kendi haklarını kendisinin araması yerine, kendisini işe yerleştiren siyasal kuruluşların «oy karşılığı»ndaki lütûf ve ilgilerine kendisini terketmeyi daha kolay bulmuştur.

1961 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra, bu Anayasa'nın yapılmasına katılan Aydın-bürokrat'larla birlikte bazı işçi liderleri, işçilerin temel hak ve sendikal özgürlüklerinin teminat altına alınması konusunda israr göstermişlerdir. Özellikle CHP.li bazı politikacılar, üniversite üyeleri, basın mensupları gibi ilerici unsurlar, Anayasa metnine «*Grev Hakkı*»nın alınması ile, «*Toplu-Sözleşme*» düzeninin yasalara bağlanması konularında etkili olmaktadır.

1961 den sonra kurulan siyasal iktidar, Anayasanın bu hükmünü işletebilmek için, 2 yıl gibi kısa bir zaman içinde, 274 ve 275 sayılı kanunları çıkarmıştır. Bu yasalarla, Türk işçilerine, Batılı ülkelerin pek çoğunda, uzun yıllar sonunda elde edilenlere benzer türden haklar sağlanmıştır. Sendika kurma özgürlüğü, toplu sözleşme içinde ekonomik ve sosyal haklarını teminata bağlama olanağı, bu hakları pekiştirmek için «Grev» silâhını kullanabilme kapısı açılmıştır.

Bu yeni yasal durum, Türk işçilerinin, kendileri için yaptıklarından daha fazlasının, başkaları, yani işçi sınıfı dışındaki siyasal ve sosyal gruplar, siyasal partiler tarafından verilmesi gibi bir sonuç yaratmıştır. Dünyanın hiç bir başka ülkesinde, işçilerin hakları, önce Anayasa maddesi, sonra da özel kanunlar çıkarılarak, kendiliğinden denecek bir rahatlıkla teminat altına alınabilmiş değildir.

Ancak bu durum, işçi hareketi üzerinde iki değişik etki yapmıştır. Birincisi, artık, gerçekten önemli bir büyüklüğe kavuşan işçi sınıfının, kendi haklarını elde etmek, emeğini korumak için kanun dışı ya da cebir yollarına sapmak gibi bir yola başvurmayı gereksiz hale getirmiştir. Elde edilen çalışma düzeni içinde, her çeşit ihtilâf ve çatışmayı barışçı ve

hukuk sınırları içinde çözüme kavuşturmak mümkün olmuştur. Bu elbette olumlu bir sonuçtur. Nitekim, 10 yıldır, Sanayi ve Hizmetler kesiminde çalışan İnsanlarımız, ekonomik ve sosyal nitelikli haklarına en çok ve en sağlıklı biçimde kavuşan sınıf olmuştur.

İkinci etki olumsuz yönde gelişmiştir. İşçiler, kendi haklarını ve çıkarlarını savunmak için, kendilerinin ağırlığı olmayan, kendilerinin katkıları nisbeten az olan siyasal partiler, üniversiteler, basın kuruluşlarının yardım ve ilgilerini böylesine kolay sağladıkları içindir ki, «ÖRGÜTLENME», yani, Özgür Sendikalarda toplanma adı verilen aşamaya bilinçli bir biçimde ve hazırlıklı olarak girememişlerdir. Örgütlenme döneminde, yeteri kadar «*hak mücadelesi tecrübesi*» geçirmiyen kadroların elinde bulunan Türk İşçi Hareketi, kendi dışından yardım arama isteğinin baskısı altında kalmıştır. Dünyanın her bölgesinde, azgelişmişlikten kurtulan, ya da yeni bağımsızlaşan ülkelerde, işçi sınıfları, kendi örgütlenmeleri için, daha tecrübeli ülkelerdeki sendikalardan yardım istemektedir. Ancak, Türkiye'deki olay bu nitelikte görünmemiştir. Özgür Batılı Sendikalar'dan teknik ve eğitim yardımı almak, karşılıklı işbirliğine girmek yerine, Türkiye'de, bu eğitim ve örgütlenmeye yardım işi, siyasal amaçlı projelerle, yabancı misyonlar tarafından benimsenmiştir. Özellikle AID. Misyonunun, Türk İşçi Hareketinin örgütlenme ve kuruluş döneminde hazırladığı eğitim projeleri, işçi liderlerinden 500 kadarının Amerika Birleşik Devletlerine götürülüp sendikacılık eğitimine tâbi tutulması önemlidir. Bu eğitim sırasında, ekonomik kalkınma, sosyal düzen ve sendikanın siyaset dışında kalıp, bir çeşit «menfaat ve ücret sağlama aracı» gibi anlaşılması fikri üzerinde ağırlıkla durulmuştur.

1963 yılında yürürlüğe konulan ve işçiler arasında, adına «Ecevit Kanunları» denilen 274 ve 275 sayılı yasalar, Türk işçilerini, Batıdaki işçilerin 100 yıllık bir mücadele sonunda sağladıkları ücret düzeni ve sosyal haklara kavuşturunca, sendikacılık dinamiğini teşkil eden «*hak için mücadele*» unsurunu oldukça kısırlaştırmıştır. Sömürülüğünü anlama duygusuyla başlıyan bu «mücadele dinamiği» açık ve keskin biçimde görülmez. Kapitalizmin batıda uyguladığı model içinde «*emek sömürücülüğü*» kapılarının 274-275 sayılı kanunlarla asgarî çizgilere indirilmiş gibi görünmesi, sendikacılarımızda, başlıca görevlerinin «*iyi sözleşme imzalama*» becerikliğiyle sınırlandığı sanısını yaratmıştır. Bilinçlenme için gerekli olan «*mücadele dinamiği*»nin eksik kalışı, sendika yöneticilerinde önemli bir boşluk yaratmıştır.

Oysa, Türk İşçi Hareketi, 1961 den sonra dahi, örgütlenme ve kendini eğitme işine, en iyi örnekleri vermiş, en sıhhatlı sendikacılık geleneği ve tecrübesini kazanmış Avrupa Ülkelerinde başlasaydı, pek önemli değişik sonuçlar alınabilirdi.

Batı Avrupa'da 1760 larda Mühendis Jenny'in iplik bükme makinasını icad etmesiyle başladığı kabul edilen Büyük Sanayi Devrimi 1800'lerde tamamlandığında, Batı ülkelerinin pek çoğunda işçi sınıfları teşekkül etmişti. Ancak, bu işçiler, örneğin günde 18 saat yerine 12 saat çalışmayı işverene kabul ettirebilmek için binlerce arkadaşlarının hayatlarını ödemişlerdir. Gündeliğinin dışında çalıştırıldığı süreye «ek ücret» alabilme hakkını kabul ettirebilmek için, sokak savaşları vermiştir. 12 yaşından küçük çocukların çalıştırılmalarının önlenmesi ya da hastalananlarının tedavilerine işverenin katkısını sağlamak amacıyla yaptıkları savaşta, çoğu kez fabrikaların işgaline, işverenin silâhlı adamlarına karşı koymak için kendilerinin de silâhlanmalarına gerek olmuştu. Ancak bu mücadeleden sonra, hem işverenlerin, sermaye sınıflarının, hem de işçilerin, hattâ kanun çıkarılmasına gerek kalmadan bir noktada anlaşmaya vardıkları görülmüştür: *İşçi'nin emeğinin hakkı verilmelidir!...*

Türkiye'de böyle bir karşılıklı bilinçlenme oluşumu yaşanmadığı için, daha doğrusu işçiler de işverenler de, siyasal organların kararları ile barışçı bir çalışma düzenine ulaştıkları için, hakların alınıp verilmesi, bir çok durumda, siyasal pazarlık konusu edilmeye devam olunmaktadır.

Yukarıda kısaca kaba çizgilerini çektiğimiz Türk işçi Hareketinin örgütlenme, sosyal güvenlik ve ücretle ilgili haklarına kavuşma tarihçesi göstermektedir ki, Türk sendika-

cılığı, bir noktaya gelip durmuştur. Yeni hedeflere kapalı, dinamiği kısırlaştırılmış bir sendikal örgüt, kısa zamanda tutuculaşır. Siyasal iktidarların ve kuruluşların paralelinde *«Partiler Üstü»* adı verilen bir uykuya yatırılır. En önemli sendikacı, iktidarla ve işverenle anlaşıp, yukarıda yürütülen pazarlıklar sonunda, işçilere bir miktar ücret zammı alabilen kimseler olarak kabul edilmeye başlanır. Daha da önemlisi, toplumun çalışan kesiminde en örgütlü ve en bilinçli sınıfları olan çalışan insanlar, kapitalist çevreler tarafından kolayca aldatılabilen kitleler halinde kalmaya terkedilir.

Ülkenin, kendileri dışında kalan sınıf ve sosyal tabakaları ile ilgili hiç bir konuda hiç bir görüşleri olmaz. Ya da, bazı liderlerin «görüş» diye ortaya attığı ilerici(!) sloganlar, sermaye çevreleriyle daha iyi pazarlık etmek için kullanılan birer etkisiz silâh olmaktan öteye geçmez.

Yakın zamana kadar, böyle bir durgun ve tutuculaşmış politika içine düşen Türk İşçi Hareketi, 1968 de Türk-İş kongresinde, bazı sendikacıların acele ile önerdikleri bazı yurt sorunlarıyla ilgili konuları tekrar gözden geçirilmesini istemeleriyle hararetlendi. Önce, bir çeşit özeleştiri ile başlıyan tartışmalar hızla gelişti. Türk İşçi Hareketinin, kendi dışında kalan halk kitleleriyle, ekonomimizin belli başlı sorunlarıyla, sosyal politika konularıyla ilgilenmesi gerektiğini ortaya atan bu görüş sahipleri, giderek güçlendiler. Sayıları arttı. Bunların kendi aralarında vardıkları görüşbirliğinin belgesi olarak «Sosyal Demokrat Düzen» adlı altında yayınladıkları kitapta, yalnız işçi sınıfının değil, ülkemizin tüm ekonomik sorunları ele alınmıştır. Eğitimden sanayileşme modeline, sağlık ve sosyal güvenlik düzenin den Yeraltı servetlerinin işletilmesi hiçimine, Dış ticaret ve Finans Kapital'ın durumundan İşçi Sınıfının düşündüğü Toprak Reformu'na kadar hemen her konuyu kapsıyan bu kitap, ilgi ile karşılandı.

Bu kitaba gösterilen ilginin bir tarafında, bazı siyasal çevreler ve sermaye sınıflarından gelen tepkileri de gözönünde tutmak gerekir. Çünkü, «Sosyal Demokrat Düzen» adlı kitabı hazırlıyan sendika liderleri, kendi amaçlarını çok açık ve kesin olarak ortaya koyarken, bazı ciddî nitelikli öneriler de getiriyorlardı. Örneğin, kitabı benimsiyen sendika yöneticileri tarafından kurulan «Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi»nce yayınlanan bildiride kendi amaçları şu şekilde belirtiliyordu:

> **«Dünyanın özgür ülkelerindeki sendikacılık, işçilere ekonomik ve sosyal haklarını sağlıyan bir düzenin kurulması için uzun mücadeleler vermişlerdir. Ancak, buna rağmen, kendilerini yalnız ekonomik çıkarlarını sağlama ve sosyal haklarını elde etme gibi kısır hedefler içine hepseden bu sendikacılar, kısa zaman sonra görmüşlerdir ki, hukuk teminatı altına alınmış haklara sahip olmak, kendi sorunlarını temelli çözümlere kavuşturmamıştır. Ekonominin ve siyasal hayatın egemen güçleri, bir elleriyle verdiklerini öteki elleriyle geriye almaktadır. Yahut da, verdiklerinden çok fazlasını işçi sınıfından ve örgütlenmemiş diğer sınıf ve tabakalardan kolayca almaktadırlar. Bunun en basit örneği, toplu sözleşme düzeni ile işçilere tanınan bir küçük zamın hemen arkasından «ücret artışlari nedeniyle maliyetimiz yükseldi, mallarımıza zam yapmak zorundayız» gerçesiyle, üretim araçlarını ve millî gelir dağılımı mekanizmasını ellerinde bulunduran egemen güçlerin giriştikleri «yeni birikim» imkânlarını rahatça kullanabilmeleridir. Bunlar, ürettikleri mal ve hizmetlere, işçilere ödediklerinin bir kaç kat fazlasını, zam ederek satma imkânlarını ellerinde tutmaktadır. Bunun sonunda, işçi, eskisinden daha da güç durumlara düşmekten kurtulmamaktadır. Çocuğunu okutmak, sağlığını korumak, beslenmek, barınmak, özgür irade sahibi olarak sesini duyurmak gücünü elde edememektedir. Oysa, ekonomik ve sosyal haklarda ve barışçı ilkelere oturan çalışma düzeninde hiç bir hukukî eksiklik yoktur. Yasalar işlemektedir. Ekonomik ve siyasal konularda karar verme ve verilen kararları uygulama mekanizması, daima sermaye ve iş çevrelerinin elinde ve etkisinde bulunmaktadır.»**

Sosyal Demokrat Sendikacılar bu temel görüş üzerine oturttukları çalışmalarının hedeflerini de belirtmişlerdir. Bu hedef, kısaca, SOSYAL DEMOKRAT bir Toplum düzeni kurmak için çalışmaktır.

Bu çalışmalara, işçilerin, tabandan itibaren, bu düzen için etkili bir biçimde katkı unsuru olarak yetiştirilmesi işiyle başlanması öngörülmektedir. Bu eğitim işi tamamlandıktan sonra, işçilerin, diğer çalışan sosyal grup ve tabakalarla, özellikle tarım kesiminde çalışanlar ve küçük sanat erbabı ile birleşerek, siyasal bir güç olarak kendi ağırlıklarını, ülkede hissettirmek amacıyla faaliyetlerde bulunulacaktır. Bunun için, somut biçimde, ülkenin her sorunu üzerine belirli olan ve tüm çalışanların paylaştıkları görüşlerin uygulanmasına imkân veren her kudrete sahip olunacaktır. Özellikle, azgelişmiş ya da sanayileşmiş toplumlarda önemli bir «iktidar aracı» olan, parlamentolarda kendi varlıklarını duyurmaya önem verilecektir... İşçilerin katılabilecekleri bir siyasal iktidarın nitelikleri de bu sendikacılar tarafından aydınlığa kavuşturulmuştur ve önemli bir belge niteliğindedir:

> **«Çalışan insanların siyasal eylem ve örgütlenmeleri sonunda kurulacak olan iktidar, üretimi ve millî gelir bölüşümünü yeniden düzenliyecek, ekonomik görev ve yetkilerle donatılmış olacaktır. Özellikle artık değerin belirli ellerde yoğunlaşmasıyla bir kısım kişilerin sermayeyi, sosyal ve siyasal baskı ve tahakküm aracı gibi kullanmaları önlenecektir. Kalkınma ve sanayileşmede Devlet, baş görevli olacaktır. Üretim aracı üreten sanayi, mutlaka, devletin elinde bulunacaktır. Öte yandan, işçilerin, köylülerin üretim araçlarına topluca sahip olabilmeleri ve zarurî tüketim ve bazı üretim mallarını bu sektörün üretmesine bırakılmasını demokrasinin sıhhati bakımından şart sayıyoruz. Özel teşebbüs tüketim ve lüks sayılan malları üretmeye ve Kitle teşebbüsüne paralel olarak üretime devam edecektir.»**

Gene bu Sendika liderleri tarafından yayınlanan bildiride, kurulacak olan siyasal iktidarın nitelikleri, sosyal felsefesi de açıklanmaktadır:

> **«Savunacağımız tek yöntem, kaynağını halkın özgür iradesinden ve geneloy mekanizmasından alan Demokratik toplum düzenidir. Bu düzen, işçilerle, kaderleri işçilerden farklı olmayan diğer çalışan sınıf ve tabakalar tarafından gerçekleştirilecektir. Bu düzen, bir tek sınıfın egemenliği ve çıkarı için çalışmıyacaktır. Bu iktidar Halk oyuna dayalı ve Anayasa ile sınırlı bulunacak, hiç bir sınıfın dikta ve sömürü heveslerine kapı açmayacaktır...»**

Sosyal Demokrat Sendikacılar Konseyi tarafından yayınlanan bu bildirideki temel görüşler, bu cephede toplanan ve Türk-İş'e bağlı bulunan 17 sendika temsilcisi tarafından benimsenmiştir. Bu hareket, bazı siyasal çevrelerde, yeni bir parti kurma isteği olarak nitelenmiştir. Bazı çevrelerde ise, işçilerin politikaya itilmesi gibi gösterilmek istenmiştir. Aslında, siyaset yapma hakkı, Türk Anayasasının tanıdığı başlıca hak ve özgürlüklerdendir. Fakat, ekonomik yönden güçlü olmayan sınıf ve sosyal gruplar bu haklarını ya hiç kullanmamakta, ya da kendi iradelerinin dışında ve kendi çıkarlarına aykırı düşen tarzda ve biçimlerde kullandırılmaktadır.

Türk işçi hareketi, şimdiye kadar, pek çok özlemini, «24 ilke» diye isimlendirdiği bir politika çerçevesi içinde toplamış bulunmaktadır. Ne var ki, bunları gerçekleştirmek, bu ilkelere ve sorunlara çözüm yollarını uygulamak için, elinde ne ekonomik ne de siyasal güç bulunmamaktadır. İşte bu güçsüzlüğü yenmeye yönelik olan Sosyal Demokrat Sendikacılar hareketi fazlasıyla taraftar bulmuştur.

Açık olan ve kendi bildirileriyle açığa vurulan hedefleri şöyledir:

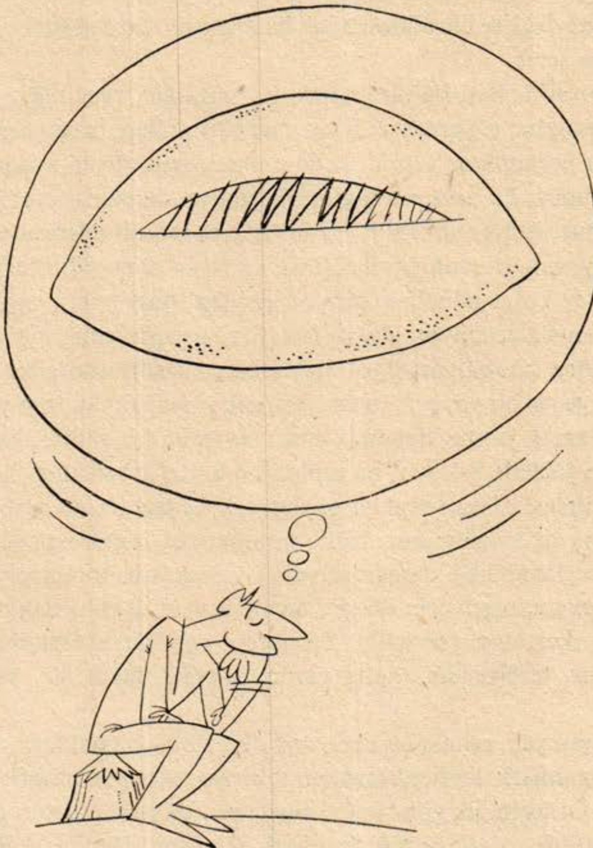
> **«Türk işçi hareketi, kendi amaçlarını gerçekleştirecek siyasal bilinçlenme için eğitim yapacaktır. Bu eğitim süresinde ve bu eğitim tamamlandıktan sonra, amaçlarını gerçekleştirmek için, nasıl bir siyasal güç biçimini benimsiyeceği şimdiden söylenemez. Söylenebilecek olan tek husus, kendi görüş-**

lerini benimsiyen, paylaşan siyasal ve sosyal kuruluşların yanında, sosyal demokrat toplum düzeni kurulmasına karşı olan tüm ekonomik ve siyasal güçlerin de karşısında yer alma kararında «olduğudur».

Önümüzdeki yıllarda, başlatılan bu yeni «akım»ın işçi kitleleri ve sendika yöneticileri arasında ne oranda hızla yaygınlaşıp benimseceğini kestirmek güç değildir. Şimdiden, büyük sendikaların yöneticilerinin bu çizgide buluşmaları, organik bir dayanışma içine girmeleri ve ortak görüşlerinin tabana indirilmesi için plânlanan eğitim çalışmalarını desteklemeleri bunun belirtisidir.

Bir şey çok açıktır: Türk işçisi, artık siyasal vesayet altında bulunmak istememektedir. Yurdun her sorunuyla ilgilenmek istemektedir. Kendisi dışındaki çalışan sınıfların kaderlerinin değiştirilmesi için, kendisine görev düştüğünü idrak etmektedir. Toplum düzeninde iyiye doğru değişmelerin yapılabilmesi için, kendisinin siyasal bir güç olarak hissedilmesine kararlıdır...

Mim UYKUSUZ

Köy Kahvelerimiz

Ahmet İSVAN

Bizden, Batı ülkelerini gezenler, önce gözle gözükür başkalıkların etkisinde kalırlar. Vitrinleri dolduran zenginlik, binalarda göze çarpan bakımlılık, günlük yaşantıdan, trafiğin akışına kadar heryerdeki şaşmaz intizam, hertür kuşkuyu ortadan kaldıran sokak isim levhaları, yön işaretleri, durak yerleri, ne ölçüde değişik bir ülkeye ayak bastıklarını, bizden gidenlerin ilk onda gözleri önüne serer.

Ne varki, Batı kültürü içinde gelişmişliğin, zenginliğin ve tüketim ekonomisi aşamasına ulaşmışlığın bu çarpıcı görüntüleri, insanı uzun süre etkilemiyor. Kısa bir acemilikten sonra, siz de o muntazam işliyen makinanın bir çarkı olabiliyorsunuz. Paranızı otomattan bozdurup, biletinizi otomattan alıp, devamlı uyanık tuttuğunuz dikkatle, siz de yürüyen merdivenlere adımınızı atıyor, yeraltına iniyor, haritadan öğrendiğiniz, harfli ve numaralı tünel vagonuna, herkes gibi siz de koşar adımlarla giriyor, geçilen istasyonları, vagonun içindeki ışıklı haritadan siz de izliyor, doğru istasyonda siz de onlar gibi hızla dışarı fırlayıp yer yüzüne çıkabiliyorsunuz. Hatta kısa bir süre sonra siz bile, kırmızı ışıkta karşıya geçen bir yayaya, ya da, yeşil ışık yandığı halde, oto yarışı başlangıcı gibi ileri fırlamak yerine, dalgınca etrafı seyreden bir şöföre, biraz şaşan, ama asıl kınayan gözlerle bakıyor, bu toplumsal hastalık belirtileri karşısında, oralılarca duyulması olağan tepkiyi paylaşacak kadar, siz de oralı olabiliyorsunuz.

Ama siz buralıysanız, bizim insanımızın, o gözle görülmeyen ancak beraberlik sağlanabildiği zaman duyulan yakınlığını, toplumculuğunu tanıyabildinizse, oranın insanı için de siz, hiçbir zaman, duygu bakımından yabancı olmaktan kurtulamıyorsunuz. İçinizden hep duyuyorsunuz ki, onlar iyidir, doğrudur, terbiyelidir, hatta yardımseverdir, fakat siz, başkasınız, yabancısınız.

Geçen yaz, eşimle beraber, çok değerli bir olanaktan yararlanarak İngiltere ve Danimarkada her kesimden ailelerin evlerinde misafir kalarak, o ülkeleri gezdik. Örneğin, ilk gün bir üniversite profesörünün, ertesi gün, bir kömür madeni işçisinin evlerinde misafir olduk. En uzun, Danimarkalı bir çiftçi ailesinin evinde kaldık; dört gün.

Danimarkalı ev sahiplerimiz kendi alanlarında başarılı insanlardı. Ortalama süt verimleri bölgede en önlerde geliyordu. Karısı da kocası da İngilizce

biliyordu. Evsahibimiz her sabah altıda ve her akşam beşte, otuzbeş sağmal ineğini makinayla sağıyor, hergün kooperatifin tankeri, soğutulmuş çelik tanktan sütü hortumla çekiyor, domuz beslemek için yağı alınmış süt bırakarak gidiyordu. İki otomobilleri vardı. Biri hanımın biri beyin. Çamaşır dışarda yıkatılıyordu. Haftanın belirli gününde, hanım kirlileri otomobiliyle kente bırakıyor, temizleri geri getiriyordu. Yoksa günlük çiftlik ve ev işleri bir güne sığmazdı. Kocası ender bulunur bir nimete sahipti, bir yardımcısı vardı. O sayede iki haftada bir gün, sabah uykusu uyuyabiliyor, o gün inekleri onyedi yaşındaki yardımcısı sağıyordu. Kooperatif herşeyleriydi. Banka kredisine kefildi. İnek satın almalarında yol göstericiydi. Yem temin eden oydu. Suni tohumlamayı yaptıran da oydu. Sütü satan da oydu. Bunları ben içten bir merakla öğrenmek istedikçe, ev sahibimiz mesleğini, işini seven insanlara has ilgi ve arzuyla bütün kayıtlarını açtı ve gösterdi. Yıllık, haftalık süt fiatlarının, süt mamulleri ihraç fiatlarına göre, kooperatif tarafından nasıl saptandığını, ortaklara ödemenin nasıl yapıldığını, Devlet destek fiatının nasıl uygulandığını, en ince ayrıntısına kadar biliyordu. Bu konuda yasaların nasıl çıktığını, kooperatifin bugünkü görüşe nasıl geldiğini heyecanla anlattı. Ben de ilgiyle dinledim.

Fakat, müşterek ilgi noktalarımız olduğu halde, ev sahibimizle bir türlü tam yakınlaşamıyor, içten içe konuşamıyorduk. Çünkü, ben asıl büyük heyecanlarımı onunla paylaşamadığımı seziyordum. Nerede, ne olduğunu bilemiyeceğim bir eksiklik vardı aramızda. Sade yeni tanışmışlık değil, aykırılığa kaçan bir başkalık hissiydi bu.

Bilgisiz insanlar değillerdi. Gerçi , Türkiyenin nerede olduğunu biz gelmezden önce almanağa bakarak öğrendiklerini açık yüreklilik ve tevazu ile itiraf etmişlerdi ama, örneğin, İngilizcesini iyi bilmedikleri elementlerin kimyasal simgesini kullanabiliyordu ev sahibimiz. Vietnam ve İrlanda olaylarını, Güney Afrikadaki ırk ayırımı problemini biliyorlardı ama, bunların hepsine sadece *fena* diyorlar, hangi tutumun fena olduğu konusunda bir ayırım yapamıyor, televizyonda gördükleri bu gibi insan ıstırabı sahnelerini bir doğal afet gibi kabulleniyor, kişisel bir tutumları olmuyordu. Hanım, Biafrada yetim kalmış çocuklara yardımı örgütleyen komitede görev almıştı. bir bakıma ilgili olmalıydılar, fakat, o faciada bile, bir suçlu taraf aramak eğilimleri yoktu. Birgün, parlementolarında kaç milletvekilleri olduğunu sordum. Bilmediklerine çok şaştım. Asıl en çok şaştığım, neyi bilip neyi bilemiyeceklerini tahmin edemeyişimdi.

Dört günü devamlı birlikte geçirdiğimiz bu Danimarkalı çiftçi aile Danimarkanın o verimli bölgesinde, Dünyanın en ileri tarım tekniğini uygulayan, her evinde elektrik, telefon, televizyon bulunan, onbinlerce benzeri çiftçi ailenin, gerçek bir numunesiydi. Ve gine açıkça belliydi ki, birlikte geçirdiğimiz dört gün, onların diğer günlerinin makul bir örneğidir. Her çiftliğe ulaşan asfalt yollar, her çiftlikte sürücü sayısından fazla traktör, en üstün verimi sağlıyacak araç, gereç ve örgütlenme ve bunların ortasında, Dünyayla, olaylarla her türlü temas olanağı bulunan eğitilmiş insanlar. Ama bu insanlar, Dünya olay-

ları karşısında, toplumsal sorunlarda bizi şaşırtacak kadar ilgisiz, yabancı, duygusuz.

Bizde böyle midir? Bunlardan çok daha az eğitilmiş köylümüz, ülkenin yönetimiyle, Dünyanın gidişiyle ne kadar daha içli dışlıdır.Ki şisel fikri vardır, taraf tutar, tartışır. Önemli toplum olayları karşısında seyirci, izleyici değil, çare arayıcıdır. Sosyal ve politik gelişmeler onu kişisel olarak etkiler.

Bu farkları düşünürken, birçok özellikte benzerliğine şaştığım bizlerle onların, toplumsal sorunları karşısındaki bu duyarlılık farkının kökenini düşünürken, birden aklıma bizim köy kahveleri geldi. Evet, bu insanların köy kahveleri yoktu. Nerde görüşeceklerdi toplumsal olayları? Toplumsal duyarlılığı nerede geliştireceklerdi? Politikayı nerede yapacaklardı? Düşündüm, bunların bir araya geldikleri yerler neresi? Yılda kaç kez, kaç saat? Bizimle kıyaslanınca yok sayılacak kadar az. Kooperatif toplantısı, Kilise, belki bir iki dernek toplantısı. Bunların hiç birisi bizim köy kahveleriyle kıyaslanamaz.

Bizdeki toplumsal duyarlılık, öyle bir kişinin konuştuğu, diğerlerinin dinleyici olduğu, gündemli, süreli toplantılarda değil, köy kahvelerinde gelişiyor olmalı. Kahvede olaylara değişik açılardan bakmak geleneği vardır. Orada çoğunluk nasıl düşündüğünü yavaş yavaş ortaya koyar, kamu oyu arada gelişir. Sayılan kişiler, kamu oyu liderleri orada belirir. Köy kahvesinde herkes konuşucudur, herkes, yeteneği kadar katkıda bulunur kamu oyuna. Toplumsal olaylar, köy kahvesinin devamlı gündem maddeleridir. Başka konular bir ara kahveyi ilgilendirse bile, toplumsal, sosyal ve politik konular genel ilgiyi kısa zamanda üzerlerine çekmekte gecikmezler.

Köy kahvelerine bu gözle de bakmalıyız. Bizi biz yapan önemli etkenlerden birisi ve her halde önemli birisi köy kahveleri olsa gerek. Birtakım aydın çevrelerinde, kahvelerin tembellik yuvaları olduğu kanısı vardır. Hatta, kahveleri kapatarak milleti çalışmaya zorlamak gerektiğini savunanlar bile çıkmıştır. Kahvelere bu gözle bakanlar, bu yargılarını gözden geçirmelidirler. Kahveler aylaklığa ıeşvik eden yerler değil, olsa olsa, köydeki insanın verimli bir iş yapma olanaksızlığının sonucu olabilir. Bunlar için ileri sürülebilecek en tutarlı eleştiri, kadın· kapalı oluşları nedeniyle, aile hayatını böldükleri, kadınsız ve çocuksuz bir dernek gibi köy hayatına biçim verdikleri yolunda olabilir. Fakat her halde, köy kahveleri sayesinde koruduğumuz üstün özelliklerimizi, milletçe demokrasiye yatkınlığımızı, toplum şuurunu başka milletlerden daha canlı tutabilişimizi, bir ölçüde köy kahvelerine borçlu olduğumuzu unutmamalıyız.

Kamu İktisadî Kuruluşlarında Etkinlik Sorunu

Doç. Dr. Özhan ULUATAM

Türkiye'de kamu iktisadî kuruluşları yıllardır sürüp giden ve zaman zaman çok alevlenen tartışmaların konusu olagelmiştir. Geçtiğimiz yılın ikinci yarısında ürettikleri mal ve hizmetlerin fiatlarına yaptıkları çok yüksek oranlı zamlar kamu oyunda dikkatleri —ve geniş ölçüde de şimşekleri— yeniden bu kuruluşların üzerine çekti. Ancak, hemen her zaman yapıldığı gibi, bu vesileyle de söylenenler son derece geniş kapsamlı bir sorunun yalnızca belli noktalarına yönelen eleştiriler niteliğinde kaldı.

Bu yazıda kamu iktisadî kuruluşlarının genel bir değerlemesinin yapılmasına ve Türk ekonomisinin geleceği içinde oynıyabilecekleri rolün tartışılmasına çalışılacaktır. Böyle bir değerlemenin, sorunu temel bir iktisat görüşünden uzak, parça parça ele alan tartışmalardan daha yararlı sonuçlara götüreceğine inanıyoruz.

İktisadî kamu kuruluşlarına ilişkin bir temel görüş eksikliği bu kuruluşların doğuş ve gelişmelerinin neden geniş ölçüde günlük olayların ve raslantıların etkisiyle oluştuğunu açıklıyan önemli bir unsurdur. Gerçekten, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren kamu iktisadî kuruluşların gelişimini inceliyecek bir araştırıcının bu gelişimin ana çizgisini ve kuruluşların işleyişini belirliyen temel kuralları bulabilmesi son derece güçtür.

Cumhuriyet İdaresinin Osmanlı İmparatorluğundan devraldığı Devlet mülkiyetindeki iktisadî kuruluşların sayısı, hemen tümü askerî ihtiyaçları karşılamak amacıyla kurulmuş üç dört fabrikayı geçmiyordu. (*Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Hereke İpekli ve Yünlü Dokuma Fabrikası, Yıldız Porselen Fabrikası*) 1930'lara kadar bu fabrikalara hemen hiçbir ilâvede bulunulmadı. Bu hareketsizlikte, bir yandan Devletin bilinen siyasî ve iktisadî nedenlerle geniş ölçüde gücünü yitirmiş olması, diğer yandan da İzmir İktisat Kongresinde kısmen ortaya konan liberal iktisat anlayışının Türk siyasî kadrosunun dünya görüşlerini, oldukça müphem şekilde de olsa, belirlemiş olması rol oynuyordu. Bu nedenlerle, Kurtuluş Savaşını izliyen yıllar Devletin iktisadî hayatta yabancı şirketlerin devletleştirilmesi dışında— genel bir hareketsizliği ve özel kesimin başarılarını bekleyişi ile geçti.

YENİ BİR YOL ARANIYOR

İktisadî ve fikri plândaki bu hareketsizlik 1930 yıllarından itibaren yerini yeni yollar arama çabalarına bıraktı. O yıllarda dünyayı saran büyük buhranın liberal iktisat politikasına karşı yarattığı şüphe, Türkiye'nin uygulayacağı iktisat politikasının liberal olmıyan bir iktisat düzenine yönelişini zorunlu kılıyordu. Yine o sırada Sovyetler Birliğinde uygulanmıya başlanan sosyalist plânlamanın bulunacak çözümü etkilememesi hemen hemen olanaksızdı. Ancak, bir yandan Rusya ile geleneksel olarak dostça olmamış ilişkiler, diğer yandan da sosyalist bir dünya görüşünün Türk aydın ve devlet adamlarının büyük çoğunluğunca kesinlikle reddedilmiş olması karşısında Sovyetler Birliği tipi bir iktisat düzeninin uygulanması da düşünülemezdi. Buna göre, Türkiye iktisadî alanda bir *«üçüncü yolu»* arama durumunda kalıyordu. Bu üçüncü yol liberal kapitalizm ile sosyalizmin kötü yönlerini bir yana koyup iyi yönlerini birleştiren bir düzen yaratacaktı.

Türk aydın ve devlet adamları bu üçüncü yolu **«devletin iktisadî hayatta öncülüğü»** ve **«planlama»** fikirlerinde buldular. Ekonomik sistemin oyun kuralları yine özel teşebbüse dayalı, kapitalist bir ekonomiyi temel olacaktı. Ancak, Devlet iktisadî hayatı bir yandan planlıyarak düzenlerken diğer yandan da iktisadî hayata işletmeler kurarak bizzat katılacaktı. Türkiyenin 1930'larda giriştiği bu deneme bir arama, bulma çabası olarak gerçekten son derece ilgi çekicidir. Devletin kapitalist bir düzen içinde iktisadî hayata geniş çapta müdahalesini daha önce ya da aynı zamanda düşünenler bulunsa bile—Alman Devletçi okulu, Amerika Birleşik Devletlerinde New Deal Denemesi gibi—genel bir plânın kapitalist düzene uygulanması fikri hemen ilk kez ortaya atılıyordu.

ORTADA KALAN SORULAR

Ne yazık ki bu orijinal fikirler gerektiği şekilde işlenip geliştirilemediğinden uygulamada ortaya çıkacak pek çok sorunun cevabı açıkta bırakılmış-oluyordu. Örneğin, plânlama fikrinin uygulaması nasıl olacaktı? Devletin kurduğu işletmeler ilerde özel kesime devrolunacak mıydı? Devrolunmak arzulansa bile özel kesimin bunları almaması ya da alamaması halinde ne yapılacaktı? Devlet işletmelerinin aynı alanda çalışan özel işletmelerle ilişkilerini düzenliyen kurallar neler olacaktı? Devlet işletmelerinin etkin çalışması nasıl sağlanacaktı?

Bütün bu soruların cevapları çoğu zaman tümüyle karanlıkta kalmış, bazan da bulunan cevaplar birbiriyle çelişik sonuçlara götürülmüştür. Böylece, plânlama iktisadî hayatın tümünü kapsıyan bir çaba olarak ele alınabilecekken yalnızca kamu kesiminde kurulacak fabrikaların teknik niteliklerinin sıralandığı bir liste olarak kalmış, kamu iktisadî kuruluşlarıyla ilgili fikri karışıklık da günümüze değin sürmüştür.

Oysa, kamu iktisadî kuruluşlarının durumlarının açıklığa kavuşturulması ve çalışmalarını düzenliyecek temel felsefenin belirlenmesi bugün özellikle iki yönden büyük önem kazanmış bulunuyor:

ORTAK PAZAR'DA NE OLACAK?

Türkiye'nin Ortak Pazara katılışı, geçiş döneminin başlayışı ile artık gerçekleşme yoluna girdiğine göre kamu iktisadî kuruluşlarının Ortak Pazar Andlaşmasının hükümleri içersinde yeniden değerlemelerinin yapılması ve çok uzak olmıyan bir gelecekte çalışmak zorunda kalacakları bir iktisat düzeninin kurallarına şimdiden uymaya hazırlanmaları yerinde olacaktır. Kamu iktisadî kuruluşlarıyla ilgili uzun dönemli bir plânlamanın, Ortak, Pazar Andlaşmasının 90 ve 92 nci ve Katma Protokolun 30 uncu maddeleri hükümlerini dikkate almaması halinde bir süre sonra ilgili kuruluşlar intibak döneminin kısalmış olması nedeniyle son derece zor bir durumda kalabilir ve hükümetler bu konuda çok köklü —ve uzun dönemli bir perspektif içinde yanlış sayılabilecek— tedbirler alma yoluna ister istemez sürüklenebilirler.

Ortak Pazar Andlaşmasının 90 ıncı maddesine göre «**üye Devletler kamu teşebbüslerine ve özel haklar tanıdıkları teşebbüslere... anlaşma hükümlerine... aykırı hiçbir olanak tanıyamazlar ve mevcut olanları da sürdüremezler.**» Keza, «**genel iktisadî menfaatlara yararlı hizmetlerin yürütülmesiyle görevlendirilen ya da malî bir tekel karakterini taşıyan teşebbüsler... andlaşmanın rekabete ilişkin hükümlerine tabidir. Ancak, bunun için, bu hükümlerin uygulanmasının bu teşebbüslere tanınan görevin yerine getirilmesini olanak dışı kılmaması şarttır.**»

92 nci maddeye göre ise «**Devlet tarafından, ya da her ne şekilde olursa olsun Devlet kaynaklarından yapılan ve bazı teşebbüsleri yahut bazı malları daha avantajlı duruma sokarak rekabeti bozan ya da bozma tehdidi gösteren yardımlar, üye devletler arasındaki değişimleri etkilediği ölçüde... Ortak Pazar ile uyuşmaz.**»

Türkiye ile Ortak Pazar arasında ortaklık yaratan anlaşmanın katma protokolunun 30 ncu maddesinde de «**tarafların ticarî nitelik taşıyan malî tekelleri, tedarik ve sürüm şartları bakımından, Türkiye ve Topluluk üyesi devletler uyruklulari arasındaki her türlü farklılığın yirmiiki yıllık bir süre sonunda kalkmasını sağlıyacak şekilde tedricî olarak düzenliyecekleri**» kaydedilmektedir.

KALKINMA ÇABASI VE KAMU İKTİSADÎ KURULUŞLARI

Türkiye yönünden kamu iktisadî kurulaşlarının bir değerlemesinin yapılmasını gerekli kılan ikinci nokta kuruluşların Türk ekonomisinin kalkınma çabaları içersinde oynadıkları rolün çok kritik bir önem kazanmış olmasındadır. Daha açık bir deyişle, kamu iktisadî kuruluşlarının bugünkü yapı ve çalışma düzeni içinde ülkenin iktisadî kalkınmasına katkıda mı bulundukları, yoksa bu kalkınmayı köstekledikleri mi sorusu pek çok kişinin kafasında ciddî olarak şekillenmiş bulunuyor.

Böyle bir sorunun kamu iktisadî kurulaşlarının kuruluş dönemlerinde, bugün taşıdığı önemle, ortaya çıkmaması kolay anlaşılır birşeydi. Zira o dönemde önem taşıyan husus kaynakların etkin bir şekilde kullanılması değil, ne bahasına olursa olsun kullanılması idi. Ülkenin en basit malları bile üretmekte çektiği sıkıntı ve özel kesimin güçsüzlüğü, ekonomik etkinlikle ve kesimler arasında üretim dağılışıyla ilgili tartışmaları bir çeşit lüks haline getiriyordu. Oysa, günümüzde artık, «**ne bahasına olursa olsun üretim**» yerine «**etkin üre tim**» sorunu ön plâna çıkmış bulunuyor.

Türkiye'nin iktisadî hayatında kamu kuruluşlarının oynadığı büyük rol karşısında bu kuruluşların etkinliğinin değerlendirilmesi kaçınılmaz olmaktadır. Zira, millî gelirin % 10'unu yaratan, toplam sabit sermaye yatırımlarının % 22'sini, imalat sanayiindeki yatırımların ise yarıya yakınını gerçekleştiren, 350 bin civarında personel kullanan bu kuruluşların başarıları ya da başarısızlıkları Türkiye kalkınmasını geniş ölçüde etkileme durumundadır.

İşte bu iki neden, yani bir yandan kısa süre sonra milletlerarası alanda son derece güç rekabet koşulları içinde çalışmak zorunda kalmaları, diğer yandan da ülke ekonomisinin çeşitli kesimlerindeki başarıyı kendi başarı ya da başarısızlıklarıyla etkileyecek kadar büyük önem kazanmış olmaları, kamu iktisadî kuruluşlarının etkinliklerini değerlendirme zorunluğu yaratmaktadır.

İKTİSADÎ ETKİNLİĞİN ÖNEMİ

Şüphesiz, iktisadî etkinlik kamu iktisadî kuruluşlarının değerlemesinde kullanılabilecek tek kıstas değildir. Bu kuruluşlar Türkiye'nin bugünkü ve gelecekteki toplumsal yapısı bakımından büyük bir ideolojik değere sahiptirler. Bu yüzden, kurumların hem ideolojik hem de iktisadî etkinlik açısından değerlendirilmelerinin birbiriyle sıkı sıkıya ilişkili olduğu ve aynı derecede önem taşıdığı kolaylıkla söylenebilir. Ancak, gözden kaçırılmaması gereken nokta şudur ki günümüzde toplumların iktisadî büyümeye gittikçe daha çok ağırlık veren düşünüşü içinde iktisadî değerleme siyasî-ideolojik değerlemeyi belirlemektedir. Bir başka deyişle, bu kuruluşların iktisadî açıdan etkin oldukları gösterilmedikçe siyasî-ideolojik açıdan bulunacak kanıtlar ikna edici olmaktan uzak kalacaktır.

İktisadî etkinliğin önemi üzerinde anlaşmanın oldukça kolay olmasına karşın, bu kıstasın uygulanmasında büyük zorluklarla karşılaşılacaktır. Zira bu kuruluşlar halen etkinliğin kolayca değerlendirilebileceği serbest rekabet koşullarından çok uzak koşullar içinde çalışmaktadırlar. Böyle olunca, kuruluşları ancak etkinliğin dolaylı belirtileriyle değerlendirmek gerekir. Bu durumda dahi kullanılan kıstaslarla ilgili, zaman içindeki değişmeleri ve başka ülkelerde ya da özel kesim kuruluşlarındaki durumu gösterecek geniş verilere ihtiyaç duyulur. Bu nedenle kamu iktisadî kuruluşlarının etkin çalışıp çalışmadığı hususunda çok kesin bir kanıya varmak zordur.

Oysa, bugün Türkiye'de konuyla ilgili hemen herkesin, farklı ideolojik

çıkış noktaları olsa bile, kamu iktisadî kuruluşlarının etkin çalışmadığı hususunda fikir birliği ettiği görülmektedir. Bu yaygın fikrî uzlaşmada günlük deneyler kadar, yukardaki kıstasların çoğuna göre, kamu kuruluşlarının benzer özel kesim kuruluşlarından ya da yabancı ülkedeki benzerlerinden daha kötü çalıştıklarının ortaya çıkması da rol oynamaktadır.

GEÇMİŞİN BAŞARILARI VE BAŞARISIZLIKLARI

Şüphesiz bugün, kamu iktisadî kuruluşlarının etkin çalışmaları hususunda fikir birliği edilmesi bu kuruluşların bugüne değin yapmış oldukları hizmetlerin inkârı anlamına gelmez. Türk işçi, teknisyen ve idarecilerinin yetişmesinde, çeşitli alanlarda üretim tecrübesi ve güven kazanılmasında, bazı geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasında bu kuruluşların çok büyük katkıları olmuştur. Keza, ilerki yıllar için de, gerekli düzenlemelerin yapılması şartıyla, bu kurumlardan önemli hizmetler beklenebilir.

Bize öyle geliyor ki, kamu iktisadî kuruluşlarının —tıpkı özel kesimdeki pek çok kuruluş gibi— etkin bir çalışma düzeyine kavuşamamalarında en önemli rolü; hemen bütün Cumhuriyet dönemi boyunca izlenen «**mevcut iktisadî kurulaşları iktisadî rekabetin yıkıcı etkilerinden koruma**» geleneği oynamıştır. Böyle bir koruma yalnızca dış ülkelere karşı uygulansaydı, makûl sınır ve süreler içinde kalınması şartıyla haklı bulunabilirdi. Ancak, işin en kötü tarafı, özel olsun, kamusal olsun kurulmuş teşebbüsler adeta birbirlerine ve yeni kurulacaklara karşı korunmaya çalışılmıştır. Böyle pamuklar içinde büyütülen endüstri ve işletmelerin, kendiliklerinden daha iyiye, daha kaliteliye, daha ucuza doğru yöneleceklerini beklemek fazla iyimserlik olur. Üstelik, bu kuruluşlar etkin çalışmadıkları yolunda kendilerine yöneltilecek eleştirilere, tekelci durumlarda etkinliği ölçmenin kolay olmayışı nedeniyle kolayca çeşitli kanıtlarla karşı çıkabilirler.

Nitekim, uygulamada kuruluşların sorunları kolaylıkla ortaya konulabildiği ve örneğin, kuruluşlara fiat politikalarında serbestlik tanıması, malî bünyelerinin düzeltilmesi, kredi olanaklarının artırılması, bütçeden yapılan yardımların azaltılması, sabit kıymetlerin yeniden değerlendirilmesinin yapılması stok oranın düşürülmesi, politik baskılarla personel alma geleneğine son verilmesi, irrasyonel yatırımların önlenmesi v.b. gibi çeşitli çareler ileri sürüldüğü halde bunların gerçekleştirilmesi olanağı bir türlü bulunamamaktadır. Bu konuda çok umut bağlanan 440 sayılı kanun da kamu iktisadî kuruluşlarının durumunda hissedilir bir iyileşme yapamamış ve sonuçta bugün bu kuruluşların yeniden düzenlenmesi gerektiği fikri bütün zihinlerde yer etmiştir.

KAMU İKTİSADÎ KURULUŞLARINDAN NELER BEKLENİYOR?

Ancak, böyle bir düzenlemenin daha öncekiler gibi boşa giden bir çabadan ibaret kalmaması için bu kuruluşlardan neler beklendiğini, bu amaçların han-

gi örgütlenme biçimi içinde en başarılı şekilde gerçekleştirilebileceğini saptamak gerekir.

Halen, Türkiye'de kamu iktisadî kuruluşları esas itibariyle 440 sayılı kanunun çizdiği çerçeve içersinde çalışmaktadırlar. Genellikle kamu iktisadî kuruluşları denince akla gelen de bu gurupta toplanan 36 kuruluştur. Ancak, Türkiye'de kamu iktisadî kuruluşlarının gerçek genişliğini kavrıyabilmek için bu kuruluşlara Tekel Genel Müdürlüğüne bağlı işletmelerin de katılması gerekir. Zira, 440 sayılı kanuna tabi kuruluşlarla Tekel Genel Müdürlüğü işletmeleri arasında yaratılmış olan hukukî ve idarî farklılık belli bir mantığa dayanmaktan çok geçmiş yıllarda Gümrük ve Tekel Bakanlığının kuruluşuna yol açan siyasî nedenlerin sonucudur.

Diğer taraftan, 440 sayılı kanuna tabi kuruluşlar içinde birbirinden son derece farklı amaçlara göre meydana getirilmiş olanlar bir arada bulunmaktadır. Halen bu grupta genellikle gözetilen tek ayrım, esas olarak bankacılık ve sigortacılık alanında çalışan «**tasarrufçu kuruluşlar**» ile bütün geri kalanları toplayan «**işletmeci kuruluşlar**»dır. Yukarda belirtilen 36 kurumun 9'u tasarrufçu, 27'si işletmeci kuruluşlar kategorilerinde girmektedir.

Bütün bu kuruluşların dikkatle gözden geçirilmesi şöyle bir ayrımın yapılabileceğini gösterir:

a. *Bir kısım kamu iktisadî kuruluşları, devletin fiilen üretime katılması amacına değil, özel kesimde —daha belirgin olarak da tarımda— üretimin teşvik ya da cezalandırılmasına yöneliktir. Genel olarak bu kuruluşlardan* «**teşvik alımları**» *diye adlandırılabilecek bir politikanın uygulayıcısı olmaktan öteye bir görev beklenmemektedir.*

b. *Kamu iktisadî kuruluşlarının diğer bir kısmı ise mal ve hizmet üretimi amacıyla kurulmuş olmakla birlikte bunlardan bazılarına* «**teşvik alımları**» *görevi de verilmiştir.*

c. *Nihayet, üçüncü bir grupta ise yalnızca üretim amaçları kuruluşlar bulunmaktadır. Kamu iktisadî kuruluşlarının sayıca en büyük kısmının bu gruba girdiği biliniyor.*

"Kamu İktisadi Kuruluşlarında Etkinlik sorunu" başlıklı yazımızın İkinci yarısının gelecek sayıda bulacaksınız.

TONGUÇ

Yargılananlar Aklanırken Yargılayanlar Uyarılıyor

Osman COŞKUNOĞLU

Bugüne dek Türk Halkını yargılıyan aydınlarda, **«Bizim millet adam olmaz»**, **«Bizim millete kamçı gerek»** *görüşü yaygınlaşmıştır. Oysa İsmail Cem'in incelemesi* **'Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi'** (1) *ve Kemal Tahir'in romanı* **'Devlet Ana'** (2) *bu ulusun* **'adam'** *olduğu dönemlerin varlığını göstermektedir. Bu dönemlere de* **'kamçı'** *ile ulaşılmadığı, tersine,* **'kamçı'** *uygulanmağa başlayınca gerilemenin de başladığı açıklanmaktadır. Başka bir deyişle, halkı yargılıyanların haksızlığını,yargılananların ise aklandığını görüyoruz bu yapıtlarda.*

Tanzımat'tan sonra başlayan batılılaşma, modernleşme hareketi Türk Toplumunda farklı düşünen, yaşayan ve giderek yabancılaşan gruplar ortaya çıkartmıştır. Bölgeler arası, hatta aynı bölgede ki merkezler arası dengesiz ekonomik gelişme, bu farklı yaşayan, farklı eğilim ve düşünüşleri olan toplulukları birbirinden fiziki sınırlarla da keskin bir şekilde ayırmıştır. Aydınlar üst yapıda ki modernleşmeye ayak uydurabilirken, aydın dışındaki ve modernleşmeyi kısmen benimsemiş kasabalı dışındaki büyük halk topluluğu ekonomik ve sosyal yapısı gereği kendi öz törelerine, köklü uygarlığına bağlı kalmıştır.

AYDININ YALNIZLIĞI

Aydınlarımızın çoğunluğu batı müziğini daha çok dinlemiş, çevresindekilerle ortak konuşma konusu sağlayabilmek lçin okuma zamanının tamamını batı kültürüne ayırmış, eğlence zamanında batı eğlence türünü benimsemiştir. Giderek, herbiri gerçek bir olayı yansıtan halk türkülerinin anlamına, halk kültürüne, diline eğlencesine, folklörüne; özetle Türk Halkının uygarlığını, kültürünü, zevklerini yansıtan tüm konulara yabancılaşmıştır. Bu yabancılaşma salt psikolojik, kültürel bakımdan değil fiziksel ilişkisizlik nedeniyle de keskinleşmiş ve tanımamazlığa dönüşmüştür.

Aydın, Batı üst yapı kurumlarını benimsemiştir. Oysa fiziksel olarak da ayrı yaşamasına rağmen içinde yaşadığı toplumun özellikleri, ekonomik ve sosyal düzen bozukluğu nedeniyle tam bir batılı yaşamı sürememektedir. *Tam bir batılı olmayan, içinde yaşadığı toplumun uygarlığını da benimseyemeyen, tanımayan bir kısım aydın* **«yalnız»** *kalmıştır.* Uygarlık yönünden yalnız kalmıştır. Üzerinde yaşadığı Anadolu uygarlığına yabancı, özendiği batının uygarlığına uzak, modern bir yaşantı sürebilmek için kendini hapsettiği büyük şehirlerin salonlarında, küçük şehirlerin kulüplerinde bocalamaktadır aydınlarımızın bir kısmı.

Bu **«yalnızlık»** duygusunun yarattığı psikolojik bunalım, batı dünyasına karşı kendindeki aşağılık duygusunu yenmek için ve tam bir batılı yaşantısına kavuşma arzusu bazı aydını yargılayacak bir suçlu aramaya itmiştir. Kolayca da bulmuştur suçluyu: hiçbir özelliğini tanımadığı, bilmediği, çekindiği, korktuğu, belki de utandığı Anadolu Halkı. Kendisinin tam bir batılı gibi yaşayamamasının nedeni bu savaşçı, uygarlık düşmanı, gerici, tembel, yararını bilmeyen halkın **«adam olamayacağındandır».** Böylece yaygın bir

yargı çıkmıştır ortaya, «**biz adam olmayız**», **bizim millete kamçı gerek**». Kamçıyı da kuşkusuz kendisi tutmak isteyecektir.

Özellikle tarih bilgisi yetersizliğine dayanmaktadır bu yargılar. Okullarda okutulan tarih derslerini, daha doğrusu **Savaşlar Tarihi** derslerini okuyarak yetişmiş aydınları bu yargılarından ötürü kınamak güçtür. Ülkemizde gerçekten değer taşıyan tarihi incelemeler yeni yeni yayınlanmaktadır. Bu yapıtlar içinde önemli bir yeri olan araştırma, İsmail Cem'in «**Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**» kitabıdır. Cem, kitabında İleri Osmanlı Toplumundan, bu ulusun «**adam**» olduğu dönemden bugüne nasıl ve neden gelindiğini belgelerle göstermektedir. Yine belgelerle, ileri toplum düzenine geçişte halkçı yapının ve halkı özelliklerinin önemini ve bu yapı bozuldukça, halkın özellikleri bir kenara atıldıkça geri kalmışlığın başlaması gösterilmektedir.

Batı edebiyatının salt biçim bakımından değil öz bakımından da kopyacılığından arınmış romanı «**Devlet Ana**» ile Kemal Tahir bu ulusun bir devleti nasıl kurduğunu ilginç olaylar çevresinde anlatmaktadır. «**Ulusça içine düşürülmek istendiğimiz aşağılık duygusu çukurunu aşıp geçmeye, insan birikimimizin tarihsel değerini gün ışığına çıkarmaya**» çalışmaktadır. «**Onurlu özgür insan gücünü**» bizlere yeniden tanıtma çabası vardır «Devlet Ana»da.

İLERİ OSMANLI TOPLUMU

«**Geri kalmış Türkiye.** *Tarih biraz incelendikten; kültürüyle, sanatıyla, yapısı ve düzeniyle toplum gözden geçirildikten sonra yanyana koymaya insan elinin varmadığı üç kelime.* **Geri kalmış Türkiye.** *Kuralları, gelenekleri ve düşünceleriyle ortaçağı aydınlatan, yeniçağa ışık tutan bir kültür. Mevlânalar, Yunus Emreler, Evliya Çelebiler, Mimar Sinanlar. Dayanışmanın, kardeşliğin en güzel örneklerini veren Fütüvvetnameler. Toplumun ve ekonominin gerekleri uyarınca dini yorumlayan, ileriye dönük bir kurum gibi ondan yararlanmasını bilen Osmanlı akılcılığı. Ve* **geri kalmış Türkiye,** *Her biri devlet yönetme sanatının belgesi olan Mühimme defterleri. çağın koşulları çerçevesinde başlı başına bir şaheser olan devlet. Devlet kurma alışkanlığı. Devlet yönetme ustalığı. çağın en ileri ekonomik ve sosyal yapısı. Osmanlı ordularını bir kurtarıcı gibi karşılayan, eşitliği ve hürriyeti ondan bekleyen Avrupa halkları; yıkılmakta olan bir kölelik dünyasının yahut dağılmaya yüztutmuş derebeyliğin yerinde kurulan ileri ve âdil bir toplum düzeni. Ve* **geri kalmış Türkiye.** *Başka bir milletin ortak çabayla meydana getirdiği folklar ve sanat özelliğini, hemen her köyünde ayrı ayrı ve değişik şekilde yaratabilmiş Türkiye. Sanatının inceliğini ve görülmemiş çeşitliliğini âşıklarının sözünde, halılarının ilmiğinde, çevrelerinin nakışında yaşatan Türkiye.* **Geri kalmış Türkiye.**»

Böyle başlıyor kitabında İsmail Cem, ve belirli bir dönemin en ileri, en uygar, en insancıl devletini kurmuş Osmanlı Toplumu ile kurumları arasındaki uyumu göstererek devam ediyor.

Osmanlı Deevleti en parlak dönemini, bu gün sanıldığı gibi, halkı en çok kamçıladığı dönemde yaşamamıştır. Tersine, 1550 yılına dek, 'Osmanlı köylüsünün çağı şartları çerçevesinde benzerleriyle kıyaslanamayacak kadar düzenli ve güvenli bir yaşama sahip olduğu' dönemde yaşamıştır en parlak devrini. Osmanlılarda bu dönemde kabul edilen miri toprak rejiminde köylüsel baskını, kuraklık gibi afetler karşısında yalnız bırakılmamaktaydı. Bir köylü öldüğünde çocukları toprağı işleyemeyecek kadar küçükse, onların bakımını kanunlar uyarınca devlet yüklenmekteydi. Ekonomik olduğu kadar sosyal ve hukuki güvencesi de sağlanmıştı köylünün. Köylü haksız davranış karşısında başındaki dirlik sahibini şikayet edebilir ve mahkemeye verebilirdi.

Halkına, köylüsüne, eşitlikçi, güvenceli, adil bir yaşantı sunmak çabasında olan Osmanlı ekonomik düzeninin başarısı, hatta varolması için toplumda ve kişide olması gerekli özellikleri Anadolu Halkında bulunmaktaydı.

TOPLUMSAL ÖZELLİKLER

Osmanlı Devletinin kökü olan Söğüt'e yerleşmiş Kayı Boyu insanlarının bu özel-

likleri *'Devlet Ana'* yapıtında gösterilmektedir. *Duru ve dürüst sevgileriyle, adil ve açık yaşantılarıyla, bağnazlığa yer vermeyen inançlarıyla Söğütlüler, Osmanlı Devletinin kurucuları, 'Devlet Ana'nın kahramanları olarak bizlere tanıtılmaktadırlar.* Bu topluluk, bugün sanıldığı gibi savaşçılığı, barbarlığı, adam öldürme ustalığı ile genişleyip büyümemiştir. Tersine, köhnemiş Bizans'ın; ve Moğol saldırısıyla güçsüzleşmiş Acem etkisiyle saraya kapanmış Selçuklu Devletinin otoritesizliğinden yararlanan Derebeyi ve tekfurların elinde kıvranan Anadolu Halkına adalet, güven, eşitlik, inançlarında özgürlük sağlayarak genişlemiştir Söğüt'e yerleşmiş Kayı Boyu.

Anadolu Halkı kendi özelliklerine uygun akılcı ve insancı ekonomik düzen içersinde çağının en ileri toplumunu kurmuş genişletmiştir. Ekonomik sorunlara getirilen çözüm yolunun hem ekonomik gerekleri en yüksek düzeyde karşılaması hem de toplumun sosyal özlemlerini cevaplayabilmesi o çok başarılı döneme yol açmıştır.

KAMÇI' GELİYOR

Osmanlı Devleti yayıldıkça, merkezi kontrolün gücünü ağırlığını arttırması gereği ortaya çıktı. Merkezi güçlerin ağırlığının artmasıyla bireyci davranışlara geçiş başladı. Avrupa'nın da etkisiyle, Osmanlı ekonomik yapısı değişmeye başladı. İstanbul ileri gelenleri, siyasi güçlerini ekonomik güçle perçinlemek için girişimlere başlayınca, çağın tek önemli üretim aracı olan toprakta mülkiyet değişti. Türeyen mültezimler devlete verdikleri vergiyi fazlasıyla kazanmak hırsıyla köylüyü ezmeye başlayınca köylü ya isyan etmeye ya da üzerinde çalıştığı toprağı bırakıp ulaşılmaz yörelere kaçmaya başladı. Artık köylü eskisi gibi güven altında değildi. Bu gün de arzulandığı gibi **«kamçı»** altındaydı ve bunu kabullenemiyordu. Ekonomik düzenin bozulmasıyla hakkını arayabileceği sosyal ve hukukî düzen de bozulmuştu. Kadıları aracılığı ile İstanbul'a ilettikleri sürekli yakınmalar karşısında Sarayın iyi niyeti fakat çaresizliği ile karşılaşıyordu. III. Murat (1574-1595) ve III. Mehmet (1595-1603) yayınladıkları fermanlarda ve çeştili emirlerde '**zalim devlet memurlarının saldırıları karşısında köylünün silahlanarak kendisini koruması**'nı önermiştir. Bu fermanlarında devlet, kendi memuruna karşı kendi halkını silahlanmaya çağırmakta, bir bakıma aczini açıklamaktadır. Halk ile Saray arasına giren ekonomik güçler, giderek kadıları da ele geçirerek, halkın sesinin Saray'a ulaşmasını azaltacaktır. Giderek Saray'a kapanacak Padişahlar da iyice cılızlaşan bu sese saray duvarları ile kulaklarını kapatacaktır. *Artık Saray'ın ve Istanbul'un kulakları, gözleri Batı'ya dönmüştür. Saraydakilerin zavallı yalnızlığı, günümüze dek bir kısım aydınların yalnızlığı ile süregelecektir.*

Öte yandan '**kamçı**'yı kabul etmeyen halk ya isyan etmektedir, ya da büyük '**kaçgun**'a başlamaktadır. Bugün dahi görülen, olmadık dağ başlarında, orman içlerinde yaşayan halk oralara, yine çoğu aydının sandığı gibi aptallığı ve yararını bilmemesi nedeniyle gitmemiştir. *'Kamçı'* altında çalışmak istemediği için, karnının tokluğu için gerekli de olsa özgürlükten yoksun, köle gibi çalışmak istemediği için kaçmış, yeleşmiştir o erişilmez yerlere.

'**Kamçı**' etkisini göstermiş, ekonomik, sosyal, hukukî, askerî düzen bozulmuş ve Osmanlı Devleti hızla gerilemeğe ve dağılmağa başlamıştır. Ne zaman Anadolu içindeki özü, gücü tanıyan, değerlendiren Mustafa Kemal bu öze başvurup gücü herekete geçirmiş, o zaman yeni bir Türk Devleti kurulmuştur.

DİN BAĞNAZLIK MI?

Osmanlı Devletinin hızlı çöküşü, batılılaşma çabalarıyla daha da hızlanmıştır. İsmail Cem, kitabında batılılaşma hareketini şöyle özetliyor: «Batılaşma hareketleri aslında çok küçük bir azınlığın ve yabancıların, özel sermaye ve mülkün çıkarını, güvenliğini sağlayan; halk kitlelerine hiç ama hiç bir şey getirmeyen hareketlerdir. Getirmemesi bir yana, günümüze dek sürecek kültür ikiliğine (düalizmine), halk kitlelerinindaha geniş çapta ve daha rahat sömürülmesine yol açmıştır... Avrupa tak-

litçisi Osmanlıların çoğalıp güçlendikleri oranda yabancıların sömürüsü ve halkın yoksulluğu koyulaştı. Bu oluşum, halk kitlelerinin günümüze dek sürdürecekleri bilinçsiz bir tepkiye yol açtı. *İthal edilen kültürün ekonomik fonksiyonunu sezemeyen halk onun dış görüntüsüne düşman oldu;* yaşam tarzını ve yaşayanları, savunucularını *gâvurlukla* niteledi. Tek sığınabileceği merciye, kendi geleneksel yaşantısına ve ancak öteki dünyada kavuşmayı hayal edebileceği bir mutluluğun tek ümit kaynağı olan dinine, büyük bir kıskançlıkla, şuursuzca, adeta katolikçesine sarıldı.»

Çıkarcılar halkın bu duygularından yararlanıp, onu öbür dünyanın nimetleriyle oyalayıp bu dünyanın mnimetlerini ondan insafsızca sömürüyorlardı. Uzaktan seyirciler de kolay görüntülere bakarak, halkı rahatça gericilikle suçlayabiliyor. Oysa ekonomik sömürü ve batılılaşma başlamadan, Osmanlı Devletinde din hoşgörünün temeliydi. **Katolik baskılar altındaki Avrupa'nın Osmanlılar karşısındaki güçsüzlüğünün önemli bir nedeni Osmanlılardaki dinsel hoşgörüydü. Bu ülkeler içinOsmanlı işgali, inanç özgürlüğünün temeliydi.**

'Dinsel hoşgörü çeşitli birimlerden kurulu İmparatorluğun dağılmamasında önemli etken olmuştur. Osman Bey'in ölümünde (1325) 3 milyonluk Osmanlı nüfusunun bir milyonunu Hristiyanların oluşturması ilgi çekicidir. Merkeziyetçilikten bir çeşit uzaklaşma niteliğindeki dinsel çeşitlilik ve hoşgörü, gene garip bir çelişmeyle, kitlelerin devlete bağlanmalarını, merkez otoritesini kabullenmelerini sağlamıştır.'

Zamanla, batılılaşma ile yoksulluğun beraber gelişmesi halkın batılılaşmaya tepki göstermesine sebep olmuştur. Halk zaman zaman bu tepkiyi batılılaşmanın gözle görülen üst yapı kurumlarına yöneltiyse, kuşkusuz **aysbergin** görünmeyen esas büyük kısmını bilemediği içindir. Kendisi de temeldeki nedenleri göremeyen, salt görüntülere göre kolay yargılara varan çoğu aydının burada halkı gericilikle suçlamaya hakkı olmasa gerek.

Bir kısım aydınlar bu gerçekleri görememekle, kolay yargılara varmakla kalmamış, anlamsız bir **ilericilik-gericilik** tartışmasını günümüze dek sürdürmüşlerdir. Batı kurumlarına yandaş olanları, yani bu kurumlardan yararlanma olanağını daha fazla bulan egemen güçler ve aydınlar **ilerici**; bu kurumlardan yararlanmak bir yana bunların bir kısmını yoksulluklarının sorumlusu olarak gören ve bunlara karşı olmasa bile ilgisiz kalan halk ise **gerici** olmuştur.

ÜMİT VERİCİ YENİ AKIM

Cumhuriyet döneminde de batılılaşma hareketi sürgelmiş ve ülkedeki ikili yapı daha da keskinleşmiştir. Fakat *ümit verici bir gelişme, aydınlar arasında halkın davranışlarının nedenlerine inmek ve bunları değerlendirmek gereğini duyanların sayısının giderek artmasıdır. Geri kalmış toplumlarda ilerlemeyi sağlayacak dinamiklerin bireysel davranışlarda değil kitlelerde aranıp bulunacağı gerçeğinin benimsenmesi yaygınlaşmaktadır.*

Bir kısım aydınlar ise kolay verilen yargılarla, içlerinde bulundukları çaresizlik, yalnızlık çemberinde kendilerini daha da bunaltmaktadırlar. *Eğer bu aydınlar bugünkü toplumsal gelişmeye yabancı kalmayı sürdürürlerse, yarı yargılayan ile yargılanan,. suçlu ile aklanan yer değiştirebilir.* Bu söylenenler sanıldığı gibi **aydın düşmanlığı** değil, aydınlara yine aydınlar tarafından yapılan bir uyarıdır.

Günümüz koşulları altında gerçek aydının yapması gereken şey: **'Halkta varolan birikimi, özlemleri araştırıp ortaya çıkartmak, onlara biçim vererek toplumun bünyesine, çağın gereklerine ve ekonomik gerçeklere uygun kalkınma yöntemleriyle birleştirmek özleştirmektir; toplumu kendi öz benliğine ileri bir düzeyde kavuşmaya yöneltmektir.'**

Bunun kuralı: **'Hiçbir yabancı akıma ve hiç bir özentiye kapılmaksızın, çağdaş demokratik sosyal düşüncelerin ışığında, Atatürk İlkelerinin yönünde ve 1961 Anayasasının, çerçevesinde, Türkiye'nin kendi koşullarına göre oluşturulan, özgürlüğe en yüksek değeri veren, yerli ve tutarlı bir insanlık hareketi'** içinde bulunmaktır.

Kemal Tahir ile İsmail Cem'in yapıtları bu konularda bazı gerekli ipuçlarını vermektedir.

Geleneksel Türk Tiyatrosunda Siyasal Taşlama

Metin AND

Her çağda toplumların üzerindeki siyasal baskıyı kaldırmak, söylenemeyen gerçeklerin, sansür çemberinin darlaşması karşısında baskıyı ferahlatacak süpaplar, kaçak delikleri bulunmuştur. Bu konuda, halk edebiyatı, halk fıkracılığı, halk tiyatrosu bu yönden önemli bir işlev görmüştür. Özellikle siyasal ve cinsel yasakların baskısını azaltıp, toplumu rahatlatmakta halk tiyatrosunun önemli bir payı olmuştur.

Osmanlılarda sultanların evlenmesi, şehzadelerin sünnet düğünü, doğumu, bir savaşın kazanılması, önemli bir yabancı konuğun gelişi gibi vesilelerle yapılan genel şenliklerde halka bir ölçüde özgürlük tanınıyordu. Halkın taşkınlığına göz yumuluyor, başka zamanlarda Yeniçeri Ağasının sert cezalandırdığı içkililer hoş karşılanıyor, yer yer genel gösterilerde açık saçık temsillere yer veriliyordu. Ayrıca bir çeşit kolluk ve polis görevi yapan ve düzen bağını koruyan tulumcular bile soytarı kılığında bu görevlerini sert bir biçimde yapacak yerde halkı güldürerek, eğlendirerek yerine getiriyorlardı. (1)

Geleneksel seyirlik oyunlarımızda da bu özgürlüğü buluyoruz. Zaten halkın yarattığı ve yaşattığı, bir metne bağlı kalmadan doğmaca oynanan halk tiyatrosunun kamu yetkililerince denetlenmesi de olanaksızdır. Böyle bir tiyatro özel gösterilerde veya belirli bir seyirci önünde yapıldıklarından ve her gösteride değişebilir bir esneklikte olduğu için kolay kolay yasalar, kurallarla kısıtlanamayacak bir ele avuca sığmazlığı vardır.

Kesin olarak Karagöz'e açık saçıklığa, cinsel anıştırmalara yer verildiğini biliyoruz. Kimi asık suratlı incelemecilerimiz Karagözün bu yanını kabul etmezler, bunun yabancı tanıkların uydurması olduğunu söylerler. Onları dinlersek Karagöz bir öğrenek, ibret gösterisidir, tasavvufla ilintilidir. Bu tasavvuf masalı aslında uydurma bir yakıştırmacadır. Gerçi Karagöz oyunlarının başında oyunun tasavvufla ilintisi olduğunu belirten bir perde gazeli vardır, ama hepsi bu kadardır. Bildiğimiz hiç bir Karagöz faslında bu anlamda bir öğrenek veya tasavvuf görüşü bulamayız. Kukla ve gölge oyunu olan bütün İslam ülkelerinde de bu çeşit gösterileri hoş karşılamayan İslam'ın davranışı karşısında oyuna bir çeşit dokunulmazlık sağlamak için böyle anıştırmalara yer verilmiştir. Önemli olan perde gazelinin de dediği değil oyunun kendisinin ne demek istediğidir. Bu görüşü fetvalar da doğrulamaktadır. Karagöz de bütün halk tiyatrosu türleri gibi önce uslu olacağını

söyleyip sonra tam bir özgürlük içinde kendi ruhuna uygun yolda gitmiştir. Zaten başka türlüsünü beklemek halk tiyatrosunun özüne aykırı düşerdi.

Halk tiyatrosu ve bizim Geleneksel Türk Tiyatrosu bir komedyaydı, bütün komedyalar gibi kusurları, olağana göre çarpıklıkları gösteriyordu. Nitekim VI. Yüzyılda oyuncuların savunusunu yapan Choricius bir halk tiyatrosu olan mimus'u bağnaz çevrelere karşı savunurken gülmenin bir günah olmadığını, insanoğlunun hayvandan bu tanrı vergisi niteliğiyle ayrıldığını, bir oyuncunun canlandırdığı karakterle ahlâk yönünden özdeşleşmesi gerekmediğini, tiyatronun yaşamı olduğu gibi çizmesi gerektiğini belirttikten sonra kötülükleri, kusurları canlandıran oyuncuları değil onların canlandırdıkları kötülüklerin kaynağını, kötü kişileri kınamamız gerektiğini belirtiyor. Bir başka değişle çirkin bir görünüm veren aynaya değil, çirkinliğin kaynağına kızmalıyız.

Geleneksel tiyatromuzun gerek siyasal taşlamaya, gerek açık saçıklığa özgürce yönelebilmesinde kimi Osmanlı devlet ileri gelenlerinin hoşgörüsünün de payı vardır. Kol oyunlarında, sokak gösterilerinde İstanbul Efendisi, Yeniçeri Ağası gibi yüksek kamu görevlilerinin taklidi yapılıyor, sokakta gerçek Yeniçeri Ağası veya İstanbul Efendisi kendisini alaya alan, kendisi gibi giyinmiş oyunculalara rastlayınca onları gülümseyerek selâmlıyordu. (2) Bir de şöyle bir olay olmuştu: Birisi İstanbul kadısı kılığında eşeğe ters binip eşeğin kuyruğunu eline alıp esnafı denetlemiş, bu ulemanın gücüne gitmiş, bunlar Sadrazam Koca Ragıp Paşaya ulemaya hakaret edildiğini söyleyerek yakınmışlardır. O da onları aşağı indirip eğersiz at üzerinde büyük bir kukla ile taklidinin yapıldığını onlara gösterip: «*Bakın, veledizinâlar benim tasvirimi dahi hayale koyup döndürmüşler, insaf buyurun ben destur-i mükerrem olup vekil-i mutlak iken beni hayal-i fenere koyup zamane veledizinâları fırıl fırıl çeviriyorlar; surûr-i hümâyundur, izni âm oldu ben darılmadım*» diyerek ulemayı geri göndermiştir.(3)

Bugün elimizde bulunan Karagöz ve Ortaoyunu fasılları Abdülhamit ve İstibdat döneminden kalmadır. Oysa bu dönemde zaten böyle siyasal taşlamaya yer verilmeyeceği pek doğal olduğu gibi zaten doğmaca bir tiyatroda oyunların yazıya geçirilmiş olması da önemli değildir, çünkü aynı oyunu Karagözcü ve Ortaoyuncuları her temsilde başka türlü oynuyorlardı. Oysa yabancı tanıklar gördükleri Karagöz oyunlarında, değil devlet adamlarına, sadrazama, Padişaha bile dil uzatıldığını söylüyorlar.(4) Onların tanıklığına göre Gürcü Mehmet Paşa, sultanın damadı Laz Mehmet Paşanın amiral olduğu halde hiç birşeyden anlamadığı, Topal Hüsrev Paşanın cinsel sapık olduğu, Kıbrıslı Mehmet Paşanın kendisine ve ailesine çıkar sağladığı, Abdülâziz'in ilk yıllarında Ziya Beyi, Muhtar Beyi tutması gibi günün konuları cessurca alaya alınıyordu. Başka tanıklara göre Kırım Savaşı sırasında İngiliz ve Fransız amirallerinin yetersizliği, sadrazam bile alaya alınıyordu. Yalnız Türkiye'de değil Karagöz'ün etkisini gösterdiği Halep, Cezayir, Tunus'ta da Karagöz'de siyasal taşlamaya geniş ölçüde yer veri-

liyordu. Özellikle Cezayir'de Karagöz Fransız sömürüsü ve askerlerine karşı halkı direnmeye çağıran bir savaş aracıydı. Ancak genel tanıkların bildirdiğine göre Karagöz'de siyasal taşlama aşırı gelmiş ve Abdülâziz çağında kesin olarak yasaklamıştır. Bundan sonra Karagöz en güçlü yanını yitirince çocuksu bir oyalanma durumuna düşmüş, daha sonra da özellikle aydınların ilgisizliğinden, küçümsenmesinden silinip gitmiştir. Ancak Abdülâziz çağıyle ilgili bir çelişki vardır. Şöyle ki Abdülâziz Karagöz'de siyasal taşlamayı yasaklarken sarayda oynattırıp seyrediyor, Ortaoyunu temsillerinde nazırlarının, Sadrazamının alaya alınmasını isteklendiriyordu. (5) Âli, Fuat, Mısırlı Kâmil Paşalar ve çeşitli devlet ileri gelenleri alaya alınıyordu. Ayrıca Hüseyin Avni Paşa, Mithat Paşa, Şirvanizade Rüştü ve başkaca devlet ileri gelenleri için siyasal taşlama yapılıyordu. Mithat Paşa durumu öğrenince soğukkanlılıkla karşılamış, Hüseyin Avni Paşa ise kızmış ve üzülmüştür.(6)

İşte bu örneklerden de anlaşılıyor ki geleneksel tiyatromuz bütün halk tiyatroları gibi kamuoyununun, halkın eğilimini gösteren, siyasal taşlama karşısında gülerek boşalan ve dolayısıyle toplumdaki baskıyı hafifleten dengeleyici bir güçtü. Nitekim Geleneksel Tiyatromuzun bu en güçlü yönünün son kalıntısı ve izleri o çağlarda yayınlanan ve adlarıda geleneksel tiyatromuzla ilgili izleri taşıyan mizah gazeteleridir: *Hayal, Hayal-i Cedid, Hacivat, Karagöz, Beberuhi, Nekre, Nekregû, İbiş, Musavver Hayal, Zuhurî, Pişekâr* gibi. (7) Bunlardan *Karagöz* Cumhuriyet döneminde de yayınlanmıştır. Günümüzde karikatürcülerimizin dünya çapında bir ün yapmaları da bu yeteneğin atalardan kalma oluşuyla açıklanabilir. Bağnaz çevreler ve hoşgörü olmayan siyaset adamları hiç değilse kendi çıkarları için halkın kamuoyunun eğilimini yansıtan siyasal taşlama karşısında gülümsemesini öğrenmelidir. Mizah duygusunu ve gülmeyi unutan bir toplum en önemli bir can damarını yitirmiş demektir. Atalarımızdan örnek alalım.

---

(1) Metin And, Kırk Gün Kırk Gece, *İstanbul, 1959,ss.26—27*

(2) Metin And. **Geleneksel Türk Tiyatrosu.** *Ankara ,1969,s.183.*

(3) Kırk Gün.,., s.63.

(4) **Geleneksel Türk Tiyatrosu**...,ss.129—134.

(5) a.g.e. ,ss.199—198; ayrıca bkz. Ebuzziya Revfik, **"Yeni Osmanlılar Tarihi"** Yeni Tasvir-i Efkâr, 22-23 aralık 1909; Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal** ,1, *İstanbul 1944,s.262;* İbnülemin M,Kemal İnal, **"Hatıra-i Âtıf"** Türk Tarih Encümeni Mecmuası, *,1 ocak 1341 ,sayı 7-84; Refik Ahmet Sevengil,* **Saray Tiyatrosu** *,İstanbul 1962,,ss.50-53.*

(6) Hikmet Ferıdun Es, **"Abdülâziz karşısında oynanan garip bir ortaoyunu"**

(7) **Geleneksel Türk Tiyatrosu**....,ss.134-135;198

Füruzan'ın Hikâyeciliği

Rauf MUTLUAY

Türk Edebiyatında Sait Faik'in bulunduğu değer düzeyine yaraşacak biçimde, bir yılın hikâye kitaplarının en başarılı ve üstününü seçmekle görevli kurul, bu yıl hemen hiç güçlük çekmedi. «**İnsan ve toplum gerçeklerini insancı bir açıyla işlerken özgünlük, teknik başarı, dil ve anlatım ustalığı gibi gerekli nitelikleri taşıyan» Parasız Yatılı, ilk** turda altı oy topladı. Eş değerde gördüğü iki kitabın armağanı paylaşmasını öneren bir üyenin yarım oyu da katılırsa, yedide altı buçukluk bir çoğunluk doğdu ilk anda. Başlangıç, sonuç oldu.

Makbule Abasıyanık'ın vasiyetini uygulayan Darüşşafaka Cemiyeti'nin 1964'den bu yana düzenle ve gereğince yürüttüğü **«Sait Faik Hikâye Armağanı»**, böylece en çok hak eden yazarlarından birini bularak seçici kurula kolaylık, rahatlık, dirilik sağladı; bu birleşik yargının gerisinde herhangi bir tedirginliğin kaygısını, katılmamış olanların pişmanlık tortusunu bırakmadan. Sanırım bir iki umut kırgınlığı ile bazı hoşnutsuzların aykırılığından başka da tepki gelmiyecek; şimdiden okuyucusunu bulmuş olan Füruzan, kendisine çevrik kamu dikkatinin daha olgun eserler bekleme hakkını çalışkan emekçiliğiyle karşılayacaktır.

Bu yılın armağanının kolaylıkla sonuçlanmasının bir nedeni Fürüzan'ın başarısı, başka bir nedeni de aday eserlerin azlığıyla değer düşüklüğü idi. Gerçekten belli sayıda kitap gönderme koşuluyla adaylık hakkı kazanan yazar ve yayınevleri sadece on iken, 1971 içinde yayımlanmış başka 11 kitap – aralık 1971 sonuna kadar yazıyla başvurulmamış olduğu için – armağan dışı kalıyordu. Oysa başvuranların en az yarısı bir armağan için söz konusu edilemiyecek kadar başarısız ve özensizken, başvurmamış olanların en az yarısı da üstünde titizlikle durulmasını gerektiren özellikler taşıyordu. Yarış (müsabaka) ödülü olmayan, armağan adını taşıyan bir değerlendirmenin, bu çeşit sakıncalar taşımaması gerekirdi; herhalde bunun için sağduyulu çözümler aranacaktır.

1971 Armağanına Füruzan'dan sonra en yakın adaylar **«Yağma»** ile Adnan Özyalçıner, **«Buhurumeryem»** ile Kâmuran Şipal idi. İlki, hem soyutlamasıyla sıkıntılı, hem anlatım pürüzleriyle sakatlanmış göründü; ikincisi küçük dünyasıyla sınırlı, konular tekrarıyla dar ve kısır bulundu. Üstelik ikisi de daha önce aynı armağanı kazanmış olmanın elverişsiz durumunu taşıyor, eski düzeylerine eklenmiş yeni bir gelişim aşamasının değer üstünlüğünü gerektiriyorlardı. Böylece ilginç manşetler arayan gazeteci bakışının dile getirdiği sonuç çıktı ortaya: **«İlkolkul** mezunu; yarışmaya **ilk kez katılmış;** bu armağanı **kazanan ilk kadın** yazar; **ilk eseriyle** kazanmayı başaran ilk sanatçı: İşte **Füruzan»** (*Milliyet,* **13** *mayıs* **1972**)

Bu sunuşda bazı yanlışlıklarla fazlalıkların bulunması doğaldı. Örneğin ilk kitabını çıkaran bir sanatçının ilk katılmış olması bir zorunluktu. Söz konusu olan, bir yarışmaya girmek değil bir armağana adaylığını koymaktı. Ayrıca Sabahattin Kudret Aksal ilk hikâye kitabı **«Gazoz Ağacı»** ile ilk Sait Faik Armağanını Paylaşanlardan biri olmuştu. Aynı şekilde –hem dil, hem sanat değeri aranan– Türk Dil Kurumu ödüllerini hikâyede Onat Kutlar tek kitabı olan **«Ishak»**la, Nezihe Meriç tek romanı olan **«Korsan Çıkmazı»** ile, Vüs'at Bener basılmış tek oyunu Olan **«Ihlamur Ağacı»** ile kazanmıştılar. Ayrıca edebiyat sanatçılığının okul diplomalarıyla ölçülebileceğini düşünmek, bir çelişkiyi belir-

tircesine öne sürmek de gereksizdi. Ama bütün bu aksaklıklar herhalde Füruzan'a ait değildi. Çünkü Füruzan, kısa süredeki yoğun çalışması ve hızlı yayımı ile birden ortaya çıkmış, yarattığı etki ve yankı ile hikâyelerinden en çok söz edilen sanatçı olmuştu. Zamanla oranlı bu ilgi genişliğinin geçmişine kısaca bakabiliriz.

FÜRUZAN'IN GELİŞİ:

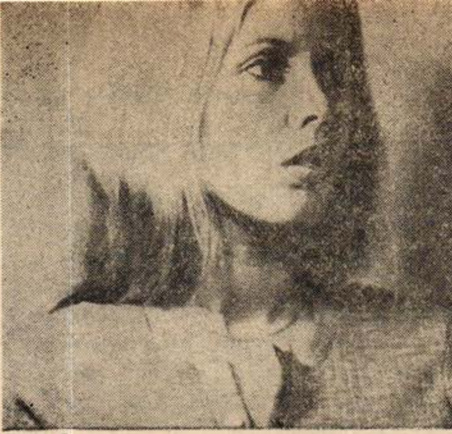
Daha birkaç yıl önce **«Türk edebiyatçısının bugünkü toplumdaki yeri ve sorumlulukları»**nı tartışıyor *(Bkz. Varlık Yıllığı* **1967**, *sayfalar* **150-230**), **«Hikâyemizde bir kriz var mıdır?»** konusundaki açık oturumlara katılıyorduk *(Papirüs, sayı* **5**, *ekim* **1966**). Memet Fuat, her yıl düzenlediği **«Türk Edebiyatı»** antolojisinin 1968 tarihlisinde şöyle diyordu: «... **Ama sanatçı olarak da ağırlığını koyabilen, toplumcu gidişin düşünce yüküyle oluşacak özleri getirebilen bir şair, bir hikâyeci görünmedi gene...»** *(Memet Fuat'ın Seçtikleri,* **8**).

Bir boşluk vardı ortada. Nice gerekli çeviri, özlü inceleme, başarılı roman, usta oyun, etkili deneme... karşısında şiirin hası, güzeli gittikçe okurdan uzaklaşıyor; biçim ve anlatım inceliklerine özenen hikâye, pürüzlü ağırlığıyla yayın ve okunma olanağı bulamıyordu. Gençlik özentilerinin cep harçlıklarıyla bastırılmış ilk kitapları dağılıp giderken, hızlanan toplumsal olayların coşkulu umutları kamu dikkatini hep edebiyattan uzağa çekiyordu. Bir boşluk vardı ortada ve hikâyedeki yenileşme istenen düzeye erişmemişti daha; biraz hikâye yazarlarının başka türlerin ustalığına atlamaları, biraz hikâyenin ilk ürün sayılması ölçüsü, biraz yayınevlerinin hikâye kitapları basmayışı yüzünden. Kadın yazarlarımızdan Nezihe Meriç hikâyeyi bırakmış görünür, Sevgi Sabuncu romana geçme yolunda çalışır, Leylâ Erbil az yayımladığı eserlerin uzun aralıklarında susar gibi olur, Tomris Uyar türlerde kararsızlık izlenimini verirken ...Füruzan'ın ilginç hikâyeleri göründü: **Taşralı** *(Papirüs* **20**, Ocak 1968), **Münip Bey'in Günlüğü** *(Papirüs* 23, Mayıs 1968), **Piyano Çalabilmek** *(Papirüs* 40, ekim 1969). Yeterli değildi bunlar; bu yüzden o günlerde yaptığım «kadın yazarlarımız» konulu bir radyo konuşmasında Füruzan'ı hiç anmamıştım. Gereği de yoktu doğallıkla. İlk hikâyesi 1956'da yayımlanan Füruzan'ın, Türk Dili'nin 1955-1957 arasındaki bazı sayılarında Füruzan Yerdelen diye imza kullanan kişi ve arasıra gözüme çarpan Füruzan Selçuk'la ilişkili olabileceğini de düşünmemiştim. Üstelik bu ilk örneklerde daha önce okuduğum usta işi bazı hikâyelerin etkileri de görünüyordu.

Gene de Memet Fuat **«Taşralı»**yı 1969 seçmelerine aldı; **«Piyano Çalabilmek»** 1970 seçmesinde yer bulduysa da hiç bir yorum taşımadı. Memet Fuat ertesi yılın antoloji önsözünde, «**Yılın hikâye alanındaki olayını ise Füruzan yarattı. Birbiri ardına yayımladığı hikâyeler sanat çevrelerini de aşan bir ilgiyle karşılandı**» demek gereğini duyacaktır. Çünkü ona, «**Füruzan; en alt tabakalardan gelen bir halk çocuğu oluşu, yaşantılarını çok iyi değerlendirişi, olaylara sınıf açısından bakabilişi, aralarından yetiştiği insanlara bağlılığı ve sevgisiyle hikâyeciler arasında kendine apayrı bir yer yapacak gibi**» görünmektedir· *Memet Fuat'ın seçtikleri, Türk Edebiyatı* 1971, 9-10).

Gerçekten Füruzan birdenbire değişmiş ve hızlanmıştır. Düşünün ki **Nehir** *(Papirüs* 44, Nisan 1970), **Su Ustası Miraç** *(Yeni Dergi* 67, Nisan 1970), **İskele Parklarında** *(Yeni Edebiyat* 8, Haziran 1970), **Edirne'nin Köprüleri** *(Yeni Dergi* 72, Eylül 1970), **Yaz Geldi** *(Yeni Dergi* 74, Kasım 1970) hikâyeleri birbirini izler... Yazık ki Cemal Süreya'-

⟶

Anlatmak İstediğim...

FÜRUZAN

Yazarlığımda uygulamak istediğim yöntemden ilki diyebilirim ki anlaşılır olmaktır. İkincisi Ülkemin sorunlarına doğru bir açıdan bakabilmek. Her toplumun kendi yapısında taşıdığı özelliklerden ötürü, sosyal farklılaşmaları oluyor çoğunlukla. Türkiye'de de bu, belirgin niteliklerle görülmektedir. Yazar ve aydınlar, batı kültürününden yararlanma yollarını denerlerken sonuçta bir kalıplaşmaya değil, yeniden bir uygulamaya geçmeleri gerekiyor. Türkiye'nin özgün halk yapısı, acele çözümlere yer vermeyecek denli renkli çiziliyor önümüzde. Halkımıza bakarken, tarihteki yerini, geçmişin şimdiyle olan bağıntısındaki aksayan ya da pekişen noktalarını görmek, araştırmak çabasını unutmamak gerekiyor.

Sanatçı ileri dönük bir gidişteki yerini alırken, birikime halka yakın olabilmek için değil, içinde olabilme çabasıyle katılmalıdır. Elbette şimdilik yaygınlığını ya da belirgin okur kitlesini aydınların içinde bulacaktır. Sanatını şimdilik geniş yığınlara ulaştıramasa da, ilerdeki doğrunun gücünedir yapılacak katkı.

Parasız Yatılı ve *Kuşatma adlı* kitaplarımdaki girişimim bu olmuştur diyebilirim. Başarı oranı elbette tartışılacaktır. Yapılmasını gerekli saydığım şeylerin kolay olmadığını biliyorum. Kıyısından da olsa değinebilmek benim için onur verici. Hep insanlarımızı anlatmaya çalıştım. Toplumsal koşullarının güçlüğü nedeniyle arasız direnenlerin taşıdığı yaşama cevherini yansıtmak istedim. Her şeye karşın hayatı sürdürmedeki insanca tutumlarını belirtmeye çalıştım. Kıyıda durup, yıkıcı olmasalar da sürdürmeyi bilerek bekleyenleri anlatmak isteğiyle başladım işe.

Bizim halkımız hristiyanca bir yalnızlık duygusunu tanımıyor. Bir ara edebiyatımıza, sanatlarımıza asalak olan kentli yalnızlığını bilmiyor. Onların yalnız bırakılmışlıkları somut koşullara dayanır. Yetinmenin arasız sınaması içinde yaşama savaşını sürdürürler. Aydınlarında en çok saldırdıkları açıkta budur halkımızda, «*niçin yetiniyorlar efendim*» diyerek. Oysa o yetinme verme duygusu nice nice verimliliklere gebedir. Böylesine bir insan malzemesi doğrusunu ve dinamizmini içinde taşıyarak, yıllar boyu kendi kurgusunu sürdürmüştür. Sanatçının ve aydının bu asıl konuyu yitirmeden işini yapması gerekmektedir. Bu denli geniş kapsamlı bir çabanın kolay olmadığı açıkça görülüyor artık. Herkes kendine düşenin usançsız işçisi olursa, yapabildiği kadarıyle bile bir bütünün pekişmesini gerçekleştirmiş olacaktır kanısındayım...

nın o kadar özendiği güzelim Papirüs kapanmış, «Yeni Edebiyat» sürekli bir umut getirmemiştir. Ama «Yeni Dergi» vardır ve Füruzan -ülkemizde alışılmışın dışındaki bol sayfalı büyük boyutlu hikâyeleri için- Memet Fuat'ın ilgisini, dergisinin özgür sayfalarını bulur. Şüphesiz bu iyi bir şanstır; çünkü **Kuşatma** (*Yeni Dergi* 81, Haziran 1971) gibi bir hikâye başka hiç bir yerde yayımlanamaz; dergide 36 büyük sayfa yer tutar; kitapta 56-117 arasını dolduracaktır.

Burada Füruzan imzasıyla Füruzan hikâyesine, kısa sürede edebiyat dünyasının ilgisini çeken çeşitli etkenlere bakmanın gereği vardır. Önce Papirüs, Yeni Dergi, Yeni Edebiyat gibi, yöneticileri de yeni birer edebiyatçı olan dergilerin beğeni ağırlığı. İkincisi, özenli kitaplar çıkaran bir yayınevinin vakitli eylemi. Gerçekten Füruzan'ın ilk kitabı **Parasız Yatılı**, hiç gecikmeden çıkar (*Bilgi Yayınevi*, Şubat 1971, 12 hikâye, 190 sayfa, 10 lira); ve yazarını iştahlı, soluklu, hızlı çalışmasında destekler. Bir ilk kitabın zamanında çıkması da, belli bir yayınevinin onurlu adıyla sürülmesinde önemleri vardır. Burada üçüncü etkene sıra gelir: Kitabın yarattığı etkiyle oranlı olarak gazete ve dergilerde görünen yankı.

FÜRUZAN İÇİN YAZILANLAR:

Öncelik ilk seçimleriyle Cemal Süreya ve kesin yargılı Memet Fuat'dadır. İki onurlu dergi, Füruzan adını -başka bazı adlar gibi- açığa, aydınlığa çıkarmış, ilk ilgiyi yaratmıştır. Bu yakınlığı canlı tutan Füruzan'ın çalışkan verimliliği olur; ikinci baskıya geçen **Parasız Yatılı**'dan sonra ikinci kitabını oluşturan ürünleri verir: **Tokat Bir Bağ İçinde** (*Yeni Edebiyat*, II/6, Nisan 1971, II/7 Mayıs 1971), **Ah... Güzel İstanbul** (*Yeni Dergi* 84, Eylül 1971), **Kırlangıç Balıkları** (*Yeni Edebiyat* II/12, Ekim 1971); yanısıra -ilk kitaptaki o unutulmaz «**Haraç**» gibi dergilerde görünmeden birdenbire ortaya çıkan- **Redife'ye Güzelleme, Gül Mevsimidir** (*Kuşatma Bilgi Yayınevi*, Ocak 1972,6 uzun hikâye, 324 sayfa, 15 lira). Ve bu verimli çaba aynı bilinçle şimdi de sürüyor: Son hikâyesi «**Benim Sinemalarım**», (Yeni Dergi'nin 92. sayısında Mayıs 1972) gene 35 sayfalık yerin sorumluluğunu taşımaktadır.

«Ağır kazan geç kaynar» sa da bu gibi emeklere kayıtsız kalınamaz. Çeşitli kuşkularla önce geriye atar sonra küçük merakların adımlarıyla yavaş yavaş yaklaşır, bir iki az başarılı başlangıcın tanıdık havasını küçümsiyebilir, dergilerde görmüş olduğunuz hatırladığınız örnekleri atlayabilir... sonra «**Haraç**» hikâyesinin müthiş gücüne birdenbire hayran olursunuz. «**Parasız Yatılı**» kitabının başlangıcı talihli değildir; «**Sabah Eskimişliğin**», «**Özgürlük Atları**» adlı iki hikâye, imge yeniliğinden, deyiş özgünlüğünden yardım uman özentili iki örnektir, soğutabilir okuyucuyu. Ama gerisi sağlam, sağlıklı gelir. Gittikçe güçlenen dizi, «**Nehir**», «**Edirne'nin Köprüleri**»... gibi unutulmaz izlenimlerle gittikçe derinleşir içinizde. «**Haraç**» ise başlıbaşına bir değerdir. Belki de dergi biçimciliğinin koşulladığı kısa hikâyeden, alışılmışın sınırından alabildiğine uzak, romanın eşiğinde duraklayan, ama gene de etkili bir hikâye olan inanılmaz bir özgünlük. Unutmayalım ki sanatın kuralı yoktur, kurallar sanat eserininden çıkarılır. Genellikle tekrarlar ve taklitlerdir ilkeler; kullananlar; özgün yaratış, bütün disiplinleri boşlayabilir.

Şu bir yıl içinde Füruzan için yazılanlar, yazarın birikim hızına yetişmeye çalışan okur ilgisini belirler: Ahmet İnan (*Dost* 78, Nisan 1971); Oya Aker (*Dost* 78, Nisan 1971; Adnan Binyazar: **Edebiyatın İşlevi ve Füruzan** (*Türk Dili* 235, Nisan 1971); Rauf Mutluay: **Evlâtlıklar** (*Cumhuriyet Sanat - Edebiyat eki*, Nisan 1971), Rauf Mutluay: Büyük Göz Gibi (*Cumhuriyet*, 18 Haz.

1971) Oktay Akbal: **Günlerde** (*Varlık* 775; Nisan 1972), Emin Özdemir: **Dil İşçiliğidir Yazarlık** (*Türk Dili* 247, Nisan 1972), İzzet Yasar: **Kuşatma İçin** (*Yeni Dergi* 90, Mart 1972), Konur Ertop: **Füruzan İçin Notlar** (*Soyut* 44, Şubat 1972), Attila Özkırımlı: **Füruzan Üzerine Aykırı Düşünceler** (*Soyut* 45, Mart 1972), Mehmet Doğan: **Füruzan Olayı** (*Yeni Dergi* 92, Mayıs 1972). Ama bütün bu yazılardan çok, ilgi çekip etki sağlayan iki konuşması vardır Ece Ayhan'ın Füruzanla (*Yeni Edebiyat* II/5, Mart 1971 ve *Yeni Gazete*, 27 Nisan 1971). Bu arada Füruzan hikâyesi, özel ad olarak onu anmayan ama onu nişanlıyan bazı genel eleştirilere da konu olur. Kimin ne dediğini özetlemek için yerim yok. Durum açıktır: Dergilerde hızlı ve yoğun hikâyeler yayımından başlayarak üstüste iki kitabının çıkışı, üstelik aynı çalışma iştahının yeni ürünlerle sürüşü, son yıl içinde bütün ilgileri hikâyeye, Füruzan'a çekmiş; okurunu bulan iyi yayımlanmış kitaplar, hikâyedeki bunalımı gideren sağlıklı bir yolla edebiyatımıza yeni bir değer getirmiştir. Şüphesiz ki edebiyatı, önce edebiyatçıların, sonra meraklıların, en sonra okurların övgüleri, sözleri, eleştirileri, tekrarları çoğaltır. Füruzan'ın hızlı çıkışı, onu konu edinen yazı ve konuşmaların bolluğunu da aynı zaman diliminde yoğunlaştırır. «**Füruzan olayı**» diye adlandırılan özellik budur. Oysa kolayca birleşebileceğimiz nokta, Türk hikâye gelişiminin zincirinde Füruzan'ın şimdilik son halka gibi görünüşüdür. Şüphesiz ki onu besleyen başlangıçlar vardır, şüphesiz ki onun yanında aynı değer onuruyla yürüyenler vardır, ama şüphesiz ki Füruzan'ın başkalarında bulunmayan, özgün ve güçlü bir sanatçı yeteneği, onun benzersiz örnekleri vardır. O yazmamış olsaydı kimsenin yazmış olmıyacağı hikâyeler vardı. Bir armağan ve başka bütün armağanlar bunun için verilir bir sanatçıya. Yalnız kendisinin yazabileceği, ancak o var ettikten sonra eleştirisi akla gelen eserler yüzünden.

FÜRUZAN'DA NE VAR?

Şiirle hikâyeye başlayan her yazı emeğinde yalancı özentilerle kişisel içtenlikler birlikte bulunur. Füruzan'ın ilk adımlarında da bu yanlışlıklar olmalıdır; onları bir yana bırakalım. Çünkü yazar, bu başlangıcın hatasını uzun suskunluk yıllarında ödemiş, kuyuda su ince sızıntılarla durmadan yükselmiştir. İkincisi şu: Gününde geçerli olan biçim ve anlatım yeniliklerine hiç bir sanatçı kayıtsız kalamaz; Füruzan da önümüzdeki ürünlerinde bir yandan bilinç akımı tekniğini, bir yandan iç konuşmayı, bir yandan çağrışımlı atlayış temposunu, bir yandan güncel şiirin imge gücünü kullanmaktadır. Bunlar da yalnız ona özgü özellikler değil. Edebiyat dilin sanatıdır. Her yazar gibi Füruzan da dille oynamakta, özleşme yolundaki Türkçeyi yadırgı yaratmayan ölçülerde edebiyatta yaşatmayı denemektedir. Konuşma dilinin doğallığı, dilbilgisi kurallarına aykırı gibi görünen özel kullanımları gerektirir. Bazılarına dil yanlış ığı, bazılarına Türçe bilgisizliği gibi görünen hatalara Füruzan'ın anlatımında da raslarız. Çoğunluğu özümsenmiş özgünlükler olarak. Ne varki bu anlatımın etki güzelliği, hemen bütün kusurları hoş gördürür.

Füruzan'ın asıl başarısı, bütün ezilmiş yoksunluklar içinde çevresindeki insanlara duyduğu saygı, yarattığı sevgi dünyasındadır. Hor görülmüş herşey onun anlatımında güzellik, önemsenmeyen her davranış onun hikayesinde bir anlamdır. Yaşantı içinde bilinçlenen insanın gerçekleri adım adım buluşu. Değişesi toplumun yargılayıp sürdüğü insan mutsuzluğunun kendi bilinci içinde yeniden var oluşu: Bu kez yeni bir umut ve kurtuluşla. «Parasız Yatılı» ve «Kuşatma», günün kitabı olarak kitabın gününü getirirler.

Türkü, ama nasıl?

Faruk GÜVENÇ

ATATÜRK devrimlerinden bir tanesi, müzik devrimi, bütün devrimler içinde belki de en talihsizidir. En aşağı yazı devrimi kadar önemli olduğu halde Atatürk'ün böyle bir devrim yaptığının pek az kimse farkındadır, eğitimcilerimiz ve müzikçilerimiz bu devrimi tabana indirebilmenin, halka ulaştırmanın yolunu bulamadığı için, çokses Türkiye'ye adımını attıktan elli yıl sonra bile hâlâ mutlu bir azınlığın yararlandığı nimet olarak tıkanıp kalmıştır. Okullarda, müzik dersini sevimsiz kılan ve faydadan çok zarar veren, yetenekli çocukların ortaya çıkmasına yaramayan bir kuramsal eğitim, bütün eleştirilere karşın sürüp gitmektedir. Bunun sonucunda, tam tersi olması gerekliyken, Cumhuriyetten beri çoksesi yadırgayan, teksesle koşullanmış kuşaklar birbirini kovalamış ve müzik devrimi her geçen yıl gücünü biraz daha yitirmiştir. Pikaplar ve transistörler bötün Anadolu'ya zevksizlik saçarken, mü ziğin en gerisini, en ilkelini, en aşağılığını yayarken Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasının Anadolu turnelerinden, radyonun yayınladığı bir iki programdan medet ummanın, kendini dikenli yol başında Nasreddin Hoca iyimserliğine kaptırmaktan farkı yoktur.

BİZ Türk müzikçileri, bu umutsuz durumu değiştiremediğimize, bir **«müzik eğitimi reformu»** getiremediğimize göre, Türk halkını hiç olmazsa yukarıdan aşağıya doğru nasıl etkiliyebiliriz, çoksesi daha geniş bir kitleye nasıl sevdirebiliriz diye yıllardan beri kafa patlatırız. Aslında Cumhurbaşkanlığı Orkestrasının Anadolu turneleri, pilot bölge ve okul konserleri hep bu çırpınışın ürünleridir. Ayrıca hepimiz bir noktada birleşiyorduk: çoksesi halka sevdirebilmek, hiç olmazsa çoksesle ilgi çekebilmekiçin halka kendi anladığı dilde sesleneceksin, onun dilini, onun ezgilerini ve ritmlerini kullanacaksın. Bu düşünce yepyeni bir müzik edebiyatı doğurdu Türkiye'de koro için çokseslendirilmiş halk türküleri. Başlangıçta çoksesli türkü lerden hani neredeyse mucize bekliyorduk, bestecilerimizi bu çeşit düzenlemeler yapmaları için, yalvarmaktan eser sipariş etmeye kadar çeşitli yollarla nerdeyse zorluyorduk. Burada, birkaç yıl öncesine kadar, benim de aynı düşünceyi paylaştığımı söylemeliyim. Hattâ Ankara Radyosunun batı müziği şube müdürü iken il radyoları için, çoksese yararlı olacağını sandığım bir de program hazırlattırırdım; bu programda önce bir halk türküsü, sonra aynı türkünün koro tarafından söylenmiş çoksesli şekli yayınlanırdı. Zaten benim gözümü ilk defa açan da bu programa gelen tepkiler olmuştur; çoksesli türküler hemen her yerde asıl türkünün bozulmuşu, sahtesi olarak kabul edildi ve iyice yadırgandı. Bunun sebeplerini birkaç cümleyle özetliyebiliriz. Halk türkülerinin başlıca özelliği herşeyden önce sadeliğidir, yalınlığıdır; eğer çokseslilik oyunları yapacağım diye türküyü karmaşık bir dokunun içinde eritirseniz halkın tepkisini uyandıracak bir biçimsizliğe gitmiş olursunuz, bu bir. Böyle bir çokseslilik, sadece karmaşık dokusuyla değil, türkünün asıl karakterine ezgiyi ikinci plâna atmasıyla da zıt düşer, bu iki. Türküler sözleriyle yaşar, sözler anlaşılmadı mı türkü olmaktan çıkar. Oysa ki birlikte ama birbirinden ayrı yürüyen üç-dört çizgi, çokseslilik oyunlarıyla içiçe girince sözleri de sökmeye imkân yoktur, bu üç. Ben, koroyla söylenen türkülerin yadırganmasında bir dördüncü sebep daha görüyorum: çalgı eşliği olmayan koroya **«a cappella»**, yeni **«kilise tarzın-**

da» derler. Bu çeşit korolar kiliseden çıkmıştır. Daima bir çalgının eşliğinde dinlemeye alıştığı bir müziği «a cappella» korodan duyan vatandaşlarımızın parçayı doku olarak yadırgaması nekadar mümkünse, eşliksiz çoksesli koro edebiyatının, kiliseyi akla getirdiği, ilâhî sanıldığı için, bilinçaltı bir tepkiyle itilmesi de okadar mümkündür.

DÖRT sesli koroyla söylenen türkülerin ilgiden çok tepki uyandırdığı yavaş yavaş anlaşılırken, bir başka tür, bütün Türkiye yüzeyini kaplamıya başladı. Bu yeni tür, şehirliden kasabalıya kadar herkesin ilgisini çekiyor ve bugün aşağılık dolmuş plâklarından sonra köylere kadar yayılan plâk endüstrisine en büyük geliri sağlıyor. «**Aranjman**» denilen yeni tür, aslında yine çokseslendirilmiş veya çoksesli olarak bestelenmiş türkülerden başka bir şey değil. Ama «ağırbaşlı» müzikçiler, hafif müzik diye, bir de çoğu kötü söylendiği için burun kıvırıyor aranjman'lara. Oysa ki **Fikret Kızılok** gibi, **Modern Folk Üçlüsü, Esin Afşar** gibi gerçekten bir çizginin üstüne çıkmış sanatçılarla topluluklar var ve onların yaptığı müzik işin aslına daha yakın, daha sevimli. Herşeyden önce, ayrı ayrı yürüyen ama birarada duyulan seslerin aynı önemi taşıdığı «**kontrapunktik**» kompozisyon şekline heves edilmediği ve çokseslilik, ezginin ön plânda olduğu, diğer seslerin bu çizginin altına düz renkli bir halı gibi serildiği «**homophonie**» sınırları içinde tutulduğu için, aranjmanlarda melodi bütün yalınlığıyla ortaya çıkıyor, lâflar anlaşılıyor. Ayrıca gitar ya da banço eşliği, bu çalgılar renk ve tını olarak bağlamayı hatırlattığından, türkü karakterine çok uygun düşüyor. Bizim keyifli türkülerin eşlik partisinde baştan sona kadar devam eden bir «swing», canlı bir hareket, salınım vardır. O beğenmediğimiz «hafif müzik»-kendi bünyesindeki swing'le de halk müziğimize yakışıyor. Ve bu sebeplerden aranjman'lar seviliyor, bütün yurda yayılıyor. Sırası gelmişken Mozart'ın elli yılda bir avuç insana tanıtamadığımız kırkıncı senfonisinin, hani neredeyse hiç bozulmadan «hafif müzik» diye bir plâğı yayınlanınca, bütün gençlerin dilinden düşmez olduğunu hatırlatmanın faydası vardır. Bu gidişle galiba çoksesin halkın kendi müziğine dayanarak halka benimsetilmesine «sanat müziği»nden daha fazla hafif müziğin yararı olacak. Ya kötüleri, kalitesizleri diyeceksiniz? Onların da «sanat müziği»nin kötüsünden ve kalitesizinden daha çok zararı olmaz.

Gürol Sözen 1919 - 1923 / DESTAN

"1919-1923"/Destan

Gürol Sözen 'in Ankara'da açtığı «1919 - 1923/ DESTAN» konulu sergi büyük ilgi uyandırdı. Sözen bu sergisinde Anadolu insanının kurtuluş mücadelesini birbirini tamamlayan tablolarla sunuyor. Sergi bir baştan bir başa «1919 - 1923 /DESTAN»ını anlatıyor. Gürol Sözen aşağıdaki yazasında resim ve sanat anlayışını, sergisi ile neyi amaçladığını kısaca açıklıyor.

Gürol SÖZEN

Resme, çocukluk yaşın resim uğraşıları dışında 1956 yılında başladım.İlk sergimden bugüne ele aldığım, işlediğim konu: İnsan ve insanın doğa içindeki serüveniydi; yalnızlığı, acısı, tutkusu, yokluğu özgürlüğü ve savaşı... 1959 - 1960 döneminin toplumsal olayları, resimlerimin ilk konusu sayılır. Büyük kentteki insanın yalnızlığı, olayların kişi üzerindeki baskısı, bunaltısı, tepkisi ve Anadolu halkının durağan yaşamıydı benim konum. Bu ilk iki sergimde, daha çok heyecanlar ağır basar. Bir bakıma resim diliyle «Edebi resimler» diyebilirim bunlara.

Giderek, resimlerimde teknik bir arınma ve resim dilinin gerekleri başlar.

Dışa dönük, bağırgan aceleci bir tip yerine, sorunları bilinç düzeyine getirmek isteyen, bunun sancısını duyan; topluca; insanın yapısında kımıldayıp duran *«bağımsız ya da, özgür olma hali»*nin resimleri uzun bir süreyi kapsar. İnsanoğlunun tutkusundan sevincine, sevincinden savaşına değin bir çizginin ürünüdür bu...

1919 - 1923 /DESTAN adını verdiğim son sergim de bu ürünün resmidir... Savaşı verilmiş büyük bir toplumsal olayı, Kurtuluş savaşı. Acısı, yokluğu, destanı ile bir bütün. Anadolu halkı; kaygısı kuşkusu, direnişi ve sevinci ile bu savaşın içindeydi.

Kendi toplumumuzun bu olayını resim diline aktarabilmek uzun süre belgesel nitelikteki yayınları izledim. Olayın destansı yanını aktaran şiir, öykü, roman ve anı türünde kitaplar okudum. Belgesel fotoğraf ve filmlerde bu seytin içindeydi... Resim dili olarak belirli simgeler yakaladım. İki yıl desen araştırması içine girdim. Olayın hızını, yaşayan yanını, belirlemek istiyorum. Bu desen araştırmasında. I. Dünya, Balkan savaşı ve Sarıkamış yenilgisinden, son Osmanlı ezgisinden çıkan ve işgallerin içine giren yorgun Anadolu halkının yapısına özenle eğildim.

Mustafa Kemal çevresinde toplanan bu halkın savaşı, özgür olma odunu ocağını kurtarma savaşıydı Kadını, erkeği, çocuğu, hayvanıyle direnilen bir savaştı bu.

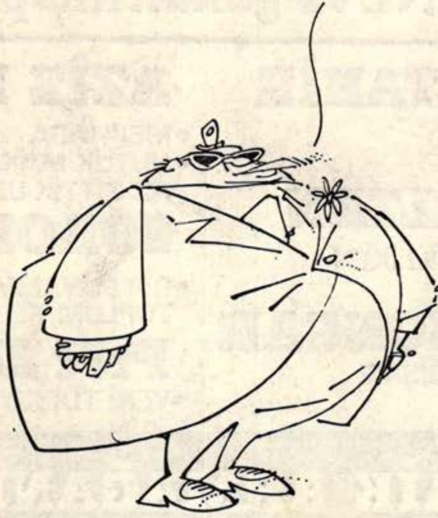
Sergiyi 1919 - 1923 /DESTAN diye tanımlarken amacım kendi savaşımızın devingenliği ve süreci içindeki HIZ'ını resmetmekti. Bunu, resmederken özenle dikkat ettiğim diğer bir yan; «Edebi» olmamak, kendi resim kişiliğimin içinde yaşayan bir destan vermekti.

Bu sergimde, Tire, Kurşunkalem ve suluboya tekniklerinden yararlandım.

1919 - 1923 çizgisi içine; Sultanahmet mitingi, Antepli kara yılan, Kuvayi Millîyeciler, kadınlar, yığınların gidişi, düzenli ordu, atlılar ve halayı aldım. Bir bakıma, atlar ve atlılar HIZ'ın simgeleriydi. Bu konuyu resme aktarırken olayın özünü, eksilmez yanını yakalamak ve aktarmak istedim. Yoğun bir plastik duyarlılık vazgeçilmez amacımdı...

Bu konum, önümüzdeki yıllarda da sürecek. Anadolu halkının, özgür olma yolundaki bu savaşını resim dili olarak daha bir bütünlemek istiyorum.

Semih BALCIOĞLU

TUTSAK İNSAN

ÖZGÜR İNSAN

Semih Balcıoğlu

5 LİRA